

T.C.

**NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BÖLÜMÜ**

**NİĞDE İLİNDE HANEHALKI GELİR, TÜKETİM VE
TASARRUF EĞİLİMLERİNİN ANALİZİ-2013**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
ÇİSİL ERKAN**

**Danışman
Prof. Dr. Erdinç TUTAR**

**Niğde
Nisan, 2014**

ONAY SAYFASI

Prof.Dr. ERDİNÇ TUTAR danışmanlığında **ÇİSİL ERKAN** tarafından hazırlanan "**Niğde İlinde HaneHalkı Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimlerinin Analizi-2013** " adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 25.04.2014

JÜRİ :

Danışman : Prof. Dr. Erdiñç Tutar

Üye : Yrd. Doç. Dr. İbrahim YALGIN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TulbuT

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Niğe İlinde Hanehalkı Gelir,Tüketim ve Tasarruf Eğilimlerinin Analizi-2013 ” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
28 Mart 2014

Çisil ERKAN

ÖNSÖZ

Tezimin her aşamasında, engin bilgilerini benimle paylaşarak tezimin şekillenmesinde bana yardımcı olan ve yüksek lisansım boyunca hiçbir desteği benden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Erdinç TUTAR'a ve Yrd. Doç. Dr. Filiz TUTAR hocama sonsuz saygılarımı ve sevgilerimi sunar, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez jürimde yer alan Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURGUT ve Yrd. Doç. Dr. İbrahim YALÇIN'a sağlamış oldukları katkılardan dolayı sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Bu hayatta nasıl ayakta durulması gerektiğini sevgi ve sabırla bana öğreten ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, yüksek lisansım boyunca desteklerini hep yanımda hissettiğim babam İbrahim ERKAN ve annem Mesadiye ERKAN'a minnettarım.

Çisil ERKAN

Niğde, 2014

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
NİĞDE İLİNDE HANEHALKI GELİR, TÜKETİM VE TASARRUF
EĞİLİMLERİNİN ANALİZİ-2013

ERKAN, Çisil
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof.Dr. Erdinç TUTAR
Mart 2014, 90 sayfa

Hanehalklarının gelirlerini nereden elde ettikleri ve bu gelirlerini nasıl tüketime dönüştürdükleri iktisatçılar tarafından yıllardır incelenen bir konudur. Bundan dolayı, çalışmada Niğde ili hanehalkının gelir eğilimleri, hanehalkı reisinin gelir kaynakları, hanehalkının toplam geliri, tasarruf eğilimleri ve tasarruflarını hangi yatırım araçlarına yönlendirdikleri incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Niğde ilinde yaşayan ve değişik mahallelerden seçilmiş 230 hanehalkı araştırmanın temel örneklemini oluşturmuştur.

Gelir ve tasarruf eğilimlerinden önce, gelir ile bağlantılı kavramlar ve bu kavramlarla ilgili bazı teoriler de açıklanmıştır. Tüketim, tüketimin gelir ile ilişkisi ayrıca hanehalklarının tüketim davranışını anlamak için tüketim teorileri araştırılmıştır. Tasarruf, gelir ve tüketim ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar incelenmiştir. Niğde hanehalkının genel yapısı (eğitim, fiilen çalıştığı iş, sosyal güvenlik kurumu), gelir kaynakları, hangi oranda tasarruf yapıldığı ya da neden tasarruf yapılmadığı, tasarruf yapılması durumunda hangi araçları hangi amaçlar için tercih ettikleri hakkında bilgi verilmesi ve yorumlanması tez çalışmasının ana amacını oluşturmaktadır. Bu amaca ulaşmak 230 hanehalkı ile yapılan anketler yorumlanmıştır. Sonuç olarak ailelerin birçoğu tasarruf yapamamaktadır. Yatırım amaçlı borçlanmaları az fakat tüketim amacıyla borçlanmaları fazladır. Aileler genelde çocuklarının geleceğini güvence altına almak için tasarruf yapmaktadırlar ve bu tasarruflarını değerlendirmede daha çok altını araç olarak kullanmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Gelir, Tüketim, Tasarruf, Niğde

ABSTRACT
MASTER THESIS

**ANALYZING THE TENDENCY OF INCOME AND SAVING OF THE
HOUSEHOLD IN THE CITY OF NIĞDE-2013**

ERKAN, Çisil

Department of Economics

Supervisor: Professor Erdinç TUTAR

March 2014, 90 pages.

For many years, economists have been studying the issue of where households attain their incomes and how this income is turned into consumption. That's because the feature of whole economy is being effected of individuals reaction to the condition of the economy that is formed unexpectedly. Therefore, income tendency of household of Niğde city, income sources of the householder, total income of the household, saving tendency and investments they canalized their savings are examined in the work. While this work is on, 230 household is chosen from different districts of Niğde consisted of the basic sample of this search.

Before determinig of income and saving tendency, terms related to income and some theories about these terms are also explained. Consumption, its' connection with income and furthermore theories of consumption are examined to figure out the household's deal of consumption. Empirical works about savings, income and consumption are surveyed. Giving information and explaining about general structure of the household of Niğde (education, actual job, social security association), income sources, saving rate or the reasons why saving is not done, in the condition of making investment what are their choices for aims constitute the purpose of the thesis work. Achieve this goal, a survey conducted with 230 households were interpreted. Most of the families cannot be able to make savings. While their own for investment is low, but their own for consumption is rather high. Families usually make an investment to secure their children's future and use gold as means to turn it into account.

Key Words: Income, Consumption, Saving, Niğde

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

GELİR, TÜKETİM VE TASARRUF İLİŞKİSİ

1.1 TÜKETİM VE GELİR: TÜKETİM FONKSİYONU.....	3
1.1.1. Tüketim Teorileri.....	6
1.1.1.1. Mutlak Gelir Hipotezi.....	6
1.1.1.2. Nispi Gelir Hipotezi.....	7
1.1.1.3. Zamanlar Arası Tüketim Seçimi Hipotezi.....	9
1.1.1.4. Ömür Boyu Gelir Hipotezi.....	10
1.1.1.5. Sürekli Gelir Hipotezi.....	11
1.1.1.6. Rassal Yürüme Hipotezi.....	12
1.2. TASARRUF VE GELİR: TASARRUF FONKSİYONU.....	13
1.3. TÜKETİM HARCAMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	14
1.3.1. Ekonomik Faktörler.....	15
1.3.1.1. Gelir.....	15
1.3.1.2. Gelir Dağılımı.....	16
1.3.1.3. Servet.....	19
1.3.1.4. Finansal Aktifler.....	20
1.3.1.5. Dayanıklı Mal Stoğu.....	21
1.3.1.6. Geçmiş Tüketim.....	21
1.3.1.7. Fiyatlar ve Para Aldanımı.....	22
1.3.1.8. Beklentiler.....	23
1.3.1.9. Faiz Haddi.....	24

1.3.1.11. Vergilerdeki Değişiklikler.....	27
1.3.1.12. Enflasyon.....	27
1.3.2. Demografik Faktörler.....	28
1.3.2.1. Eğitim.....	29
1.3.2.2. Meslek.....	30
1.3.2.3. Yaş.....	30
1.3.2.4. Hanehalkının Bileşimi, Büyüklüğü ve Yaşadığı Yerleşim Biriminin Büyüklüğü.....	31
1.4. HANEHALKININ TÜKETİM VE TASARRUFLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER.....	32
1.5. TÜKETİM FONKSİYONU, TASARRUF FONKSİYONU VE GELİR ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	33

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TÜKETİM HARCAMALARI VE İLGİLİ LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. TÜRKİYE’DE TÜKETİM HARCAMALARINI BELİRLEYEN BAŞLICA FAKTÖRLER	35
2.1.1. Türkiye’de İktisadi Faktörlerin Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisi....	35
2.1.2. Türkiye’de Demografik Faktörlerin Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisi.....	42
2.1.3. Türkiye’de Davranışsal Faktörlerin Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisi.....	45
2.2. TÜRKİYE’DE GELİR, TASARRUF VE TÜKETİM HARCAMALARI İLE İLGİLİ LİTERATÜR ÖZETİ.....	47

III. BÖLÜM

MAYIS 2013 VERİLERİ İLE NİĞDE İLİNDE HANEHALKI GELİR, TÜKETİM VE TASARRUF EĞİLİMLERİNİN ANALİZİ

3.1. NİĞDE İLİ GENEL NÜFUS BİLGİLERİ	56
3.2. NİĞDE İLİNDE HANEHALKLARININ GELİR, TÜKETİM VE TASARRUF EĞİLİMLERİ İLE YOKSULLUK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	57

3.2.1.	Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	57
3.2.2.	Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	58
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	86

ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 1: Tüketim Fonksiyonu.....	5
Şekil 2: Nispi Gelir Hipotezi ve Tüketim Fonksiyonu.....	8
Şekil 3: Modigliani Piramidi.....	11
Şekil 4: Tasarruf Fonksiyonu.....	14
Şekil 5: Tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu ve gelir arasındaki ilişki....	34
Tablo 1: Türkiye’de Yüzdeler Dilimlere Göre Gelir Dağılımı.....	37
Tablo 2: 2008-2012 Türkiye Hanehalkları Tüketim Harcamaları Dağılımı....	39
Tablo 3: Ankete Katılan Kişilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı.....	58
Tablo 4: Ankete Katılan Kişilerin Medeni Hallerine Göre Dağılımı.....	59
Tablo 5: Ankete Katılan Kişilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	59
Tablo 6: Ankete Katılan Kişilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı.....	60
Tablo 7: Ankete Katılan Kişilerin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	61
Tablo 8: Ankete Katılan Kişilerin İşteki Durumlarına Göre Dağılımı.....	62
Tablo 9: Ankete Katılan Kişilerin Bağlı Oldukları Sosyal Güvenlik Kurumuna Göre Dağılımı.....	63
Tablo 10: Ankete Katılan Kişilerin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı.....	64
Tablo 11: Ankete Katılan Kişilerin Eşlerinin Mesleklerine Göre Dağılımı....	65
Tablo 12: Ankete Katılan Kişilerin Eşlerinin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı.	66
Tablo 13: Ankete Katılan Hanehalkının Aylık Toplam Gelirlerine Göre Dağılımı.....	67
Tablo 14: Ankete Katılan Hanehalkının İkramiye Durumu.....	68
Tablo 15: Ankete Katılan Hanehalkının Sosyal Yardım Durumu.....	68
Tablo 16: Ankete Katılan Hanehalkının Elde Ettiği Transfer Gelirine Göre Dağılımı.....	68
Tablo 17: Ankete Katılan Hanehalklarının Tasarruf Oranı.....	69
Tablo 18: Ankete Katılan Hanehalklarının Yaptıkları Tasarruf Miktarlarına Göre Dağılımı.....	70

Tablo 19: Ankete Katılan Hanehalklarının Tasarruflarını Değerlendirme Biçimlerine Göre Dağılımı.....	71
Tablo 20: Ankete Katılan Hanehalklarının Tasarruf Yapma Amaçlarına Göre Dağılımı.....	71
Tablo 21: Ankete Katılan Hanehalklarının Oturduğu Konut Tipine Göre Dağılımı.....	72
Tablo 22: Ankete Katılan Hanehalklarının Mülkiyet Durumlarına Göre Dağılımları.....	73
Tablo 23: Ankete Katılan Hanehalklarının Türlerine Göre Dağılımı.....	74
Tablo 24: Ankete Katılan Hanelerde Yaşayan Kişi Sayısına Göre Dağılımı.....	75
Tablo 25: Ankete Katılan Hanehalklarının Gıda ve Alkolsüz İçecek Harcamaları.....	76
Tablo 26: Ankete Katılan Hanehalklarının Alkollü İçecek,Sigara ve Tütün Harcamaları.....	76
Tablo 27: Ankete Katılan Hanehalklarının Giyim ve Ayakkabı Harcamaları...77	77
Tablo 28: Ankete Katılan Hanehalklarının Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıt Harcamaları.....	77
Tablo 29: Ankete Katılan Hanehalklarının Mobilya,Ev aleti ve Bakım Hizmeti Harcamaları.....	78
Tablo 30: Ankete Katılan Hanehalklarının Sağlık Harcamaları.....	78
Tablo 31: Ankete Katılan Hanehalklarının Ulaştırma Harcamaları.....	79
Tablo 32: Ankete Katılan Hanehalklarının Haberleşme Harcamaları.....	79
Tablo 33: Ankete Katılan Hanehalklarının Eğlence Kültür Harcamaları.....	80
Tablo 34: Ankete Katılan Hanehalklarının Eğitim Hizmeti Harcamaları.....	80
Tablo 35: Ankete Katılan Hanehalklarının Lokanta,Yemek Hizmetleri Ve Otel Harcamaları.....	81
Tablo 36: Ankete Katılan Hanehalklarının Çeşitli Mal ve Hizmet Harcamaları.....	81

GİRİŞ

Bir ekonomideki tasarruf düzeyinin temel belirleyicisi olan gelir ile tüketim arasındaki ilişki, iktisadın en çok incelenen konuları arasında yer almaktadır. İktisat politikası yapıcıları, karar verme ve politika belirleme aşamalarında bir takım göstergelere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu göstergeler içinde tasarruf düzeyinin tahmin edilebilmesi için; gelir ile tüketim arasındaki ilişkinin ne boyutta olduğunun bilinmesi özel önem arz etmektedir. Gelir ile tüketim arasındaki fonksiyonel ilişki yanında; tüketim bütçesi içinde yer alan çeşitli harcama gruplarının toplam harcamalar içindeki paylarının ortaya konulması, bir toplumdaki tüm tüketicilerin ya da belirli bir tüketici kategorisinin refah düzeyinin tespiti açısından oldukça önemlidir. İnsanlar öncelikle, en temel ihtiyaçlarını karşılama eğiliminde olduklarından, tüketim bütçesi içinde zorunlu mallar için ayrılan pay azaldıkça refah düzeyinin arttığı kabul edilmektedir.

Önemli ekonomik birimlerden biri olan hanehalkı gelirinin nerelerden elde edildiği ve bu gelirlerin nasıl tüketime dönüştürüldüğü iktisatçıların yıllardır incelediği bir konudur. Bireylerin gelirlerinin farklı olması onların tüketim kalıplarının da birbirinden farklı olmasının sonucunu doğurur. Gelir dağılımının farklılaşması ve bireyler arasındaki uçurumun artması sosyal, siyasal ve ekonomik istikrarsızlığı ve gerilimleri beraberinde getirmektedir. Gelir seviyesi düşük olan bireylerin tasarruf edememesi yanında, gelir seviyesi yüksek olan kesim tasarruf etmektedir fakat onlar da artan faiz ödemeleri nedeniyle, yatırım yerine faiz gelirleri ile hayat seviyelerini yükseltmektedir Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllarda yaşanan süreç, gerek mikro gerek makro ölçekte önemli bir değişim yaratmış ve hanehalkının gelir, tüketim, tasarruf, işgücü ve refah seviyesi üzerinde belirleyici olmuştur. Bu çalışma, temel ekonomik birimlerden biri olan hanehalkının Niğde ilinde daha yakından incelenmesinin yanısıra, sözkonusu değişim sürecinden ne yönde ve hangi miktarda etkilendiğini de ortaya koyma konusunda önem taşımaktadır.

Çalışmada Niğde ili hanehalkının gelir eğilimleri, hanehalkı reisinin gelir kaynakları, hanehalkının toplam geliri, tasarruf eğilimleri ve tasarruflarını hangi yatırım araçlarına yönlendirdikleri anket yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Niğde ilinde yaşayan ve değişik mahallelerden seçilmiş 230 hanehalkı araştırmanın temel örneklemini oluşturmuştur. Hanehalkının iktisadi açıdan ne durumda olduğunu anlamak için ve ekonominin seyrini takip etmek açısından bu

anketler çok önemlidir. Anketlerin amacı, sürekli gelişen ve değişme eğiliminde olan ülkemizde, Niğde ilindeki kişilerin ve hanehalklarının yapılarını, tüketimlerini, tasarruflarını ve gelir düzeylerini belirlemek ve elde edilen sonuçları yüzde paylarına göre düzenleyerek ilin gelir, tasarruf ve tüketim harcamaları hakkında yorum yapabilmemizi sağlayacak veriler ortaya çıkarmaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi anlamak için tüketim teorileri incelenmiş ve ayrıca gelir ile tasarruf arasındaki ilişki üzerinde durularak, hanehalklarının tüketim ve faktörlerini belirleyen faktörler açıklanmıştır. Son olarak tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu ve gelir arasındaki ilişki bir şekil üzerinde incelenmiştir. İkinci bölümde, Türkiye’de tüketim harcamalarını etkileyen başlıca faktörler, ekonomik, demografik ve davranışsal faktörler olarak incelenmiş, yıllara göre veriler kullanılmış ve Dünyada ve Türkiye’de gelir, tasarruf ve tüketim harcamaları literatürüne ilişkin örnekler verilmiştir. Son bölümde ise, Niğde ilinin gelir, tüketim ve tasarruf eğilimlerini analiz etmek için yapılan anket sonuçları SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR, TÜKETİM VE TASARRUF İLİŞKİSİ

1.1. Tüketim ve Gelir : Tüketim Fonksiyonu

Ekonomik olarak gelir, üretimden tüketim aşamasına kadar geçen ekonomik süreç içerisinde meydana gelen ve para ile ifade edilen kıymetlerdir. Gelir, kişinin ekonomik gücündeki bir artıştır. Bu artış kişinin ekonomik sürece bir ekonomik faktör ile katılımı sonucu olabileceği gibi, bir katılım olmaksızın da meydana gelebilir (Bayraklı, 2000:1). Gelir, kişi tarafından elde edilir. Ekonomik güçteki para ile ifade edilen bir artıştır ve tasarruf edilip, harcanabilir.

Geliri 3 tür altında inceleyebiliriz. Bunlar; milli gelir (mg), kişisel gelir (kg) ve harcanabilir gelir (hg)'dir.

Milli gelir bir ekonomide, belirli bir dönemde üretim faktörleri tarafından elde edilen üretim faktör paylarının toplamına eşittir. Yani milli gelir; ücret gelirleri faiz gelirleri, rant gelirleri ile karların toplamından oluşmaktadır. Milli gelirin sürekli artırılması ve bu gelirin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında adil dağılımı, o ülke toplumunun gelecekle ilgili beklentilerinin, alınacak kararlardaki etkinliğinin, gelişmişlik düzeyinin, toplumun sosyal ve idari yapısının, ülkenin yaşadığı veya yaşayacağı sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların boyutlarının bir göstergesidir.

Kişisel gelir ise bir ekonomide, belirli bir dönemde milli gelir hasıla büyüklüğünden bazı unsurlar kesinti şeklinde çıkartılırken, tersine bazı unsurların katkı şeklinde milli gelire eklenmesiyle oluşmaktadır. Ekonomide, milli gelirden kurumlar vergisi, dağıtılmayan şirket karları, sosyal güvenlik kurumuna yapılan ödemeler şeklindeki kesintiler çıkartılıp, devletin yaptığı transfer ödemeleri ve faiz ödemeleri şeklindeki katkılar eklendiğinde, kişisel gelir kavramına ulaşılmaktadır. Bir ekonomide kişisel gelirden, gelir vergisinin çıkartılması ile harcanabilir gelir kavramına ulaşılmaktadır. Vergilerden sonra kalan net gelir anlamına gelen harcanabilir gelir, ekonominin hanehalkının belirli bir dönemde gerçekleştirdiği tüketim harcamaları ile tasarrufların toplam büyüklüğüne eşittir (Özdurak, 2012:56).

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için, çok sayıda mal ve hizmet piyasaya arz edilir. Tüketici, sınırlı geliri ile bu mal ve hizmetler arasında bir seçim yapmak durumundadır. Tüketici bu seçimi yaparken sınırlı geliri ile en fazla faydayı sağlama amacındadır. Piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatları ile tüketicinin zevk ve tercihleri bu seçimde etkili olacaktır. Tüketici, sahip olduğu sınırlı geliri ile mal ve hizmet talebinde bulunarak, en fazla tatmini sağlamaya çalışan ekonomik birim olarak tanımlanabilir. Tüketici birey veya aile olabilir. Tüketicinin gerçekleştirdiği bu eyleme ise tüketim denir (Erdoğan, 2011:59).

Hanehalkı analizlerinde üstünde durulan en önemli konulardan biri, tüketicilerin gelirlerini, çeşitli mal grupları arasında nasıl dağıttığıdır. Bu dağılım, kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişmektedir fakat genel bazı eğilimlerin ortaya çıkarılması söz konusudur. Bu genel eğilimlerden biriside gelir grupları arasındaki tüketim farklılığıdır. Bu farklılığı ortaya koyabilmek için gelir ile tüketim arasında bir fonksiyonel ilişkinin kurulabilmesi gereklidir.

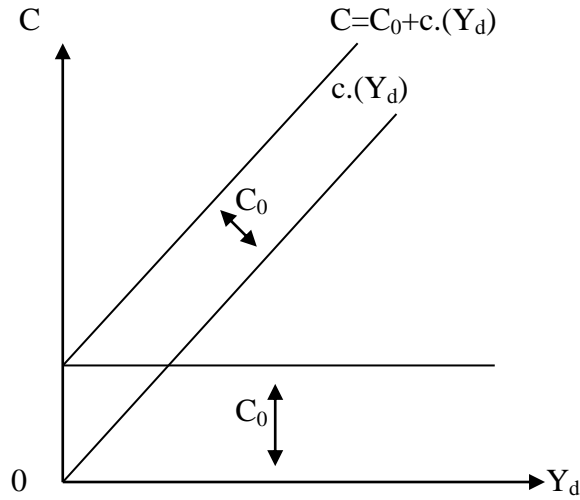
Tüketim fonksiyonu kavramını iktisada ilk kez J.M. Keynes kazandırmıştır. Klasik iktisadın hanehalkının tüketim harcamalarını faiz oranlarının belirlediği görüşüne karşı çıkan Keynesyen Modele göre, bir ekonomide hanehalkının tüketim harcamalarının temel belirleyicisi harcanabilir gelir (Y_d) düzeyidir: $C=f(Y_d)$. Basit Keynesyen Modelde, hanehalkının tüketim harcamalarına karar verirken, harcanabilir gelirleri uyarınca bu kararları verdikleri; harcanabilir gelir arttıkça tüketim harcamalarının arttığı kabul edilmektedir. Keynesyen Modele göre, harcanabilir gelir arttığında tüketim harcamaları da artmasına rağmen, harcanabilir gelirdeki artış, tüketim harcamalarındaki artıştan daima daha fazladır: $(Y_d \uparrow > C \uparrow)$. Bu durum Keynesyen modele göre, harcanabilir gelir arttıkça, tüketimin bir süre sonra insana ait yasa uyarınca (temel psikolojik yasa) doymaya başlamasından kaynaklanır (Özdurak, 2012:165).

Keynesyen modelde tüketim fonksiyonu $C= C_0 + c.(Y_d)$ olarak ifade edilir. Burada C_0 “otonom tüketim”dir. İnsanlar hiç gelir elde etmeseler de, hayatlarını devam ettirebilmek için belli bir tüketim yapmak zorundadırlar Otonom tüketim gelir düzeyinden bağımsız tüketimi gösterir. Tüketimin gelir düzeyine bağlı olan kısmı ise uyarılmış tüketim olarak adlandırılır. Fonksiyonda $c.(Y_d)$ olarak gösterilen kısımdır. Burada yer alan c “marjinal tüketim eğilimi”ni ifade etmektedir. Marjinal tüketim

eğilimi, gelirdeki bir birimlik artışın tüketime giden kısmını gösterir, pozitif ve birden küçüktür. Gelir düzeyi arttıkça marjinal tüketim eğilimi azalmaktadır. Bu özellik kesin olmamakla beraber, tüketim arttıkça, tüketimin marjinal faydasının azalacağı ve bu nedenle gelirin gittikçe daha düşük bir oranının tüketime harcanacağını ortaya koymaktadır (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012:547).

Bir ekonomide tüketimin (C), harcanabilir gelire (Y_d) oranına ise, “ortalama tüketim eğilimi adı verilmektedir. C/Y_d olarak ifade edilmektedir. Marjinal tüketim eğilimi gelir arttıkça azalıyor ise, ortalama tüketim eğilimi de gelir düzeyiyle birlikte azalır (Yıldırım vd., 2012:547).

Tüketim fonksiyonu aşağıda şekil 1. üzerinden anlaşılabilir;

Şekil 1. Tüketim Fonksiyonu

Tüketim fonksiyonunun şekline göre, otonom tüketim (C_0) kısmı harcanabilir gelirden bağımsız olduğu için yatay eksene paralel bir doğru ile gösterilir. Uyarılmış tüketim $c.(Y_d)$ kısmı ise, harcanabilir gelire bağlı olduğundan, harcanabilir gelir arttığında, uyarılmış tüketimde arttığından, pozitif eğimli bir doğru ile gösterilir. Uyarılmış tüketim kısmı, orjinden başlamaktadır. Bunun nedeni harcanabilir gelir sıfır iken, uyarılmış tüketiminde sıfır olmasıdır. Tüketim fonksiyonunun kendisi (C) ise, dikey eksenden (otonom tüketimden) başlayıp, pozitif eğime sahiptir. Tüketim fonksiyonunun dikey eksenden başlamasının nedeni, otonom tüketim kısmının var olması, pozitif eğimli olmasının nedeni ise harcanabilir gelir arttıkça tüketiminde artış

göstermesidir. Şekil 1.'de, tüketim fonksiyonunun kendisi ile uyarılmış tüketim arasında kalan fark, otonom tüketim miktarına eşittir (Özdurak, 2012:167).

1.1.1. Tüketim Teorileri

Makro iktisadın ortaya çıkmasıyla beraber bir çok iktisatçı tüketim ve gelir verilerini yorumlamannın çeşitli yollarını önermişlerdir. Bu bölüm, tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik değişik yaklaşımları göstermek üzere önde gelen altı iktisatçının görüşlerini tanıtmaktadır.

1.1.1.1. Mutlak Gelir Hipotezi

J. M. Keynes tarafından ortaya sürülmüş olan mutlak gelir hipotezi, toplam tüketim harcamalarını psikolojik boyutta ele almış, bireylerin, gelirleri ile bağlantılı olarak tüketim alışkanlıklarının oluştuğunu belirtmiştir. Keynes'in "temel psikolojik kanun" diye nitelendirdiği bu durum harcanabilir gelirdeki 1 liralık değişimin tüketimde kaç liralık bir değişmeye yol açtığını ifade eden marjinal tüketim eğiliminin sıfırdan büyük fakat birden küçük olduğunu içerir. Yani harcanabilir gelir arttığında tüketimde artar fakat tüketimdeki artış gelirdeki artıştan daha küçüktür (Ünsal, 2001:295).

Keynes'in mutlak gelir hipotezinde öne sürdüğü görüşlerine göre, harcanabilir gelir arttıkça, tüketim doymaya başladığından, yani gelir arttıkça ortalama tüketim eğilimi azaldığından, gelir arttıkça ekonomi kendi kendine bırakıldığında durgunluğa girme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Yani harcanabilir gelir arttıkça, hanehalkının tüketim harcamalarında zamanla azalma meydana geldiğinden, "her arzın kendi talebini yaratması" olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle, Keynes'e göre harcanabilir gelir arttıkça tüketimde zamanla azalma meydana gelerek, ekonomide arzulanmayan bir durgunluk meydana gelmektedir. Bu hipoteze "durgunluk hipotezi" adı verilmektedir. Keynes'in hipotezine göre gelir arttıkça durgunluğun ortaya çıkmaması için, devletin müdahalesi ile kamu harcamalarının yada yatırım harcamalarının hasılaya oranı arttırılmalıdır (Özdurak, 2012:172).

Keynes'in mutlak gelir hipoteziyle ilgili Simon Kuznets çalışmalar yapmış ve bu çalışmalarıyla Nobel ödülünü almaya hak kazanmıştır. Kuznets incelediği dönem zarfında gelirdeki büyük değişmelere rağmen tüketimin gelire oranının on yıldan on

yıla dikkate değer bir şekilde istikrarlı olduğunu keşfetmiştir. Buna “tüketim bilmececi” adı verilmiştir. Yani hanehalkı verilerine ilişkin çalışmalarda kısa dönemde Keynes’in varsaydığına uygun bir ilişki bulunmuş fakat uzun dönemde tüketim eğiliminin gelire sistematik bir şekilde değişmediği ortaya konulmuştur. Bu ilişki ise uzun dönem tüketim fonksiyonu olarak adlandırılmıştır (Mankiw, 2010:517).

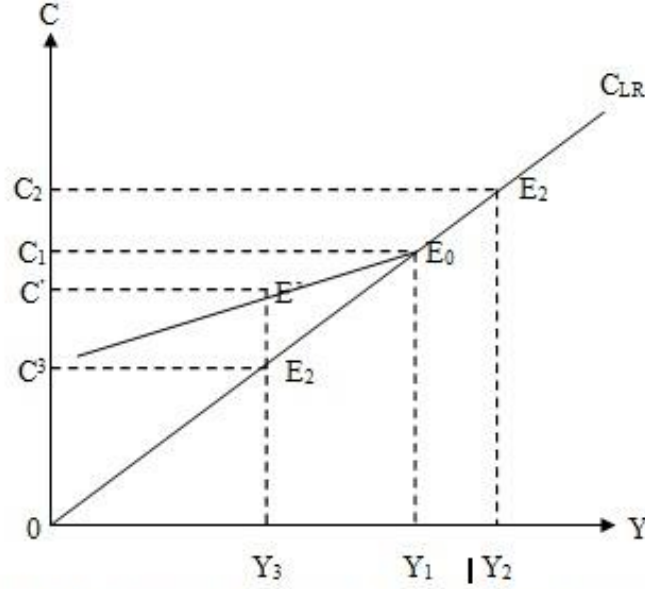
1.1.1.2. Nispi Gelir Hipotezi

1949 yılında Duesenberry’nin tarafından geliştirilmiş bir modeldir. Duesenberry’nin modeli iki nispi gelir varsayımı üzerine kurulmuştur. İlk varsayımına göre, hanehalklarının tüketimi onların mutlak gelirlerinin bir fonksiyonu olmaktan ziyade, temas içinde oldukları diğer hanehalklarının nispi tüketimlerinin fonksiyonudur. Diğer bir ifade ile tüketiciler, tüketimlerinde kendi gelirlerinden çok yakın temas içinde oldukları ailelerin tüketimleriyle ilgilenirler. İkinci varsayımına göre ise, hâlihazır tüketim sadece mutlak ve nispi gelirin tesiri altında değildir, aynı zamanda önceki dönemlerin en yüksek tüketim seviyesine de tabidir. Duesenberry, gelirler azaldığında hanehalklarının bir defa ulaştıkları tüketim seviyelerini azaltmanın herhangi bir dönemdeki gelirlerine göre tasarruflarını azaltmaktan daha güç olduğunu ispat etmiştir (Branson, 1995:241).

Duesenberry’nin ilk varsayımını “gösteri etkisi” ni geliştirmiştir. Tüketici içinde bulunduğu ortamda, kendisine ulaşan her etkiye açık kalacak, kendisi de başkalarını etkileyecektir. Bu karşılıklı etkilenme biçimine "gösteri etkisi" denilmektedir. Geliri yüksek olan bir ailenin, daha sonra geliri düşse bile, hâlâ alışmış olduğu tüketim standardını devam ettirmeye çalışması, toplumsal konum ve saygınlığının korunmasına yönelik gösteri etkisine dayalıdır (İşgüden ve Köne, 2002: 104).

Duesenberry’nin ikinci varsayımına dayanarak oluşturulan ikinci temel hipotez ise “dişli (ratchet) etkisi”dir. Tüketiciler, gelirleri arttığında tüketim harcamalarını arttırmakta ama gelirleri düşmeye başladığında tüketimlerini hemen düşürmek istememektedirler. Buna göre, gelir arttığında tüketimde meydana gelen artış, gelir azaldığında tüketimde meydana gelen azalıştan daha büyüktür. Buna “dişli (zemberek) etkisi” denir. Bu hipoteze göre bireyler, geçmiş dönemlerde en yüksek gelire sahip oldukları dönemin gelir düzeyini, kendilerine bir kriter olarak alıp, cari tüketim harcamalarını, bu kritere göre yapacaklardır (Okcu, 2008:15).

Duesenberry tüketimin, cari gelirin ve geçmişteki en yüksek gelir düzeyinin bir fonksiyonu olduğunu söylediğinden, Duesenberry'nin tüketim fonksiyonu; $C_t = f(Y_t, Y_0)$ şeklinde yazılmaktadır. Burada C_t , cari tüketim; Y_t , cari gelir; Y_0 ise geçmişteki en yüksek gelir düzeyini göstermektedir (Pehlivan, 2006:36).

Şekil 2. Nispi Gelir Hipotezi ve Tüketim Fonksiyonu

Duesenberry'nin nispi gelir hipotezinde tüketim fonksiyonu yukarıda şekil 2. üzerinden anlaşılabilir (Yıldırım vd., 2012:566).

Orjinden geçen doğru uzun dönem tüketim fonksiyonunu temsil etmektedir. Bir bireyin gelir düzeyi yükseldikçe tüketim artmaktadır. Kısa dönem (cari) geliri daha önceki Y_1 düzeyinin altına düşünce tüketim C_2 'ye değil, C' düzeyine düşmektedir. Çünkü bu gelir düzeyinde daha önce ulaşılmış olan Y_1 'in sağladığı tüketimin etkisi vardır. Oysa gelir Y_2 'ye yükselince tüketim uzun dönem tüketim eğilimine uygun olarak artmaktadır. Eğer gelir düzeyi Y_2 'ye hiç yükselmeden Y_1 'den Y_3 'e düşerse tüketim C_3 'e değil, C' düzeyine düşecektir. Çünkü birey daha önceki tüketim alışkanlıklarını devam ettirmek istemektedir.

1.1.1.3. Zamanlar Arası Tüketim Seçimi Hipotezi

Geleceğini düşünerek hareket eden tüketicilerin nasıl zamanlararası seçim, yani farklı zaman dilimlerini içeren seçimler yaptıklarını çözümledikleri modeli 1930 yılında Amerikalı iktisatçı Irving Fisher geliştirmiştir. Fisher'in modeli, tüketicilerin karşı karşıya buldukları kısıtları, onların tercihlerini ve söz konusu kısıt ve tercihlerin, tüketicilerin tüketim ve tasarrufla ilgili kararlarında nasıl rol oynadığına ışık tutmaktadır (Mankiw, 2010:517).

İnsanlar yaşam kalitelerini arttırmak için daha çok ve daha kaliteli mal tüketmek isterler. Bu isteklerini gerçekleştirme konusunda karşılarına çıkan engel ise gelirlerinin tüketimlerini karşılayamamasıdır. Yani tüketiciler bu noktada bütçe kısıtı olarak adlandırılan bir sınırla karşı karşıya kalmaktadır. Gelirlerinin ne kadarını tüketip ne kadarını tasarruf edeceklerine karar verirken bugün ve gelecekteki kullanılabilir toplam kaynakları ölçen zamanlararası bütçe kısıtı ile karşı karşıyadırlar.

Burada iki dönem yaşayan bir tüketiciyi ele aldığımızda, birinci dönem tüketicinin gençliğini, ikinci dönem ise yaşlılığını temsil etmektedir. Tüketici birinci dönemde Y_1 kadar gelir elde edip C_1 kadar tüketmekte, ikinci dönemde ise Y_2 kadar gelir elde edip C_2 kadar tüketmektedir. Tüketicinin iki dönemdeki gelirinin iki dönemdeki tüketimi nasıl kısıtladığına baktığımızda; birinci dönemde tasarruf, gelir eksi tüketime eşittir. Yani, $S=Y_1 - C_1$ 'dir. Burada S tasarruftur. İkinci dönemde tüketim, o tasarruftan elde edilen faiz dahil birikmiş tasarrufla ikinci dönem gelirinin toplamına eşittir. Yani, $C_2=(1+r)S+Y_2$ 'dir. Burada r reel faiz oranıdır. Bu iki denklemi birleştirdiğimizde elde ettiğimiz $C_2=(1+r)(Y_1 - C_1) +Y_2$ eşitliğini düzenlersek;

$$(1+r) C_1+C_2=(1+r) Y_1+Y_2$$

$$C_1 + \frac{C_2}{1+r} = Y_1 + \frac{Y_2}{1+r}$$

$$C_1 + \frac{C_2}{1+r} : \text{Hayat boyu tüketimin şimdiki değeri}$$

$$Y_1 + \frac{Y_2}{1+r} : \text{Hayat boyu gelirin şimdiki değeri}$$

Denklem iki dönemdeki tüketimi iki dönemdeki gelirle ilişkilendirmektedir ve tüketicinin zamanlararası bütçe kısıtını ifade etmektedir. Denklemi yorumladığımızda, eğer faiz oranı sıfır ise, bütçe kısıtı iki dönemdeki toplam tüketimin, iki dönemdeki toplam gelire eşit olduğunu gösterecektir. Fakat genelde faiz oranı sıfırdan büyüktür, gelecekteki tüketim ve gelecekteki gelir $1+r$ faktörü ile iskonto edilir. Tüketiciler cari gelirlerini tasarruf ettiklerinde belli bir faiz geliri elde ettikleri için gelecekteki gelir cari gelirden daha az değerlidir. Benzer şekilde, gelecekteki tüketim birinci dönem tasarrufu karşılığında elde edilen faiz geliri ile finanse edilebildiği için bugünkü tüketim, gelecekteki tüketimden daha pahalıdır (Mankiw, 2010:519)

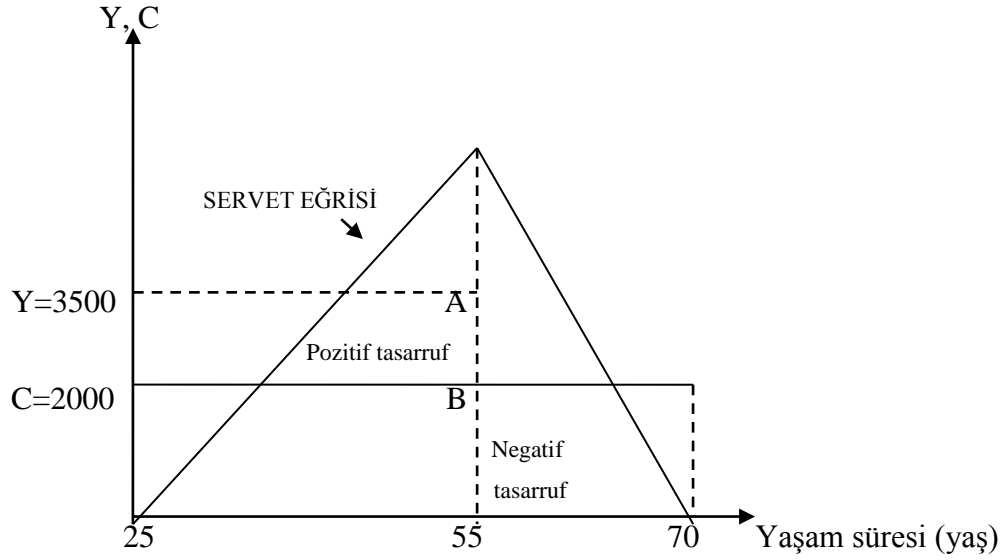
Bunlardan hareketle bu hipoteze göre hanehalkı tüketim harcamalarına karar verirken, faiz oranlarını dikkate almaktadır. Faiz oranları artığında, bireyler gelecek dönemde tüketim yapmak için bugün tüketimine kısıt koyacak ve başkasına borç vermeye başlayarak faiz getirisi elde edeceklerdir, faiz oranları azaldığında ise bugünkü tüketimini gelecekteki tüketimine tercih edecektir. Bu duruma pozitif zaman tercihi adı verilmektedir (Özdurak, 2012:173).

1.1.1.4. Ömür Boyu Gelir Hipotezi

1950'lerin ortalarından itibaren Modigliani tarafından geliştirilen ömür boyu gelir hipotezine göre, bireyler gelirleri ne kadar olursa olsun, tüketmek zorundadır. Eğer bireyin geliri yoksa ya transfer ödemeleriyle ya da borçlanarak tüketimini yapmaya devam eder. Akılcı birey tüketim ve tasarrufunu planlarken tüm ve muhtemel yaşam sürecini göz önüne alır. Çocukluk döneminde bireyin geliri olmadığından yada yetersiz olduğundan transfer geliri ve borçlanmayla tüketimini sürdürür. Orta yaşlarına geldiğinde yüksek gelir elde ettiğinden daha az tüketim daha çok tasarruf yapar ve gelirini servete dönüştürür. Yaşlılık döneminde ise sıfır ya da yetersiz gelir düzeyine karşılık transfer gelirleriyle tüketimde bulunur. Yaşlılık döneminde bireyler, sosyal güvenlik kurumlarından ve çocuklarından alırlar ve gençlik dönemlerindeki tasarruflarından yararlanırlar (Unay, 2001:67).

Ömür boyu gelir hipotezi, kişilerin gençlik dönemlerinde yaptıkları tasarrufların yaşlandıklarında tüketim yapmak arzularından kaynaklandığını söylemektedir. Bu nedenle nüfusun yaş yapısı tüketim ve tasarruf davranışının önemli bir belirleyicisidir.

Yaşam süresinin 70 yıl olduğu, emeklilik dönemlerinde emeklilik maaşının olmadığı, tasarruflardan faiz elde edilmediği ve miras olgusunun bulunmadığı varsayımından yola çıkarak hipotezi aşağıdaki şekil 3. üzerinden anlayalım (Özdurak, 2012:175);

Şekil 3. Modigliani Piramidi

Şekle göre bir birey, 25-55 yaş arasında yani çalışma çağlarında $Y=3500$ TL gelir elde etmektedir. Bunun $C=2000$ TL'sini ömür boyunca aynı seviyede tüketime ayırmaktadır. Kalan kısım ise pozitif tasarruf olarak servete dönüştürülmektedir. Bireyin 55 yaşında emekliye ayrıldığında ise, serveti maksimum seviyeye yükselmekte, 55-70 yaş arası emeklilik döneminde ise aynı $C=2000$ TL seviyesindeki tüketimi sürdürmek için servetten yararlanmaktadır. Sonuç olarak yaş ilerledikçe servette azalma meydana gelmektedir. Birey önce servet edinip, emeklilik dönemlerinde bunları kullandığından, servet eğrisi çalışma çağlarında pozitif, emeklilik dönemlerinde ise negatiftir.

1.1.1.5. Sürekli gelir Hipotezi

1957 yılında Milton Friedman yayınlanan kitabında, tüketici davranışlarını açıklamak üzere sürekli gelir hipotezini önermiştir. Modigliani'nin ömür boyu gelir hipotezini tamamlayıcı niteliktedir.

Friedman'ın sürekli gelir hipotezine göre, belirli bir dönemdeki cari gelir (Y), sürekli gelir (Y^P) ve geçici gelir (Y^T) olmak üzere iki bileşenin toplamından oluşur, yani şu şekilde ifade edilir; $Y = Y^P + Y^T$ 'dir. Burada sürekli gelir, kişilerin sahip oldukları beşeri ve beşeri olmayan servet ile her yıl (sürekli olarak) elde etmeyi bekledikleri ortalama gelire-normal gelire eşittir (Ünsal, 2001:311). Yani tüketicinin yaşını, mesleğini,sağlık durumunu, eğitimini ve benzer çeşitli faktörü göz önüne alarak, görüş ufku içine giren sürede kazanmaya devam edeceğini düşündüğü gelirdir. Geçici gelir ise, cari gelirden meydana gelen beklenmeyen değişimlerdir. Pozitif yada negatif olabilir, piyango pozitif işsizlik nedeniyle kaybedilen gelir ise negatif olarak örnek gösterilebilir (Uluatam; 1998:150).

Friedman tüketimin öncelikli olarak sürekli gelire bağlı olması gerektiğini düşünüyordu, zira tüketiciler tasarruf ve borçlanmayı tüketimi düzgülendirmek üzere gelirdeki geçici değişimlere tepki olarak kullanırlar. Örneğin, bir kişi yılda 10.000 TL'lik sürekli bir zam aldıysa tüketimi hemen hemen bu kadar yükselecektir. Ancak bir kişi piyangodan 10.000 TL kazandıysa bunun hepsini bir yılda tüketmeyecektir. Bunun yerine, ek tüketimi geleceğine ayıracaktır. Bu nedenle tüketiciler sürekli gelirlerini harcarlar, geçici gelirlerinin çoğunu ise harcamak yerine tasarruf ederler. Sonuç olarak Friedman'ın tüketim fonksiyonu şu hali almıştır: $C = \alpha Y^P$ 'dir. Burada α sürekli gelirin tüketilen bölümünü ölçen bir sabittir (Mankiw, 2010:534).

1.1.1.6. Rassal Yürüme Hipotezi

Robert Hall, 1970'li yıllarda yaptığı çalışmada rasyonel beklentiler analizini geliştirerek tüketime uyarlayan ilk iktisatçı olmuştur. Rasyonel beklentiler analizine göre, bireyler gelecek ile ilgili gelir tahminleri yaparken kullanılabilir tüm bilgilere sahiptirler ve bu bilgileri en iyi şekilde kullanmaktadırlar varsayımına dayanmaktadır. Hall çalışmasında Sürekli Gelir Hipotezini, Rasyonel Beklentiler analizi ile birleştirmiş ve çalışmanın sonucunda tüketimin rassal yürüyüş izlediği sonucuna ulaşmıştır. Rassal yürüyüş, bir değişkenin zaman süreci içinde izlediği yolun önceden tahmin edilememesi durumudur (Pehlivan, 2006:77).

Hall'ın geliştirdiği hipoteze göre (1978:971), sürekli gelir hipotezinde, tüketiciler sürekli değişim gösteren gelirleriyle, tüketimlerini düzgülendirmek için ellerinden geleni yapmaya çalışırlar. Tüketiciler herhangi bir anda, yaşam boyu gelirleriyle ilgili

carri beklentilerine dayanarak tüketimi seçerler. Zaman içinde beklentileri konusunda kazandıkları deneyimle tüketimlerini değiştirirler. Örneğin, beklenmedik bir terfi ile yükselen kişi tüketimini arttırırken, beklenmedik bir rütbe düşüşü yaşayan kimse tüketimini azaltır. Yani rassal yürüme hipotezine göre bireylerin tüketimlerinin değişmesine neden olan tek unsur gelirdir meydana gelen sürpriz (şok) değişimlerdir. Bireyler yaşadıkları şok (sürpriz) ile tüketimlerini kısa dönemli olarak değiştirebilmektedir (Özdurak, 2012:177).

1.2. Tasarruf ve Gelir: Tasarruf Fonksiyonu

Tasarruf, harcanabilir gelirin, tüketilmeyen kısmıdır. Gelecekte yapılması planlanan tüketim için, bugün yapılacak tüketimden vazgeçmek demektir. Tasarruf, gelirin bir fonksiyonudur. Yani kişinin geliri arttıkça tasarruf oranı artar. Bu durumda şöyle bir fonksiyonel ilişki yazabiliriz: $S = f(Y)$ 'dir (Eğilmez, 2010:99).

Tasarruf harcanabilir gelirin tüketime ayrılmayan kısmı olduğundan harcanabilir gelir denklemi: $Y_d = C + S$ 'dir. Bu ifadede tüketim ve tasarruf fonksiyonlarının toplamı harcanabilir geliri göstermektedir. Buradan S'yi yalnız bırakarak tasarruf fonksiyonunu şu şekilde elde edebiliriz:

$$S = Y_d - C$$

$C = C_0 + cY_d$ olduğuna göre, C'yi yukarıdaki ifadedeki yerine koyalım.

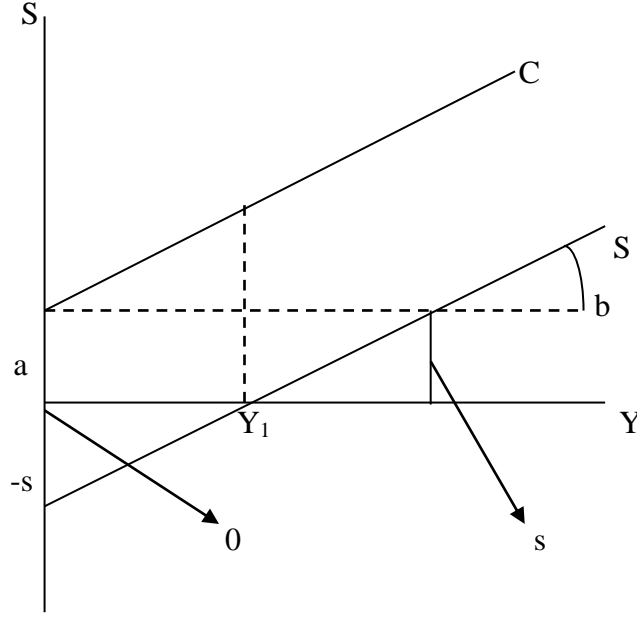
$S = Y_d - (C_0 + cY_d)$ ifadesini elde ederiz. Buradan tasarrufun harcanabilir gelir ile tüketim fonksiyonu arasındaki fark olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle tasarruf fonksiyonunu şu şekilde ifade edebiliriz;

$$S = S_0 + sY_d$$

Burada, S tasarruf miktarını, S_0 harcanabilir gelir sıfırken ne kadar tasarruf yapıldığını, s marjinal tasarruf eğilimini, Y_d harcanabilir geliri göstermektedir (Dinler, 2005:333).

Tasarrufun gelirle olan fonksiyonel ilişkisi "tasarruf eğilimi" olarak belirtilebilir. Bir ekonomide ortaya çıkan harcanabilir gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini "ortalama tasarruf eğilimi" gösterir. Ortalama tasarruf eğilimi formülü; $PS = S/Y_d$ şeklindedir. Aşağıda şekil.4 üzerinde b açısı ortalama tasarruf eğilimini

göstermektedir. Tasarruf eğilimi 0 ile 1 arasında bir orandır. Kullanılabilir gelirdeki 1 birimlik artışın neden olduğu tasarruf artışına “marjinal tasarruf eğilimi” adı verilir. Marjinal tasarruf eğilimi, $MPS = dS / dY$ şeklinde gösterilir. Yani tasarruftaki artışın gelirdeki artışa oranıdır. 0 ile 1 arasında değişir (Eğilmez, 2010:101).

Şekil 4. Tasarruf Fonksiyonu

Harcanabilir gelir ile tüketim miktarı arasında meydana gelen farka negatif tasarruf denilmektedir. Şekil 4. te görüldüğü gibi gelirin 0 olduğu noktada bile negatif tasarruf vardır. Çok düşük gelirlerle tasarruf söz konusu olmaz. Gelirin sıfır olduğu noktada bile insan yaşamını sürdürmek için tüketim yapmak zorundadır. Bu durumda eksi tasarruf yani borçlanma söz konusu olacaktır. Borçlanma olmaz ise tüketim yapmak mümkün değildir (Eğilmez, 2010:103).

1.3. Tüketim Harcamalarını Etkileyen Faktörler

Günümüzde bütün toplumlarda gereksinmeler gün geçtikçe çeşitlenip artmakta olup bireylerin yaşam düzeyleriyle paralel olarak da piyasalarda nicelik ve nitelik olarak değişerek yer almaktadır. Bireyler/hanehalklarının ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri yalnız kendi uğraş ve çabalarıyla üretme olanakları mümkün olmadığından iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı üretim mekanizmasına göre elde ettikleri gelir ve benzeri finansman araçları ile bunlara sahip olurlar.

Keynes'e göre, tüketim harcamaları kısmen tüketici gelirin'e kısmen de tüketicinin eğitim ve davranışlarıyla ilgili subjektif değişkenlere ve kişisel eğilimler dışında objektif değişkenlere bağlı değişir. Bütün bu faktörlerin değişik boyutlarda tüketim üzerine etkisinin olduğu ekonometrik araştırmalarda belirlenmiş, özellikle ölçülebilen ekonomik faktörlerden oluşan modeller yardımıyla hem hanehalkı tüketim harcamaları, hem de bireysel mal ve hizmet değişimleri incelenmiştir.

Hanehalkı tüketim harcamalarını etkileyen faktörler temelde ekonomik, demografik, psikolojik ve sosyal faktörler olarak dört gruba ayırmak mümkün olmaktadır. Söz konusu faktörlerden ekonomik ve demografik faktörlerin tüketim üzerine olası etkileri sırasıyla aşağıda kısaca açıklanmıştır (Aktaş, 2008:19).

1.3.1. Ekonomik Faktörler

Tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin başında ekonomik faktörler gelmektedir. Ölçülebilen ekonomik faktörler içerisinde temel değişken gelir olmakla birlikte gelir dağılımı, fiyat ve fiyat beklentileri, faiz oranları, servet, vergi oranları, tüketici kredileri, geçmiş tüketim, ekonomik kriz ve konjonktürel dalgalanma ve diğer ekonomik göstergeler yer almaktadırlar. Ekonomik faktörler içinde en belirleyici olanı ise gelir olup tüketim harcamalarının belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.

1.3.1.1. Gelir

Tüketim harcamalarının seviyesini belirleyen temel etken, belirli bir zaman dilimindeki gelir düzeyidir. Gelir kavramı farklı durumlarda farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. En genel anlamıyla gelir kavramı, bir bireyin veya topluluğun verimli ve kayda değer hizmet karşılığında bir dönem içerisinde elde ettiği ve periyodik olarak devam eden satın alma gücünün parasal ifadesidir (Ülgener, 1991:20). Tüketici birimi açısından bakıldığında ise gelir, belli bir dönemde tasarruf ve tüketime yönelebilen aynı ya da nakdi kazanç ve iratlar toplamını ifade etmektedir (Alvarlıoğlu, 1976:36).

Tüketici geliri, genellikle cari harcanabilir gelir olarak ölçülmektedir. Geçmiş ya da gelecekteki gelir seviyesi tüketimi etkilemesine karşın bunların tüketim üzerindeki etkisi hanehalkı serveti yoluyla olmaktadır. Tüketim seviyesinin belirlenmesinde gelirle birlikte diğer faktörler de yer almakla birlikte gelir diğer faktörlere göre daha

önemli bir yere sahiptir. Tüketim gelir seviyesine bağlı olduğu gibi, gelir seviyesini belirleyen faktörlerden biri de tüketimdir.

Gelirle tüketim harcamaları arasındaki ilişki ile ilgili çalışmaların geçmişi 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanır. Gelirle tüketim arasındaki ilişki ilk olarak Engel ve Schwabe tarafından ortaya konulmuştur. Engel Kanunu'na göre; gelirin zorunlu ihtiyaçlara harcanan kısmı, yüzde olarak, düşük gelir gruplarında yüksektir. Schwabe Kanunu'na göre ise; ev kirasının gelir içindeki nisbi payı, düşük gelir gruplarında daha fazla, yüksek gelir gruplarında daha azdır. 19.yy'da yapılan bu gözlemler 20. yy'da yapılan araştırmalarda da doğrulanmıştır. Gerçekten düşük gelirli sınıflar, gelirlerinin tamamını ya da büyük bir kısmını zorunlu ihtiyaçlarına sırası ile beslenme, barınma ve giyim için harcarlar. Yüksek gelir grubunda ise yani zengin sınıflarda durum tersinedir. Yüksek gelirli sınıflar, düşük gelirli sınıflara nazaran, hem nisbi hem de mutlak olarak daha fazla tasarrufta bulunurlar. Bu ilişkiler kısa dönemde kolay kolay değişmezler (Çalışkan, 2003:40).

1.3.1.2. Gelir Dağılımı

Milli gelirin o geliri oluşturan fert ya da faktör sahipleri arasında dağılımı ekonomik ve sosyal gösterge bakımından hayli önemli bir konudur. Bir ülke için planlanan ana ekonomik hedeflerin başında yeterli/dengeli büyüme oranı, yüksek ve istikrarlı bir istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesinin iyileştirilmesiyle birlikte gelir dağılımının adil sağlanması gibi hedefler gelmektedir.

Kişisel ve sosyal ihtiyaçları karşılamak için yapılan üretim sonucu elde edilen toplam gelirin kimlere nasıl ve ne şekilde pay edileceği sorusu dağılım sorununu gündeme getirmektedir. Bir ekonomide belirli bir dönemde piyasada üretilen-satılan mal ve hizmetlerin parasal değerinin toplamı, milli geliri oluşturmaktadır (Pekin, 2000:63). Elde edilen bu milli gelirin bireyler ve sosyal gruplar arasındaki dağılımı da gelir dağılımını ortaya çıkarır. Üretim sürecinde oluşturulan gelirin bireyler ve tüketici birimleri arasındaki dağılımı kişisel gelir dağılımını oluştururken üretim faktörleri arasındaki dağılımı da yani toplam gelirin ücret, faiz, rant, kârın arasındaki bölüşümü de fonksiyonel gelir dağılımını ifade eder. Kişisel gelir dağılımı; gelir eşitsizliğinin bir göstergesi, gelirin ve refahın bir ölçüsü, ülkeler arası kıyaslanmanın bir kriteri olarak fonksiyonel gelir dağılımına göre daha önemli ve önceliklidir.

Tüketim harcamalarını etkileyen bir diğer önemli değişken ise kişisel gelir dağılımıdır. Kişisel gelir bireylerin elde ettiği gelir düzeylerine göre bir ayrımı temsil ettiği gibi belirli gelir dilimlerine düşen fertlerin ya da hanelerin sayılarını gösteren dağılım olarakta bilinir. Bu dağılımın göstergesi ise Lorenz eğrileri olup gelirin nüfusa dağılımındaki eşitliği (eşitsizliği) gösterir. Köşegene yaklaşan eğri gelir dağılımının adil olduğuna, köşegenden uzaklaşan eğri ise dengesiz gelir dağılımını ifade eder (Hatipoğlu, 1989:217).

Gelir dağılımının tüketim harcamaları üzerindeki etkisi, marjinal tüketim eğilimine göre değişir, gelir arttıkça marjinal tüketim eğilimi sabit kalıyorsa, gelir dağılımındaki değişimler toplam tüketim harcamalarını etkilemez. Gelir arttıkça marjinal tüketim eğilimi artıyorsa, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak toplam tüketim harcamalarını da azaltır. Gelir arttıkça marjinal tüketim eğilimi azalıyorsa, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak toplam tüketim harcamalarını artırır.

Ancak, bir ülkenin gelir dağılımı, normal koşullarda kısa dönemde değişmeyeceğinden gelir dağılımını sabit varsaymak gerekmektedir. Eşit gelir dağılımı durumunda gelirin daha büyük kısmının tüketime ayrılacağı her zaman doğru değildir.

Gelirin büyük çoğunluğunun tüketime ayrılmasını önemli ölçüde sınırlandıran başlıca etkenler aşağıda açıklanmıştır (Kenna, 1988:91).

- Gelir dağılımı sabit olmayıp zaman içinde yavaş yavaş fakat sürekli bir biçimde değişmektedir. Kısa dönemde gelir dağılımındaki değişikliklerin etkisi azdır. Ücret farklılıkları, mülkiyet dağılımı, verimlilik farkları gibi gelir dağılımını belirleyen yapısal faktörler yıldan yıla küçük değişimler göstereceği için, buna bağlı olarak gelir dağılımındaki değişiklikler de küçük olacak ve harcanabilir gelirden tüketime giden kısımda küçük bir etki yapacaktır. Bu etki ancak uzun dönemde belirgin hale gelebilecektir.
- Gelirin yeniden dağılımı sonucunda, bir kısım ailelerin geliri artarken diğer bir kısmınınki düşecektir. Farklı gelir düzeylerindeki ailelerin marjinal tüketim eğilimleri (MPC) ve ortalama tüketim eğilimleri (APC) farklıdır. Farklı gelir düzeyindeki aileler, gelirlerini tüketim ve tasarruf arasında aynı şekilde bölüşürmezler. MPC; artan gelirin ne kadarının tüketime gideceğini, APC ise, toplam harcanabilir gelirin ne kadarının tüketime gideceğini gösterir. Bu ayrım önemlidir; çünkü değişik gelir seviyelerindeki hanehalklarının MPC'leri

arasındaki fark, APC'leri arasındaki farka oranla çok daha azdır, hatta aynı sayılabilir. Bu durumda, gelirin yeniden dağılımının toplam tüketim harcamaları üzerindeki etkisi, değişik gelir düzeylerindeki ailelerin APC'sinden çok MPC'lerine bağlı olacaktır.

- Gelirin yeniden dağılımının tüketim harcamalarını artıracığı yönündeki görüş ancak, mutlak gelir hipotezi çerçevesinde doğrudur. Bu hipoteze göre, tüketiciler mal ve hizmetlerle ilgili karar verirken, diğer tüketicilerin tercihlerinden bağımsız hareket etmektedirler. Bu hipoteze göre, gelir kısa dönemde tüketimin tek belirleyicisi olup, çeşitli tedbirler yardımıyla geliri yeniden dağıtılarak, hanehalklarının farklı bir gelir dilimine yerleştirilebilirse, daha önce bu dilimde bulunanların gelir tüketim yapısına uymak durumunda kalacaklardır. Bu görüş şu varsayım ile desteklenmektedir; düşük gelir gruplarındaki tüketici birimlerince, ortalama tüketim eğilimi kadar marjinal tüketim eğilimi de yüksektir.

Gelirin yeniden dağılımı ile ilgili eleştiriler, mutlak gelir hipotezi yerine tüketicilerin mal ve hizmet tercihlerinde birbirlerinden bağımsız olmadıkları, aksine birbirleri ile ilişkili olduklarını iddia eden "nisbi gelir hipotezi"nin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu hipoteze göre, herhangi bir ailenin ya da harcama biriminin tüketim seviyesi, diğer ailelerle ilgili olmak kaydıyla, kendi gelir seviyesine bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, tüketim standartları diğerlerini taklit etme eğilimine sahip olup, yalnız o harcama biriminin gelirine bağlı olmamakta, aynı zamanda üst gelir gruplarında yer alan harcama birimlerinin tüketim kalıplarına da bağlı olmaktadır. Eğer tüketici istekleri, birbirleri ile ilgili ve tüketim standartları yönünden taklit özelliği gösteriyorsa daha fazla eşitlik için gelirin yeniden dağılımını sağlayacak önlemler tüketim harcamalarını yükseltmeyebilir, aksine böyle bir yeniden dağılım tüketim harcamalarını düşürebilir.

Ekonomik davranışları birbirlerine bağlı olan ve rekabet unsuru taşıyan bir toplumda, eğer üst gelir gruplarının gelir ve tüketimleri azalır, düşük gelir gruplarındakilerin tüketim harcamalarını artırmaları yönündeki baskı azalmış olacaktır. Bu grupların amaç edindikleri tüketim standartları düşürülmüş olacak ve böylece kendi tüketim standartlarına yerleşmiş olacaklardır. Toplumun tamamı düşünüldüğünde, tüketim harcamalarında bir azalma olacaktır. Bu düşüşün en önemli nedeni ise, düşük gelir grubundaki tüketicilerin özendiği yaşam standardı düşmüştür.

Bu nedenle, gelir dağılımındaki eşitsizlik tüketimi kamçulamakta ve eşitlikçi bir gelir dağılımı ise tüketim artışını frenlemektedir (Çalışkan, 2003:17).

Sürekli gelir hipotezine göre ise, gelirin yeniden dağılımı, tüketim harcamalarını etkilemez. Sürekli tüketimin sürekli gelire oranı, tüketici gelirinin her düzeyinde aynıdır ve geçici tüketimle geçici gelir arasında hiç bir ilişki yoktur. Gelir grupları arasında eşitliğe yönelik bir yeniden dağılım politikası, düşük gelirli tüketicilerin gelirlerinde bir artışa neden olurken, yüksek gelirlilerinde azalmaya neden olacaktır. Gelirdeki bu artış ve azalışlar, tüketiciler tarafından pozitif ve negatif geçici gelir olarak algılanacaktır.

Sürekli gelir teorisine göre, hem düşük gelirli hem de yüksek gelirli tüketiciler tüketimlerini değiştirmezler ve gelirin yeniden dağılımı politikası tüketim harcamaları üzerinde etkisiz kalır. Ancak, gelirin yeniden dağılım politikası uzun bir süre devam ettirilirse bu artışların geçici değil, sürekli olduğu kabul edilecektir. Bu durumda, ancak uzun süreli yeniden dağılım politikaları tüketim harcamaları üzerinde etkili olabilecektir (Unay, 1999:64).

1.3.1.3.Servet

Servet, hanehalkının belli bir andaki sahip olduğu bütün varlıkların toplam değerini ifade eder. Servet, tüketim harcamaları üzerinde en etkili faktörlerin başında gelmektedir. Servet stok bir değişken olup; hanehalkının mülkiyetinde bulunan bütün evleri, arabaları, vadeli ve vadesiz mevduat hesapları, hisse senet-bono ve benzerlerini kapsamaktadır. Diğer koşullar sabit iken tüketim fonksiyonu yapısı, hanehalkının sahip olduğu reel servete bağlıdır ve daha fazla servet sahibi olan tüketicilerin daha çok tüketimde bulunmaları beklenmektedir. Hanehalkının reel servetinde bir artış olduğunda, her harcanabilir gelir düzeyinde tüketim harcamaları artacak ve tüketim fonksiyonu yukarı kayacaktır. Aksi durumda reel servette meydana gelen bir azalma durumunda tüketim fonksiyonu aşağı kayacaktır.

Hanehalkları, yıllık tasarruf akımları sayesinde, servetlerine katkıda bulunurlar. Daha büyük bir servet ise, tüketim imkânlarını yükseltir. Bu nedenle, yıllık tasarruf akımları hanehalkının servetini artırarak tüketim seviyesinde artışa neden olur.

1.3.1.4. Finansal Aktifler

Finansal aktifler, hanehalkının sahip olduğu nakit parası, vadesiz ve vadeli mevduatı, tahvil, bono ve hisse senedi gibi kolaylıkla nakde çevrilebilen varlıklardan oluşmaktadır. Bu gibi varlıklar, potansiyel satın alma gücü için bir rezerv özelliği taşırlar. Bu aktifler, tüketiciler tarafından kolaylıkla satın alma gücüne tahsis edilebilirse, acil durumlarda, ihtiyaç halinde, kullanılabilecek bir rezerv oluşturulmuş olur. Finansal aktiflerin bu özelliğinden dolayı, bir rezerv oluşturmak için cari gelirin bir kısmını tasarruf etmeye fazla ihtiyaç duyulmaz. Bunun anlamı, diğer koşullar aynı kalmak üzere, tüketicinin elinde bulundurduğu likit varlıklarda meydana gelecek bir artışın tüketim fonksiyonunu yukarı kaydırmasıdır (Paterson, 1988:185).

Tüketim harcaması ile finansal aktifler arasındaki doğrudan ilişki hipotezi bazı sınırlamalara tabidir. En başta, tüketimi artırıcı etkinin gücü, bu varlıklardaki artışın gelir gruplarına dağılımına bağlıdır. Bu aktiflerdeki artış, yüksek gelir gruplarında yoğunlaşmış ise, bu gruplar her zaman gelirlerinin önemli bir kısmını tasarruf ettiklerinden, finansal aktiflerde meydana gelecek bir artışın, ekonominin bütünü açısından tüketim harcamalarını artıracığı şüphelidir. Bu bakış açısı geçerli olduğunda, likit aktiflerdeki artış, her zaman tüketim harcamalarında bir artışa neden olmaz (Parasız, 1994:96).

Finansal varlıkların mülkiyetinin dağılımına ek olarak, bu varlıkların reel değerindeki değişmeler de tüketim ve tasarruf kararları üzerinde etkili olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, finansal aktiflerin nominal değerinin dikkate alınması yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Tüketicilerin finansal servetlerinin çoğu, sabit, nominal parasal değere sahip varlıklar halinde elde tutulur. Bunun en açık örneği, doğrudan üzerinde yazılı nominal değerden işlem gören paranın kendisidir; bununla birlikte, devlet tahvili, tasarruf hesapları gibi varlıklar da üzerlerinde yazılı nominal değerle ifade edilmektedir. Sözkonusu bu tip varlıkların değeri, fiyatlar genel düzeyinde bir yükselme olduğunda düşer ve bu durum, bu varlıkların daha az satın alma gücüne sahip olması anlamına gelir. Daha yüksek fiyatlar genel düzeyi, tüketici servetinin satın alma gücünü aşındırarak, mal ve hizmetlere karşı talebinin düşmesine neden olur. Dolayısıyla finansal aktiflerin reel değerlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Finansal aktiflerin reel değerlerinde meydana gelen değişikliklerin tüketim harcamaları üzerindeki etkisini ilk defa açık bir şekilde Pigou ortaya koymuştur. Pigou etkisine göre, fiyatlar genel düzeyindeki bir düşme, tüketim

fonksiyonunun yukarı kaymasına yol açar. Fiyatlardaki düşme, tüketicinin mali varlıklarının reel değerini yükseltir ve bu da daha fazla tasarrufta bulunma ihtiyacını azaltır. Benzer şekilde faiz haddindeki yükselmeler, sabit gelirli menkul kıymetlerin parasal değerini düşürür.

1.3.1.5. Dayanıklı Mal Stoku

Tüketicilerin harcama ve tasarruf bileşimini etkileyen ikinci grup varlıklar, sahip olunan dayanıklı mal stokudur. Hanehalkının sahip olduğu dayanıklı mal stoku, tüketim harcamaları üzerinde dual bir etkiye sahiptir.

Genellikle büyük miktarlarda dayanıklı mal stokuna sahip olan tüketiciler, diğer şartlar değişmediği sürece, tüketimlerini azaltma eğilimindedirler. Bu gibi mallar, tüketici için bir nevi sermaye yatırımı olup, var oldukları uzun süre boyunca tüketiciye hizmet verirler. Elinde büyük miktarlarda dayanıklı mal stoku bulunan bir tüketicinin, bu malları satın almak için harcanabilir gelirinin bir kısmını ayırmak gibi bir ihtiyacı yoktur. Bir diğer harcama kısıtına etki ise, dayanıklı mal stoku varlığından kaynaklanır. İkinci etki ise, dayanıklı tüketim mallarına sahip olmanın diğer bazı harcamaları uyardığı yani harcamaları artıcı yönde olanıdır. Hanehalkı, dayanıklı tüketim mallarına sahip olmasından dolayı kullanımları için bir bakım masraflarına katlanmak zorundadırlar⁴⁶. Söz konusu bu etkilerin hangisinin tüketim harcamaları üzerinde ne kadar etkili olduğunu net olarak belirlemek/kestirmek zordur. Söz konusu bu dayanıklı mallar satın alındıktan sonra uzun bir süre bu mallara bir daha harcama yapılmayacak ve harcamalar kısılacaktır. Ancak, bu malların kullanımına bağlı olarak ilgili mallara yapılacak tüketim harcamaları zamanla artacaktır (Aktaş, 2008:26).

1.3.1.6. Geçmiş Tüketim

Tüketici, geçmiş yaşamından alışkanlık haline getirdiği gelir ve tüketim alışkanlıkları yapısı ile geleceğe ait umut ve beklentilerinin karışımı ile cari tüketim harcamalarına karar verir. Duesenberry'e göre tüketim harcamaları sadece cari gelirin değil, fakat geçmişte elde edilen en yüksek gelirin, dolayısıyla tüketim yapısının fonksiyonudur. Gelir seviyesi arttığında yeni tüketim yapısına zorlanmadan uyum sağlayabildiği halde, gelir seviyesi düştüğü zaman, tüketimini aynı oranda

azaltamamaktadır. Bu nedenle, gelirdeki değişmeler tüketim harcamalarına hemen yansımaz (Çalışkan, 2003:23).

Tüketim alışkanlıklarının hemen değişmeyeceği, tüketim gelir hipotezlerinin hepsinde yer almaktadır. Nitekim, nisbi gelir hipotezinde geçmişte ulaşılan tüketim seviyesinin özel bir anlamı vardır. Cari tüketimin açıklanmasında alışkanlıkların etkisi, geçmiş tüketim değişkeninin tüketim fonksiyonuna dahil edilmesini gerektirir. Ancak bu konuda her zaman geçerli sayılabilecek kesin bir matematiksel formülasyon verilememektedir. Geçmişten gelen alışkanlıkların tüketimin azalmasına göstereceği tepki tüketimin artmasına gösterdikleri tepkiden daha fazladır (Alvarlıoğlu, 1976:100).

Tüketim eğilimi, geriye doğru aynı çizgiyi izlememektedir. Yani, geliri arttığı için tüketimi artan bir ulusun ya da hanehalkının, geliri düştüğünde, tüketimi önceki seviyesine düşmez.

1.3.1.7. Fiyatlar ve Para Aldanımı

Tüketim, sadece gelirin değil, diğer faktörlerle birlikte; tüketilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının da fonksiyonudur. Tüketici yalnızca gelirini değil, satın aldığı malların fiyatlarını da dikkate alarak tüketim kararını verir. Tüketim mallarının satın alınması için ayrılan para miktarı, fiyatlar genel seviyesinin bir fonksiyonudur. Ancak, gelir reel olarak ele alınınca fiyatları ayrı bir faktör olarak tüketim fonksiyonuna dahil etmeye gerek yoktur (Ülgener, 1991:161). Tüketicinin reel gelirden bir değişme olmamasına rağmen, para aldanımına uğramışlarsa, reel tüketimde bir değişiklik olabilir. Tüketiciler reel olarak, gelirlerinin değişmeden aynı kaldığının bilincinde iseler, diğer faktörler sabit kalmak koşuluyla tüketim ve tasarruf davranışlarını değiştirmeden sürdürmeleri olasıdır.

Tüketiciler farklı şekillerde para aldanımına maruz kalabilmektedirler. Bunlardan bazıları, fiyatlardaki yükselmeyi görmelerine rağmen, ya cari gelirindeki yükselmeyi gözden kaçırarak, cari gelirinin daha düşük oranda arttığını ve durumlarında reel olarak hiçbir değişme olmamasına rağmen durumlarının kötüleştiğini düşünerek ona göre davranabilir. Gerçekte, tüketicinin durumunda bir kötüleşme yoktur, ancak tüketici öyle zannettiği için tüketimini artırmaktadır. Bu tip para aldanımı neticesinde, tüketiciler reel gelirlerindeki düşüşe tepki olarak, gelirlerinin daha büyük bir kısmını

tüketime ayırır ve tasarruflarını azaltırlar. Bu durumda, reel gelir değişmediği halde, reel tüketim harcamaları artmış olmaktadır.

Bir diğer para aldanımı ise, sadece cari gelirlerindeki artışı görebilir ya da gelirlerindeki cari artışın daha yüksek oranda olduğunu zannedebilirler. Bunun sonucunda reel olarak daha iyi bir duruma geldiklerini zannedebilirler. Durumlarının iyileştiğini düşünen tüketiciler gelirlerinden tasarruf ettikleri kısmı artırarak, tüketimlerini azaltabilir (Aktaş, 2008:28).

1.3.1.8. Beklentiler

Bireyler her zaman çeşitli risklerle karşı karşıyadırlar. Gelecekte nelerle karşılaşacağını bilemeyen insan, çeşitli öngörülerde bulunarak riski minimize etmek ister. Gelecekle ilgili belirsizlikleri, çeşitli verilerden, deneyimlerinden yola çıkarak, kendilerine göre aşmaya çalışır ve beklentilerini oluştururlar. Tüketicilerin kendi dışındaki olayların gelecekte gösterecekleri gelişmeler hakkında sahip oldukları değer yargılarına bekleyişler ya da beklentiler adı verilir. Bireysel ve toplumsal özelliklerin de etkisiyle subjektif olarak oluşturulan beklentiler tüketim harcamaları üzerinde etkili olmaktadır (Aktaş, 2008:29).

Tüketim harcamaları üzerinde etkili olan en önemli beklentiler, tüketicinin gelecekteki geliri ve mal fiyatları ile ilgili beklentileridir⁵². Tüketici gelecekte şimdikinden daha düşük gelir beklentisine sahipse, bugünkü tüketimini azaltmak isteyecektir. Bunun iki nedeni olup birincisi gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmak zorunda kalması ve geliri düştüğünde borçlarını ödeyememe riskiyle karşılaşması. İkincisi; geliri düştüğünde belirli bir tüketim düzeyini sürdürme arzusuna sahip olan tüketici, bugünden tasarruf ederek belirli bir rezerve sahip olmak isteyecektir. Benzer etkiler, mal fiyatları ile ilgili beklentilerle ilgili olarak ta ortaya çıkmaktadır. Eğer fiyatlarının düşeceği bekleniyorsa, gelecekteki daha düşük fiyatlardan daha fazla mal satın almada kullanılmak üzere cari gelirin daha büyük bir kısmı tasarruf edilecektir. Aksine fiyatların yükselmesi bekleniyorsa, cari gelirden şimdi tasarruf edilecek kısım gelecekte daha az değere sahip olacağından, mevcut dönemde gelirin daha büyük bir kısmı tüketime ayrılacaktır.

Tüketicilerin ekonomik hayatın gidişi ile ilgili beklentileri de tüketimleri üzerinde etkili olmaktadır. Tüketiciler, bir durgunluk beklentisine sahip olduklarında, işlerini kaybetme ya da çalışma saatlerinde bir azalma endişesine kapıldıklarında, daha az

tüketip daha çok tasarruf etme eğiliminde olacaklardır. Bu, tüketimin otonom kısmında bir azalma, tasarruflarda bir artışına neden olur. Aksine, tüketiciler iyimser beklentiye sahip olduklarında, tüketimin otonom kısmında bir artış ve tasarruflarda bir azalma meydana gelecektir. Tüketim harcamalarında kısa dönemde meydana gelen dalgalanmalar, belirli bir ölçüde iş hayatındaki kısa dönemli genişlemeleri ve daralmaları görememekten kaynaklanabilmektedir.

1.3.1.9. Faiz Haddi

Faiz hadleri, bir ekonomide tüketim harcamalarını etkileyen bir faktör olarak görülürken aynı zamanda tasarruf düzeyini de belirlemektedir. Milli gelirin ne kadarının tasarrufa ayrılacağına bir göstergesi olan faiz, aynı zamanda tasarrufların para ve sermaye piyasaları dışında diğer alanlara ne oranda yöneleceğini de belirlemektedir (Ünal, 1990:13).

Faiz haddindeki değişimler iki şekilde tüketim harcamalarını etkilemektedir. Birincisi, klasik iktisatçıların çok önem verdikleri ve üzerinde yoğunlukla durdukları dolaysız etkidir. Genel teori yayınlanmadan önce, faiz haddi, tasarruf ve tüketimin temel belirleyicisi olarak kabul edilmekteydi. Keynes öncesi hakim olan klasik görüşe göre, tasarruf ve tüketimin faiz haddine karşı esnek olduğu varsayılmaktaydı. Klasik iktisatçılara göre faiz, tasarrufun, yani tüketimi kısmının karşılığıdır. Bu nedenle, faiz haddi ile tüketim arasında fonksiyonel bir ilişki vardır. Bu yaklaşıma göre, faiz haddi yükselirse, tüketim harcamaları azalır, tasarruflar artar ve hiç kimse faiz biçiminde bir karşılık almadıkça tasarrufta bulunmaz, eğer tüketicinin elinde faiz getirmeyen fazla tasarruf varsa, hemen tüketim için harcar. Ancak, faiz haddinin tüketim harcamaları üzerinde bu derece büyük bir dolaysız etkiye sahip olduğunu kabul etmek zordur. Faiz haddinin tüketim üzerinde etkisini kabul etmekle birlikte, yüksek faiz haddinin gelirin daha büyük bir kısmının tüketime ayrılacağını kabul etmekte her zaman mümkün olmayacaktır.

Belirli bir gelir düzeyinde, bireyin daha yüksek faiz haddinde daha fazla tasarrufta bulunup bulunmayacağı ikame ve gelir etkisinin karşılıklı nisbi gücüne bağlıdır. Faiz oranları yükseldiğinde, cari tasarrufların artırılması karşılığında, gelecek dönemlerin tüketiminin artırılması mümkün olabilecektir. Cari dönemde yapılacak bir tasarrufun sağlayacağı reel faiz sayesinde, kişinin tüketimi artacaktır. Bu nedenle kişi, tasarruflarını artırarak, tüketimini gelecek döneme kaydıracaktır. İkame etkisi, cari

dönem tüketim harcamasını azaltırken, tasarrufları ise artırır. Gelir etkisi ise borç ilişkisi içinde bulunan kişilerin, değişen faiz oranları ile birlikte değişen mali durumlardan hareket eder. Faiz haddindeki bir artış, net alacaklıya, cari dönem tüketiminde bir azalma olmaksızın gelecek dönem tüketiminde bir artış imkânı sağlar.

Gelir etkisi pozitif olduğu zaman tüketim harcamaları artacaktır. Negatif gelir etkisi ise, gelecekteki tüketimini azaltmak istemeyen tüketicinin bugünkü tüketimini kısarak, daha fazla tasarrufta bulunmasına yol açar. Tüketici bugünkü tüketimini kısarak daha az faiz ödeyecektir. İkame etkisi, daha yüksek faiz haddinde daha fazla tasarrufa yol açarken, gelir etkisi daha yüksek faiz haddinde daha az tasarrufa yol açar. Özellikle belirli bir hayat standardını devam ettirmeyi arzulayan hanehalkları için aynı tüketim düzeyini daha az tasarrufla sürdürmek mümkün olacağından faiz haddinin yükselmesi cari tüketime artırıcı yönde etki yapacaktır.

Faiz haddinin tüketim harcamaları üzerindeki dolaylı etkisi daha önemlidir. Faiz haddindeki değişikliklerin, devamlı olması şartıyla, ödünç alma maliyeti ve servetin cari değerini değiştirme yoluyla tüketim harcamaları üzerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Devamlı gelir getiren servetlerin sermaye kıymetlerinin tayininde faiz haddi büyük rol oynamaktadır.

Faiz haddinin tüketim üzerinde çok küçük bir etkisinin olduğuna dair görüşler 1930'lardan beri büyük kabul görmektedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalarda tasarrufla faiz oranları arasında somut, net bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmalar genellikle etkinin çok küçük ya da bulunmasının zor olduğunu ortaya koymuştur (Çalışkan, 2003:30).

1.3.1.10. Tüketici Kredileri

Ekonomik hayatta kitlesel üretim tüketim artışının bir sonucu ve pazarlama tekniği olarak ortaya çıkan tüketici kredileri gelişmiş ülkelerde ekonomik hayatın önemli bir parçası iken gelişmekte olan ülkelerde önemi her geçen gün artan önemli bir finansman aracıdır. Tüketici kredileri, tüketim harcamalarını artırarak ekonomiye canlılık sağlayan ve böylece sanayideki kapasite kullanım oranlarını yükselterek istihdam artıran, birim maliyetleri düşürerek firmaların rekabete açılmasını sağlayan ve yeni yatırımları teşvik eden bir unsur olarak görülür.

Tüketici kredileri genel olarak gerçek bireylerin ticari amaç dışında mal ve hizmet alımlarının finansmanına yönelik olarak, genellikle bir defada kullandıkları ve

başlangıçta belirlenen faiz oranlarına göre geri ödenen kredidir⁵⁸. Tüketici kredileri bu özelliği ile birey ya da hanehalklarının mal ve hizmet finansmanında kullandıkları cari gelire alternatif ve/veya tamamlayıcı bir satın alma kaynağıdır. En önemli yararı ise mevcut ekonomik olanakları ile elde edilemeyecek bir mal ya da hizmetin anında ve uygun koşullarda tüketiciye kazandırmasına aracılık etmesidir.

Tüketici kredilerinin varlığı ve şartları tüketicilerin satın alma güçlerini etkilemektedir. Tüketici kredilerinin varlığı, satınalma kaynağının yalnız cari gelir olması durumuna göre daha fazla tüketim yapmaya fırsat verir. Tüketici kredileri kolaylıkla elde edilebiliyorsa ve maliyeti düşükse, tüketicilerin ödünç almaları ve böylece her harcanabilir gelir düzeyinde toplam olarak daha az tasarrufta bulunmaları mümkündür. Artan tüketici kredisi, tüketim fonksiyonunun yukarı kaymasına neden olur (Çalışkan, 2003:31).

Tüketici kredilerinin taksit sayısındaki ve ödeme koşullarındaki değişiklikler de tüketim talebini etkiler. Tüketici kredisinin taksit sayısının artırılması ve/veya faiz oranlarının düşürülmesi hanehalklarını daha fazla tüketimde bulunmaya istekli hale getirecektir. Tipik olarak, satın alınmaları faize duyarlı ve ödeme süreleri uzun dönemi kapsayan, otomobil ve ev gibi dayanıklı mallarda, yükselen faizler satın alınan miktarlarda bir düşüşe neden olacaktır. Özellikle otomobil satışlarının, tüketici kredilerinin varlığından ve şartlarından ne derece etkilendiği bilinen bir gerçektir. Çünkü bu tip yüksek limitli harcamalar genellikle borçlanılarak finanse edilirler. Bu nedenle, yükselen faiz oranları, bu gibi malların daha pahalı hale gelmesine neden olarak satın alınmalarını zorlaştırır. Bu tip harcamalar, tüketici kredileri olmadığında, ya mevcut nakit kaynaklar kullanılarak, ya diğer varlıklar satılarak karşılanacak ya da yeterli finansmanı sağlayacak miktar tasarruf edilinceye kadar uzun bir süre beklenenecektir.

Tüketiciler, kullanmış oldukları tüketici kredileri için belirli bir faiz ödemek zorundadırlar. Ancak gerçek hayatta tüketicilerin önemli bir kısmı, ödedikleri faizin toplam miktarından çok aylık taksitlerin miktarını dikkate aldıkları bilinmektedir. Kredilerin geri ödenmesi aşamasında, aylık taksitleri cari gelirlerinden rahatlıkla ödemeleri mümkün olduğunda tüketiciler faiz maliyetini ikinci plana atabilmektedirler.

1.3.1.11. Vergilerdeki Değişiklikler

Vergi, maliye politikasının en önemli araçlarından biridir. Vergi oranlarında yapılacak küçük değişiklikler diğer ekonomik faktörleri değiştirebileceği gibi hanehalkı tüketim harcamalarını da etkileyecektir. Bu yüzden vergi oranlarındaki değişiklikler birçok araştırmacı tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Vergiler aracılığıyla hanehalkı harcanabilir gelirlerinin miktarı sık sık düzenlenebildiği ve böylece nihai ulusal tüketimin etkilenebildiğini göstermektedir. Vergilerdeki bir değişiklik, harcanabilir geliri etkileyerek tüketim fonksiyonunun kaymasına yol açar. Vergiler artarsa, otonom harcamalar düşecek, vergiler düşerse otonom harcamalar artacaktır. Keynes bu hususa, tüketimi etkileyen objektif faktörler başlığı altında, gelir ve net gelir arasındaki bir değişikliğin tüketim üzerindeki etkisine dikkati çekmiştir.

Vergi indirimleri ve tüketici eğilimleri arasındaki ilişkiler ilk olarak İngiliz iktisatçı Ricardo tarafından ele alınmıştır. Ricardo'ya göre, vergi indirimine giden yönetim aynı zamanda mali genişlemeye girer. Söz konusu vergi indirimini karşılamak için ya o oranda bono çıkaracak ya da aynı oranda borçlanmaya gidecektir. Dolayısıyla, vergi indirimi ile bugünkü kısmi rahatlama gelecekte daha büyük daralmalara neden olacaktır. Başlangıçta reddedilen bu tez 1974 yılında Ricardo-Barro tarafından yeniden gündeme getirilmiş ve bu isimle anılmaya başlanmıştır (Begg, 2001:414). Ricardo-Barro tezinde sürekli gelir ve hayat boyu gelir teorilerinin vergi değişikliklerinin tüketiciler üzerindeki etkileri konusunu farklı olarak ele almalarına karşın daimi ve geçici olmayan vergi değişikliklerinin tüketiciler üzerindeki etkilerinin sınırlı olacağını ileri sürmüşlerdir.

1.3.1.12. Enflasyon

Tüketim harcamalarını etkileyen bir diğer ekonomik faktör ise enflasyon oranıdır. Enflasyonun tüketim harcamaları üzerine etkisi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Enflasyon, tüketicilerin reel servetlerinin değerini etkileyerek tüketim yapılarını etkileyebilmektedir. Buna fiyat destekli servet etkisi adı verilmektedir. Servet sahibi sınıfın tüketimleri, servetlerinin reel değerinde beklenmedik değişmelere karşın oldukça hassas oldukları teorik olarak bilinen bir gerçektir. Fiyat destekli servet etkisinin gücü, tüketiciler tarafından elde tutulan

finansal aktiflerinin miktarına bağılı olarak değişir. Enflasyon mali servetin değerini etkileyerek tüketicilerin tasarruf ve tüketim kararlarını etkiler.

Enflasyon, tüketicilerin gelecekle beklentileri üzerinde etkili olarak tüketimleri üzerine etkili olabilmektedir. Enflasyonun tüketim harcamaları üzerindeki etkisi olmakla birlikte, söz konusu bu etkinin çok güçlü ve kesin olduğu iddia edilmemektedir. Enflasyon oranı ile tüketim harcamaları arasında güçlü kanıtlar olmadığından, tüketimin enflasyon oranındaki değişmelere sistematik tepki gösterdiği söylenememektedir. Bu yüzden, tüketimin fiyatlar genel düzeyinden etkilendiği fakat enflasyon oranından etkilenmediği varsayılmaktadır (Çalışkan, 2003:33).

Enflasyon-tüketim harcamaları arasındaki ilişkinin bir başka boyutu, politika yapıcıları enflasyonu kontrol altında tutmak amacıyla tüketim harcamalarını bir politika aracı olarak kullanmalarındır. Özellikle ülkemizde yüksek enflasyon oranlarıyla yaşanan 1980'li yıllarda bu yola sık sık başvurulmuş ve hala da uygulanmaktadır. Bu yöntemde, tüketim malları üzerinden alınan dolaylı vergiler artırılarak toplam talep daraltılarak enflasyon kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır.

1.3.2. Demografik Faktörler

Tüketim harcamaları üzerine etkisinin olduğu kabul edilen bir diğer değişken demografik faktörlerdir. Bu değişkenlerin tüketim üzerine etkilerinin büyüklüğünü belirleyebilmek için bu etkinin matematiksel bir fonksiyon şeklinde ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak, demografik faktörlerin tüketim harcamaları üzerindeki etkisinin matematiksel olarak, bir fonksiyon şeklinde ifade edilmeleri oldukça zordur. Bu nedenle, demografik faktörler genellikle tasnif değişkeni olarak kullanılmaktadır. Tüketim fonksiyonları demografik faktörlere göre ayrı ayrı tahmin edilerek, tüketim harcamaları üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır.

Tüketim çalışmalarında genellikle tüketici birimi olarak hanehalkı esas alınmaktadır. Ekonometrik çalışmalarda tüketici birimi olarak hanehalkı temel alındığında, genellikle, hanehalkı reisinin demografik özellikleri fonksiyona dahil edilmektedir. Hanehalkı reisi dışındaki bireylerin özelliklerinin ihmal edilmesi tüketim fonksiyonundaki bağımsız değişken sayısının azaltılması bakımından bir zorunluluktur. Öte yandan, hanehalkının bütün üyelerinin demografik özelliklerinin analize dahil edilmesi hem çok güç hem de fonksiyonel değildir. Diğer bir neden ise,

hanehalkının kazanç ve harcamalarından sorumlu olan, hanehalkını idare eden hanehalkı reisinin demografik özelliklerinin tüketim kararları üzerindeki etkisinin hanehalkının diğer üyelerine göre daha baskın olmasıdır. Demografik değişkenler olarak genellikle yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu, medeni durum vb. değişkenleri dikkate alınır (Mucuk, 2001:75).

1.3.2.1. Eğitim

Eğitim, en basit anlamıyla davranışları değiştirme sanatıdır. Yani bireyde istendik davranışların yerleşmesi, olumsuz davranışların sonlandırılması amacıyla sürdürülen sistematik bir programdır. Modern pedagoji ve eğitim biliminin tanımıyla eğitim; kişiyi akıllı, duyguları ve davranışlarıyla bir bütün olarak ele alan bir oluşturma ve yönlendirme sürecidir. Bir başka tanımda ise eğitim, bireyin yaşadığı toplumda pratik değeri olan, yetenek, yöneliş ve diğer davranış formlarını edindiği süreçlerin toplamı olarak belirtilmektedir. Makro açıdan bakıldığında, eğitim, toplumun yaratıcı gücünü ve verimliliğini artıran, kalkınma çabasının gerçekleşmesi için gerekli nitelik ve nicelikte elaman yetiştirilmesini sağlayan ve toplumdaki bireylere, yeteneklerine göre yetişme ve meslek edinme imkânı sağlayan etkili bir araçtır. Bireysel olarak, yüksek bir yaşam düzeyine ulaşmanın bir yolu, daha iyi bir eğitime sahip olmaktır (Başaran, 2004:14). Genellikle, toplumlarda yüksek gelirli ve saygınlığı olan işlere girebilmek için iyi bir eğitim almak gerekir. Eğitim seviyesi yüksek insanların gelirlerinin yanında, tüketim harcamaları da diğerlerinden farklılık göstermektedir. Eğitim seviyesi yüksek insanların gelecekle ilgili daha rasyonel beklentiler oluşturabilmesi de tüketim kararları üzerinde etkili olan diğer bir faktördür. Ayrıca, kişinin eğitimle ilgili tercihi ve bu eğitimin seviyesi mesleğini belirleyen bir faktör olarak, bireyin gelecekteki gelirini ve tüketim davranışlarını etkilemektedir.

Eğitimle gelir seviyesi arasında doğrusal bir ilişki olmakla birlikte, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek işsizlikten dolayı kişiler eğitimlerine uygun işlerde istihdam edilememekte ve eğitimlerinin gereği olan gelire kavuşamamaktadır. Bu nedenle, bu tür yaygın işsizliğin hâkim olduğu ülkelerde eğitim seviyesi yüksek kişilerin, tüketim davranışlarında diğerlerine göre anlamlı bir fark bulunmaması olasılığı da bulunabilmektedir.

1.3.2.2. Meslek

Bireylerin çalışma yaşamında toplumla yüz yüze gelmesi, modern topluma uyumu sahip olduğu işi ile gerçekleşmektedir. İşin içeriği, mesleğin ait olduğu grup, işyerindeki çalışma şartları ve insan ilişkileri gibi faktörler bireyin tüm insani ilişkilerini ve hayat tarzını doğrudan etkiler. Bireyin seçtiği meslek grubundan elde ettiği geliri, onun fiziki varlığının sosyo-ekonomik temelini oluşturmakta ve ona sosyal statü ve prestij kazandırmaktadır. Bazı meslek grupları toplum tarafından prestijli kabul edilirken, bazılarının değeri düşük kabul edilmektedir. Bu bakış açısına göre, kişinin sosyal statüsünü kazanma noktasında mesleği ve mesleğinden elde ettiği geliri önemli bir etkidir (Erkan, 2004:109).

Tüketiciler, mesleklerinin kendilerine kazandırdığı prestij ve gelire bağlı olarak belirli bir davranış kalıbına eğilim gösterirler. Bireylerin meslekleri, satın aldıkları mal ve hizmetleri büyük ölçüde etkiler. Tüketilen mal ve hizmetlerden, alışveriş yapılan işyerlerine, oturulan semte, hatta boş vakitlerini değerlendirme biçimine kadar mesleğin sağladığı gelir ve prestij etkili olmaktadır. Bir bireyin mesleğinin toplumsal prestiji, mesleğinin kendisine sağladığı gelir düzeyinden daha yüksek bir tüketim düzeyini gerektiriyorsa, birey üzerinde ekonomik baskının şiddeti artmaktadır (Kotler, 2000:167).

Hanehalkı reisinin mesleği yanında işyerindeki statüsü yani devamlı ya da geçici olarak çalışması ve çalışma hayatının devam edip etmemesi yani emekli olup olmaması da tüketim harcamalarını etkilemektedir. Geçici statüde çalışanların işsiz kalma riskleri yüksek ve gelirleri düşük olduğundan tüketim kararları diğerlerine göre farklı olacaktır.

1.3.2.3. Yaş

Yaş, hanehalkı tüketim harcamalarını etkileyen demografik faktörlerden bir diğeridir. Tüketim çalışmalarında hanehalkı tüketim birimi olarak kabul edilmektedir. Tüketim birimi olarak kabul edilen hanehalkı birimi ise birbirinden oldukça farklı yaş gruplarında yer alan bireylerden oluşmaktadır. Bu farklı yaş gruplarındaki bireylerin tüketim yapıları da birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Her yaşın kendine has ihtiyaçları olduğu gibi, bütün yaş grupları için geçerli olan ihtiyaçların, tüketim harcamaları içindeki ağırlığı ve dağılımı da yaşa göre değişmektedir.

Farklı yaş grubunda yer alan bireylerin ilgi duyduğu, tükettiği mal ve hizmetlerin kendine has belirli özellikleri vardır ve birbirinden az veya çok farklılık gösterebilmektedirler. Farklı yaşlardaki bireylerin, ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin de farklı olması nedeniyle sözkonusu tüketici istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde yaş dağılımı oldukça önemli olmaktadır. İnsanların giyim, mobilya ve rekreasyona ilişkin zevkleri genellikle yaşa bağımlıdır. Yine yaşam dönemi içinde, tüketim bileşimindeki malların ağırlığı değişebilir, yeni malların tüketim bileşimine girmesi ve eskiden kullanılan bir kısım malların çıkartılması mümkündür.

Tüketim harcamalarının hanehalkı bütçesindeki yeri, genç yaşlarda maksimuma ulaşırken orta yaşlardan ileri yaşlara doğru gidildikçe azalmaya başlamaktadır. Tasarruf edilen gelir de benzer bir etkinin altındadır. Genç yaşlardan orta yaşlara doğru gidildikçe artar, orta yaşlarda maksimuma ulaştıktan sonra, ileri yaşlarda düşer. Bu, tüketilen gelirin genç ve yaşlı gruplarda yüksek, orta yaşlarda düşük bir oran seyrettiğini gösterir. Bununla birlikte, gelirlerinin daha büyük bir kısmını tüketen genç gruplarda, tüketilen mal ve hizmetlerin bileşimi de farklıdır. Örneğin, genç tüketiciler diğerlerine oranla dayanıklı tüketim mallarına daha fazla harcarlar. Tüketilen mal ve hizmetlerin bileşimindeki bu farklılıklara rağmen toplam tüketim fonksiyonu elde edilebilir. Bu tüketim fonksiyonu nüfusun belirli bir andaki yaş dağılımına bağlıdır. Toplam tüketim açısından nüfusun yaş dağılımı önemli bir etkidir. Yaş dağılımının değişmesi gelirin tüketimle tasarruf arasındaki paylaşımın değiştirir. Toplam tüketim harcamaları, yaş dağılımındaki değişmelerden en çok etkilenen makro ekonomik değişkendir. Gelirden sonra tüketim harcamalarını belirleyen önemli faktörlerden biri olarak yaş yapısının ele alınmasında, Ando ve Modigliani'nin ömür boyu gelir hipotezinin büyük etkisi vardır (Aktaş, 2008:39).

1.3.2.4. Hanehalkının Bileşimi, Büyüklüğü ve Yaşadığı Yerleşim Biriminin Büyüklüğü

Hanehalkında yer alan kişi sayısı ile tüketim harcamaları arasında bir ilişki bulunduğu açıktır. Genel olarak kişi sayısı arttıkça tüketim harcamaları artmaktadır. Bununla birlikte, hanehalkının büyük olması bazı avantajlar sağlamaktadır. Kişi sayısı artarken tüketim aynı hızla artmaz. Çeşitli mal gruplarının tüketiminde kişi sayısının etkisi farklıdır. Gıda harcamaları kişi sayısı ile çok yakından ilişkili olduğu halde,

konut ve dayanıklı mal harcamalarında bu ilişki nispeten zayıftır. Yapılan pek çok çalışma hanehalkı büyüklüğünün ve bileşiminin tüketim kalıplarını etkileyen önemli değişken olduğunu ortaya koymuştur. Hanehalkı bileşimi tüketim yönünden birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Hanede çocuk olması veya çocuk sayısının fazla olması aynı gelir grubunda yer alan hanelerde olmayanlara göre daha fazla tüketim harcamasında bulunacağı ve gelir kaynaklarının büyük bir kısmını tüketime ayıracağı beklenir.

Tüketim birimi dikkate alınan hane çekirdek aile olabileceği gibi ebeveynlerin de içinde yer aldığı ataerkil bir ailede olabilmektedir. Günümüzde ise ataerkil aileden çekirdek aileye doğru bir yönelişin olduğu gözlenmektedir. Hanehalkı bireylerinin farklı jenerasyondan gelmesi nedeniyle hanehalkı bireylerinin tüketim harcamaları da birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Ekonomik gelişme ile birlikte tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş aşamasında insanların şehirlere göç etmesi ya da kırsal alanın kentleşmesi tüketim eğilimini artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda, herhangi bir gelir düzeyinde, kentleşme ile birlikte tüketim eğilimi yükselmektedir (Aktaş, 2008:39).

1.4. Hanehalkının Tüketim ve Tasarruflarını Belirleyen Faktörler

Hane halkı harcanabilir kişisel gelirinin bir kısmını tüketim harcamalarına ayırır, geri kalan kısmını da tasarruf eder. Ertek (2008:339), hanehalkının tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyen en önemli faktörler olarak şunları sıralamıştır.

- 1- Reel faiz oranı: Diğer faktörler sabit kalmak kaydıyla, reel faiz oranı ile tüketim arasında negatif, reel faiz oranı ile tasarruf arasında ise pozitif bir ilişki vardır. Reel faiz oranı azaldığında tüketim artar, tasarruf azalır; reel faiz oranı arttığında ise tüketim azalır, tasarruf artar.
- 2- Harcanabilir kişisel gelir: Diğer faktörler sabit kalmak kaydıyla, harcanabilir kişisel gelir ile hem tüketim, hem de tasarruf arasında pozitif bir ilişki vardır. Ev halkı, harcanabilir kişisel geliri arttığında, hem tüketim harcamalarını hem de tasarrufunu arttırır; harcanabilir kişisel geliri azaldığında da, hem tüketim harcamalarını, hem de tasarrufunu azaltır. Fakat bu konudaki bir teoriye göre, ev halkının geliri azaldığında tüketim harcamalarında ki azalma, gelir arttığı

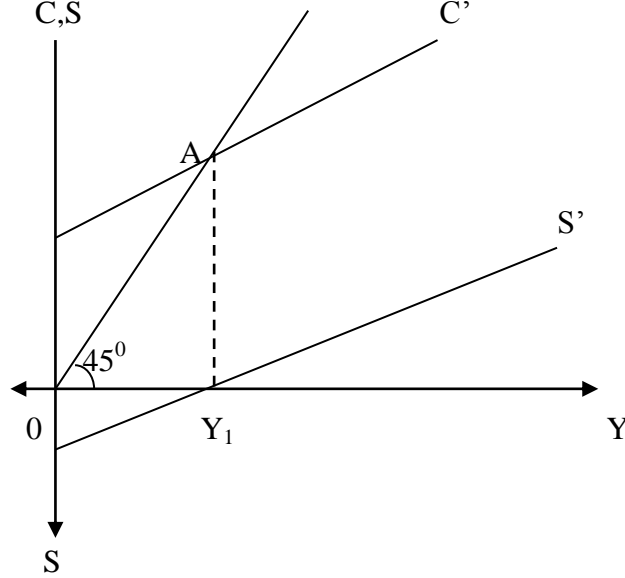
zamandaki tüketim harcamalarında ki artış kadar olmayacaktır. Ev halkı, geliri azalsa bile alıştığı tüketim düzeyinin altına pek inemeyecek, daha çok, tasarruflarını iyice azaltarak, gerekirse de borçlanarak eski tüketim düzeyini devam ettirmeye çalışacaktır.

- 3- Net varlıkların satın alma gücü: Ev halkının sahip oldukları, varlıklarını; başkalarına borçlu oldukları, borçlarını; varlıkları ile borçları arasındaki fark da net varlıklarını oluşturur. Net varlıkların satın alma gücü, bu net varlıkların reel değerini, diğer bir deyişle, bu net varlıkların satın alabileceği mal ve hizmetlerin miktarını ifade eder. Diğer faktörler sabit kalmak kaydıyla, net varlıkların satın alma gücünün artması tüketimi artırır, tasarrufu azaltır. Net varlıkların satın alma gücünün azalması ise tüketimi azaltır, tasarrufu artırır. Net varlıkların satın alma gücünün artması insanların kendini daha zengin hissetmesine yol açarak, öngörülmeven olumsuz olaylara karşı hazırlıklı olmak amacıyla yapacağı tasarruflarını azaltıp, daha fazla tüketim yapmasına neden olur.
- 4- Gelecekteki gelir ile ilgili beklentiler: Diğer faktörler sabit kalmak kaydıyla, ev halkının gelecekteki gelirinin artacağı şeklinde bir beklentisi varsa şimdi daha az tasarruf edip daha fazla tüketim harcamalarında bulunacaktır. Buna karşılık gelecekteki geliri ile ilgili beklentisi olumsuzsa, o zaman şimdi daha fazla tasarruf edip, daha az tüketim harcamalarında bulunacaktır.

1.5. Tüketim Fonksiyonu, Tasarruf Fonksiyonu ve Gelir Arasındaki İlişki

Gelir (Y) iki şekilde kullanılır: Tüketim (C) ve tasarruf (S). Bunu şu basit denklemlerle gösterebiliriz: $Y = C + S$. Tüketim, gelirin bir fonksiyonudur. Yani tüketim gelire bağlı olarak hareket eder. Bunu da şöyle bir fonksiyonel ilişki ile gösterebiliriz: $C = c(Y)$. Bu fonksiyonel ilişki aynı yönlü bir ilişkiyi gösterir. Yani gelir arttıkça tüketim de artar. Ne var ki artış oranı her zaman aynı olmayabilir. Yani gelir % 10 artarken tüketim % 10 artabileceği gibi % 10'un üzerinde ya da altında bir oranla da artabilir. Tüketimin artış oranı gelir sahibinin elde ettiği gelirin düzeyine, kişinin durumuna ve enflasyona bağlıdır. Düşük gelir düzeylerinde tüketim harcamaları gelirin neredeyse tamamını kapsar ve tasarrufa para ayıramaz. Gelir yükseldikçe tüketimin gelir içindeki payında azalma olur. (Eğilmez, www.mahfiegilmez.com,

2013). Tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu ve gelir arasındaki ilişki aşağıda şekil 5. yardımıyla açıklanmıştır (Erdoğan, 2011:183),

Şekil 5. Tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu ve gelir arasındaki ilişki

Yukarıda tüketim ve tasarruf dikey eksen, gelir ise yatay eksen üzerinde gösterilmiştir. (0) noktasından geçen 45° 'lik doğru üzerinde her noktada, tüketim eğilimi 1'e eşit bulunmaktadır. Bu nedenle tasarruf eğilimi sıfırdır.

Tüketim fonksiyonu, 45° 'lik doğruyu yatık eğimle kesip geçen bir doğru durumundadır. Düşük gelir düzeylerinde (Y_1 gelir düzeyine kadar), tüketim fonksiyonu 45° 'lik doğrunun üstünde seyrederek. Çünkü gelir düzeyleri düşük olan fertler, yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla eski tasarruflarını kullanır veya borçlanırlar yani eksi tasarrufta bulunurlar. 45° 'lik doğrunun tüketim fonksiyonunun altında seyrettiği durumlarda, her iki doğru arasındaki mesafe kadar eksi tasarruf var demektir. Bu iki doğrunun birbirini kestiği A noktasında, gelirin tamamı tüketime harcanır, yani tasarruf sıfırdır. 45° 'lik doğrunun tüketim fonksiyonunun yukarısında seyrettiği kısımlarda ise, iki doğru arasındaki uzaklık kadar tasarruf bulunmaktadır.

Tasarruf fonksiyonuna baktığımızda, Y_1 noktasına kadar tasarruf eksi değer taşımaktadır. Y_1 noktasında sıfır değerindedir. Y_1 noktasından sonra pozitif değer taşımaktadır.

kazanmakta ve gelir düzeyi yükseldikçe yatay eksenle arasındaki uzaklık artmaktadır.
Buda bize gelir düzeyi yükseldikçe tasarruf miktarının arttığını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TÜKETİM HARCAMALARI VE İLGİLİ LİTERATÜR ÖZETİ

Bu bölümde öncelikle tüketim harcamalarını etkileyen iktisadî, demografik ve davranışsal faktörlerin Türkiye’de tüketim harcamalarını nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Daha sonra da Türkiye’de tüketim konusunda yapılan çalışmalara tarihsel süreç içinde yer verilmiştir.

2.1. Türkiye’de Tüketim Harcamalarını Etkileyen Başlıca Faktörler

Çalışmamızın birinci bölümünde, tüketim harcamalarını etkileyen ekonomik, demografik ve davranışsal faktörler incelenmiştir. Bu bölümde ise, bu faktörlerin Türkiye’de tüketim harcamalarını nasıl etkilediği anlatılmıştır.

2.1.1. Türkiye’de İktisadi Faktörlerin Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Tüketimi etkileyen iktisadî faktörlerin başında gelir gelmektedir. Bir ülkede gelir dağılımının yapısının bilinmesi, tüketim ile ilgili analizler açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, ilk olarak gelir dağılımının tüketim üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır. Gelir dağılımı, bir ekonomide belli bir dönemde yaratılmış olan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesini ifade eden ve gelir farklılıklarının açıklanmasına yönelik bir kavramdır (DPT, 2001:3). Bir ülkedeki gelir dağılımının yüzdelik dilimlerinin bilinmesi ise ekonomideki karar birimlerinin, tüketim-tasarruf kararları ile ilgili değerlendirmelerin yapılmasına olanak vermektedir.

Birinci bölümde tüketim teorilerine teorik yaklaşımlar kısmında açıklandığı gibi, tüketicilerin içinde yer aldıkları gelir dilimleri, onların tüketim miktarlarını ve bileşimlerini etkilemektedir. Gelir gruplarına göre yapılan ampirik çalışmalarda gelir düzeyi yükseldikçe (daha yüksek gelir dilimlerinde), gelirin tüketime ayrılan kısmının azaldığı görülmektedir. Ayrıca yüksek gelir diliminde yer alan hanhalklarının marjinal tüketim eğilimlerinin düşük olması nedeniyle gelirin tüketime ayrılan payının azaldığı gözlenmektedir. Bu nedenle uygulanacak bir makro ekonomik

politikanın, tüketim harcamalarını ne yönde etkileyeceğinin öngörülebilmesi açısından bir ülkede gelir dağılımının nasıl olduğunun bilinmesi önem taşımaktadır. Örneğin, vergilerin arttırılması temelde bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarını azaltıcı bir etki meydana getirmektedir. Bir ülkede düşük gelirli kesim toplam içinde daha yüksek bir paya sahip ise, marjinal tüketim eğilimleri daha yüksek olduğu için vergi artışı toplam tüketim düzeyini azaltıcı bir etki doğurabilmektedir. Ama ülkede marjinal tüketim eğilimi düşük ise, uygulanan vergi politikasının tüketim üzerindeki etkisi daha düşük düzeyde olabilecektir. Bu nedenle, gelir dilimlerinin paylarının bilinmesi politika öngörülerini açısından önem arz etmektedir.

Gelir dağılımındaki adalet, toplumsal refahın göstergelerinden biridir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, ekonomik, politik, sosyal boyutları nedeni ile yıllardır iktisatçıların çözmeye çalıştığı sorunlardan biridir. Gelir dağılımındaki eşitsizliği arttıran sebeplerin başında ise “yüksek enflasyon, para arzı artışları, yüksek faiz oranları, yüksek bir devalüasyon, bütçe açıkları, nüfus artışları, iç borçlanma, tekelleşme, haksız koruma ve teşvikler, gelişme hızı büyüklüğü, etkin olmayan vergi sistemi ve özelleştirme” gibi faktörler gelmektedir (Işığışık, 1999:1). Bir ülkede gelir dağılımındaki eşitsizlik problemi çözülmek isteniyorsa özellikle bu faktörler üzerinde durulması, etkili bir politika oluşturmada yardımcı olabilecektir.

Gini Katsayısı, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan bir ölçüdür ve sıfır ile bir arasında değişmektedir. Bu katsayı gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlı olarak değişmektedir. Gini oranı ise, Lorenz Eğrisi ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir (DPT, 2001:7). Gini Katsayısının azalması gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığını, artması ise gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığını göstermektedir.

Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizlik problemi, gelir dilimlerine göre hanehalklarının tüketim yapısı incelendiğinde daha açık bir şekilde görülebilmektedir. 2006 – 2012 yılları arasında Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) gerçekleştirdiği gelir dağılımı çalışmalarına göre Türkiye’de 2006-2012 yılları arasında, gelir dilimleri itibari ile gelir dağılımı aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 1

Türkiye’de Yüzdalık Dilimlere Göre Gelir Dağılımı

Yıl	Toplam	Birinci%20	İkinci%20	Üçüncü%20	Dördüncü%20	Son%20
2008	100,0	5,8	10,4	15,2	21,5	46,7
2009	100,0	5,6	10,3	15,1	21,9	47,6
2010	100,0	5,8	10,6	15,3	21,5	46,4
2011	100,0	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7
2012	100,0	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6

Kaynak: TÜİK, 2012, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Yukarıda tablo 1’e bakıldığında özellikle 2008-2009 döneminde Türkiye’de gelir dağılımında adaletsizliğin çok arttığı görülmektedir. Ayrıca bu yıllar arasında alt ve orta gelir gruplarının gelirden aldığı paylar incelendiğinde, bu gruplarda yoksullaşma sürecinin hızlandığı görülmektedir. Çünkü, bu grupların gelirden aldıkları paylar düşerken, en yüksek gelir diliminin gelirden aldığı payın arttığı görülmektedir.

2008-2012 döneminde gelir dağılımının en adil olduğu yıl 2010 yılıdır. 2010 yılında en düşük üç gelir dilimindeki hanehalklarının toplam gelirden aldıkları paylar artmış, yüksek ve en yüksek gelir dilimindeki hanehalklarının toplam gelirden aldıkları paylar azalmıştır. Bu sonuçlar 2010 yılında, Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliğin diğer yıllara göre daha düşük seviyede gerçekleştiğini göstermektedir.

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve önemli artışlardır. Enflasyon oranı ile tüketim arasında yüksek bir ilişki vardır. Türkiye’de uzun yıllardır yaşanan enflasyon olgusu, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Çünkü enflasyon, geliri marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli kesimden alarak marjinal tüketim eğilimi düşük olan yüksek gelirli kesimlere aktarmaktadır. Bu da gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da arttıran bir sonuç doğurmaktadır. Ayrıca, fiyatlar genel düzeyinde artış meydana geldiğinde düşük gelir diliminde yer alan tüketiciler tüketimlerini zorunlu tüketim mallarına kaydırmakta ya da kısmakta iken yüksek gelir diliminde yer alan tüketiciler tüketim düzeylerini değiştirmemektedirler.

Tüketim kalıpları gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Kullanılan toplulaştırılmış veriler ise içlerinde bazı eksiklikleri barındırdıkları için fiyatlarla ilgili

düzenleme yapmak isteyen politika yapımcılarının sadece toplulaştırılmış veriler kullanması eksiklik yaratabilmektedir (Şengül, 2004; 116).

Bir ülkede gelir dilimleri itibari ile gelir dağılımının bilinmesinin tüketim ile ilgili analizler açısından diğer bir önemi, farklı gelir dilimlerinde bulunan tüketicilerin gıda, eğitim, kültür ve benzeri tüketim harcamalarının miktarının da farklı olması nedeniyle politika uygulayıcılarının, bu farklılıkları göz önünde bulunduran politika öngörülerinde bulunmasının gerekmesidir.

Ernest Engel'e göre, fakir ailelerin harcamalarının önemli bir kısmını gıda harcamaları oluşturmaktadır. Bu nedenle bireylerin toplam gelirlerinden gıda harcamalarına ayırdıkları pay, onların refah durumunu gösteren önemli bir göstergedir. En düşük gelir diliminde bulunan bir tüketicinin marjinal tüketim eğilimi yüksek olmakta ve tüketim bileşimini daha çok gıda ve barınma gibi zorunlu ihtiyaçlar oluşturmakta iken, daha yüksek bir gelir diliminde bulunan bir tüketicinin marjinal tüketim eğilimi düşük olmakta ve tüketim bileşimi zorunlu tüketim mallarından lüks tüketim mallarına doğru kaymaktadır. Bu durumu Türkiye açısından göstermek amacıyla aşağıda tablo 2'de, Türkiye'de 2008-2012 döneminde tüketim harcamalarının harcama gruplarına göre dağılımı incelenmektedir;

Tablo 2

2008-2012 Türkiye Hanehalkları Tüketim Harcamaları Dağılımı

Harcama Türleri	2008	2009	2010	2011	2012
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	22,6	23,0	21,9	20,7	19,6
Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	3,8	4,1	4,5	4,1	4,2
Giyim ve Ayakkabı	5,4	5,1	5,1	5,2	5,4
Konut ve Kira	29,1	28,2	27,1	25,8	25,8
Mobilya ve Ev Aletleri	5,8	6,2	6,3	6,4	6,7
Sağlık	1,9	1,9	2,1	1,9	1,8
Ulaştırma	14,1	13,6	15,1	17,2	17,2
Haberleşme	4,4	4,2	4,1	4,0	3,9
Eğlence ve Kültür	2,5	2,6	2,8	2,7	3,2
Eğitim Hizmetleri	2,0	1,9	2,0	2,0	2,3
Lokanta ve Oteller	4,4	5,2	5,4	5,7	5,8
Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,1	4,0	3,7	4,3	4,2

Kaynak: TÜİK, 2012, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Yukarıda tablo 2’de de görüldüğü gibi gelir dağılımında adaletsizliğin en fazla olduğu 2008-2009 yıllarında gelirden zorunlu tüketim mallarına ayrılan pay çok yüksektir. Ama gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaldığı 2009 yılını takip eden yıllarda, tüketim harcamalarının zorunlu ihtiyaçlardan lüks ve kültürel ihtiyaçlara doğru kaydığı görülmektedir. Bu da yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir.

Gelir dağılımı politikası, sadece gelirin araştırılmasını değil, aynı zamanda milli geliri meydana getiren üretim faaliyeti içindeki sosyal ilişkilerin ve bölüşüm ilişkilerinin incelenmesini de amaçlamaktadır (DPT, 2001:3). Bu amaçla, gelirin bireysel dağılımı yanında gelirin fonksiyonel dağılımı da incelenecektir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkede yaratılan milli gelirin, üretim faktörleri tarafından

paylaşılmasını ifade etmektedir. DİE'nin gerçekleştirdiği Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketlerine göre bu gelirler maaş, ücret-yevmiye geliri, müteşebbis geliri, mülk geliri ve transfer geliri olarak gruplandırılabilir.

Türkiye'de 1980 öncesi döneme kısaca değinilecek olursa, 1980 öncesinde gelir bölüşümündeki eşitsizlik olgusunun köylü ve kentli nüfus ayırımından kaynaklanmakta olduğu görülmektedir. 1987 yılından sonra ise, eşitsizliğin nedenleri farklılaşmıştır. Bu dönemde iç ticaret hadleri tarımın aleyhine değişmiş ve bu da tarımda çalışan nüfusun gelir bölüşümünden, daha az pay almasına neden olmuştur. Aynı zamanda gelir bölüşümünde ücret ve maaş geliri elde eden orta kesimin reel gelirlerinde aşınma meydana gelmiş² ve bu kesim de, alt gelir dilimlerine düşmeye başlamıştır (DPT, 2001:2). Tarım gelirlerinin düşmesi ise köyden kente göçü arttırmış ve sonuç olarak gelir dağılımındaki eşitsizlik daha da artmıştır.

Tüketimi etkileyen bir diğer iktisadî faktör ise faiz oranlarıdır. Faiz oranlarındaki değişim, toplam harcanabilir gelirin tüketim ile tasarruflar arasında tahsisini etkilemektedir. Ülkede uygulanan faiz politikasının bir diğer etkisi de gelir dağılımı ile ilgilidir. Özellikle kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla uygulanan yüksek faiz politikası ile yüksek gelir gruplarına önemli ölçüde kaynak transfer edilmekte ve gelir dağılımında yüksek gelir grupları lehine bir değişime neden olmaktadır. Türkiye'de 1987 yılında uygulanan faiz politikası, hem faizlerin ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyecek şekilde yükselmemesini sağlamaya hem de Türk lirası cinsinden yapılan mali tasarrufların çekiciliğini arttırmaya yönelik gerçekleştirilmiştir. Ancak artan enflasyon nedeniyle, mevduat faiz oranları enflasyonun gerisinde kalmıştır. Daha sonra 4 Şubat 1988 kararları ile 1988'e kadar reel olarak negatif olan faiz oranları arttırılmıştır.

Türkiye'de 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kuruluşu ve 32 Sayılı Karar ile 1989 yılında yürürlüğe giren finansal piyasaların serbestleşmesi kararı, Sermaye Piyasasının³ oluşturulması açısından çok önemli bir gelişme olmuştur. Diğer taraftan finansal piyasalarda serbestleşmenin tüketiciler açısından önemi, tüketicilerin karşı karşıya oldukları borçlanma kısıtının finansal serbestleşme ile birlikte azalmasıdır. Böylece nüfusun daha yüksek bir yüzdesi tüketimlerini düzleştirebilme imkânına sahip olabilmekte, zamanlararası ikame artmaktadır. Çünkü

daha yüksek bir finansal serbestleşme düzeyi, kredi piyasalarına daha geniş erişimi sağlayacağı için zamanlararası ikame imkânı artar. Türkiye’de 1990 sonrası dönemde kamu kesiminin açıklarını finanse etmek için iç borçlanmaya gitmesi, özel kesimi dışlama etkisi (crowding-out) yaratmıştır. Bu durumda özel kesimin istediği zaman uygun bir finansman (kaynak) sağlama olanağını azaltmış ve likidite kısıtı¹⁴ denilen olgu ortaya çıkarmıştır. Özellikle de düşük gelir dilimlerinde yer alan tüketicilerin likidite kısıtı ile karşı karşıya oldukları görülmüştür.

Türkiye’de 1990 yılında kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG)’nin Gayri Safi Milli Hasılaya oranı yüzde 7.4 iken, 1991’de bu oranın yüzde 10.2’ye yükselmesi ve iç borçlanmanın artması nedeniyle faizler daha da yükselmiştir. 5 Nisan 1994 kararları ile Hazine’nin Merkez Bankası’ndan kullandığı krediler bu olumsuz etkileri azaltmak amacıyla kısıtlanmıştır. Talep fazlasını azaltarak enflasyonu kontrol altına almak ve tüketimi azaltıcı etkis yaratmak için 6 Eylül 1995 tarihinden itibaren tüketici kredilerine uygulanan yüzde 6 Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi yüzde 10’a yükseltilmiştir (Erkan, 2004:12). Bu kesinti dayanıklı tüketim malı talebinde azalmaya neden olmuştur. 1995 yılında toplam talebi kısmak amacıyla uygulanan faiz politikası ve 1996-1998 yılları arasında Merkez Bankasının uyguladığı politikalar sayesinde finansal piyasalarda istikrar sağlanabilmiştir. 1999 yılında da reel faiz oranlarını makul bir düzeye düşürmek amaçlanmıştır.

2000-2002 dönemi iktisat politikalarını kapsayan programda enflasyonu düşürme amacı yanı sıra ekonomide kaynak dağılımını daha adil hale getirmek ve reel faiz oranlarını düşürmek de amaçlanmıştır. Program 2000 yılı Kasım ayına kadar başarıyla uygulanmakla birlikte Kasım’da ve daha sonra Şubat 2001’de yaşanan krizler nedeniyle programa güven kalmamış ve faizler çok yükselmiştir. Krizler nedeniyle meydana gelen reel gelirden gerileme, reel faiz oranlarında artış ve istihdamdaki daralma, özel tüketim harcamalarının konut sahipliği ve enerji ulaştırma- haberleşme harcamaları dışında azalmasına neden olmuştur. 2002 yılında ise makroekonomik göstergelerdeki iyileşme ve enflasyonun azalması ile birlikte Hazine ihaleleri faiz oranları düşmüştür.

2003 yılında program hedefleri doğrultusunda yürütülen para ve maliye politikaları güven ortamının oluşmasına katkıda bulunmuş ve borçlanmanın

sürdürülebilirliğine dair kaygıları azaltarak, risk primini düşürmüştür. Bu gelişmeler uzun vadeli faiz oranlarının düşmesine katkıda bulunmuştur (Erkan, 1994; 21). Ayrıca imalat sanayi kapasite kullanım oranlarında artış meydana gelmesiyle ekonomide büyüme hedefi gerçekleşmiştir. 2004 yılında yüzde beş olarak gerçekleşmesi beklenen büyümenin, özel tüketim harcamaları ve özel sabit sermaye yatırımları yardımıyla sağlanacağı öngörülmüştür. 2005 yılı ve sonrasında da özel tüketim harcamalarındaki artış devam etmiştir.

2.1.2. Türkiye’de Demografik Faktörlerin Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Nüfusun demografik bileşimi, tüketim üzerinde etkili olmaktadır. Tüketim harcamalarını etkileyen demografik faktörlerin başında ise tüketicinin yaşı, medeni hali, köy veya kentte yaşaması, eğitim durumu ve mesleği, aile büyüklüğü, ülkedeki nüfus artış hızı vb. gelmektedir. Bu faktörler değişik oranlarda tüketicilerin tüketim kararlarını etkilemektedirler.

Bir ülkedeki nüfus artış hızı o ülkenin nüfus piramidinin yapısı hakkında ön bilgi vermektedir. Örneğin nüfus artış hızı yüksek olan bir ülkede, nüfusun büyük bir bölümünü genç nüfus oluşturmakta ve dolayısıyla nüfus piramidinin tabanı daha geniş olmaktadır. Nüfus artış hızı düşük olan ülkelerde ise genç nüfus daha az olmaktadır. Türkiye’de nüfus artış hızı 1990 yılında binde 19,9 iken 2004 yılında gelindiğinde uygulanan nüfus kontrolü ve aile planlaması politikaları ile binde 12,9’a düşürülmüştür. Yıllık nüfus artış hızı 2012 yılında %12 iken, 2013 yılında %13,7’ye yükselmiştir. (TÜİK, 2014). Bu nedenle son yıllarda Türkiye’de 0-5 yaş arası nüfusun hızla azaldığı görülmektedir. 0-5 yaş arasındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı son beş yılda yüzde 1,5 azalmıştır. Bu gelişmeler bize, Türkiye’de de çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi genç nüfusun azalma eğilimine girdiğini göstermektedir.

Dünyada genel olarak, nüfusunun yüzde 40-45’i 15 yaşın altında, yüzde 2-3’ü de 65 yaşın üstünde olan yerler genç nüfuslu ülke; nüfusunun yüzde 20 si genç, yüzde 15 ve daha fazlası yaşlı olan yerler ise yaşlı nüfuslu ülke sayılmaktadır. Örneğin Afrika,

Güneydoğu Asya, Güney Amerika ve Ortadoğu gibi nüfusunun yüzde 40'dan fazlası 15 yaşın altında olan güney ülkeleri genç nüfuslu; Çin, Hindistan, Mısır ve Türkiye gibi nüfusunun yüzde 30-40 arası 15 yaşın altında bulunan ülkeler orta yaşlı; K. Amerika, Avrupa, Rusya, Avustralya gibi nüfusunun yüzde 30'dan aşağısı 15 yaşın altında olan kuzey ülkeleri yaşlı ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Bu oran AB-15 ortalamasında yüzde 16,2'dir. Buradan anlaşılmaktadır ki Türkiye hem genç hem de yetişkin nüfus, yani çalışan nüfus oranı yüksek bir ülkedir. Çalışan nüfusun payı tüketim üzerinde etkilidir çünkü aynı zamanda ülkenin satın alma potansiyelini yansıtmaktadır.

Çalışma çağındaki nüfusun büyüklüğü, tasarruflar açısından da önem arz etmektedir. Ülkedeki bağımlılık oranının yüksek olması durumunda toplam tasarruf oranı azalmaktadır. Ama bağımlılık oranı çok açıklayıcı bir gösterge değildir. Çünkü bağımlılık oranı hesaplanırken, çalışma çağında olup da çalışmayan kişiler dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle iş gücüne katılma oranının kullanılması daha açıklayıcı olacaktır. Türkiye'de Şubat 2006'da işgücüne katılım oranı yüzde 45,5 olarak hesaplanmıştır. Bu oranın 1990 yılında yüzde 65,2, 1999 yılında yüzde 48,7 iken, 2006'ya gelindiğinde yüzde 45,5'e düşmüş olması dikkat çekicidir. İşgücüne katılma oranındaki düşüşün bir nedeni olarak, nüfus artış hızının azalmasına rağmen 15 ve yukarı yaş grubundaki nüfusun her yıl daha da artması gösterilebilmektedir. Bu durumda her yıl yaklaşık olarak bir milyon kişinin çalışan nüfus potansiyeline dahil olması ama bu kişilere yaratılan iş olanaklarının yetersiz kalması nedeniyle iş gücüne katılma oranı düşmektedir. Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, 2013 yılı Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,1 puan artarak %51,9 oldu. Aynı dönemler için yapılan kıyaslamalara göre; erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,8 puanlık artışla %72,5, kadınlarda ise 1,3 puanlık artışla %31,9 olarak gerçekleşti. Bu artışın sebebi ise, İstihdam edilenlerin sayısı 2013 yılı Haziran döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre 742 bin kişi artarak 26 milyon 319 bin kişiye yükselmiş olmasıdır. Bu dönemde, tarım sektöründe çalışan sayısı 81 bin kişi azalırken, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 823 bin kişi arttı (TÜİK, 2013).

Tüketim harcamalarını ve aile büyüklüğünü etkileyen bir diğer faktör, tüketicilerin yaşadıkları yerdir. Ailelerin köy veya kentte yaşaması aile büyüklüğünü etkilemekle birlikte, yaşam yerine göre tüketim kalıpları da farklılık göstermektedir.

Örneğin kırsal kesimde geleneksel özellikler nedeniyle aileler daha büyük olmakta, şehirlerde ise özellikle kadınların çalışma hayatına girmesiyle aile büyüklüğünde düşüş gözlenmektedir. Ama şehirlerde özellikle gecekondu bölgelerinde geniş ailelere sıkça rastlanmaktadır. Ailelerdeki çocuk sayısının artması, ülkedeki nüfusun bağımlılık oranını arttıracığından ailelerin çocuklarına bakabilmek için daha fazla tüketim harcamasında bulunmalarını gerektirecektir.

Türkiye’de 1980 sonrası hızlı bir kentleşme başlamıştır. Kentsel nüfus artış hızı 1980-1985 döneminde binde 62,6 iken 1985-1990 arası dönemde binde 43,1’e düşmüştür. 2000 yılında ise binde 32,6 olmuştur. Kentleşme hızının yüksek olması, demografik yatırımların da hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Ama Türkiye’de bu denge sağlanamadığı için çarpık kentleşme sorunu yaşanmaktadır. Bir diğer sorun da kırsal kesimden kente göç sonucu, tarım kesimindeki istihdamın azalması ve tarımda çalışan düşük nitelikli iş gücüne kentlerde yeterli iş imkânı yaratılamamasıdır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmaktadır. Çünkü eğitim, beşeri sermayenin istihdamında çok önemli bir yere sahiptir. Daha yüksek eğitilmiş bireyler daha iyi işler bulabilmekte ve gelirleri daha yüksek olmaktadır. Dolayısıyla bu bireylerin yaşam standartları da daha yüksek olmaktadır. Yapılan araştırmalarda ise bireylerin eğitim düzeyi yükseldiğinde, genellikle daha bilinçli tüketimde buldukları ve ortalama tüketim eğilimlerinin düştüğü gözlenmiştir. Kentleşme olgusu tüketim kalıplarının değişmesine de neden olmaktadır. Çünkü kırsal kesimde gelir belirsizliği nedeniyle düşük olan tüketim eğilimi, kentlerde ihtiyaçların çeşitlenmesi ile birlikte artmaktadır.

Bir ülkede büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için milli gelirin artış hızının nüfus artış hızından daha fazla olması gerekmektedir. Çünkü nüfus artışı tüketimi artırma yoluyla ekonomiyi canlandırmakla birlikte, tasarruf ve yatırımlara gidecek kaynakların azalmasına neden olmaktadır. Devlet yüksek oranlarda eğitim, sağlık, alt yapı yatırımları şeklinde demografik yatırımlarda bulunmak zorunda kalmakta ve bu da sermaye artış hızını olumsuz etkilemektedir. Demografik yatırımlar verimli yatırımlar değildir ve bu nedenle ülkenin büyümesi ve kalkınması nüfus artış hızı yüksek olduğu sürece olumsuz etkilenmektedir.

2.1.3. Türkiye’de Davranışsal Faktörlerin Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkisi

İktisadi ve demografik faktörlerin aksine, tüketim harcamaları üzerinde etkisi olduğu bilinen davranışsal faktörlerin etkisini incelemek gerçekten güçtür. Özellikle de makro ekonomik zaman serileri analizlerinde davranışsal faktörlerin kullanılabilmesi için rakamlarla ifade edilmesi gerekmektedir ama bu çok zor olmaktadır. Tüketim kararlarını etkileyen davranışsal faktörler genellikle tüketicilerin beklentişleri, planları, iyimser ya da kötümser oluşları şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Makroekonomik istikrar ve kişilerin geleceğe dönük beklentileri tüketim üzerinde etkilidir. Ekonomideki istikrar ortamı, tüketicilerin beklentilerinin olumlu olmasını sağlamakta, istikrarsız bir ortamda ise tüketicilerin beklentileri olumsuz etkilenmektedir. Örneğin ülkede yaşanan bir kriz, gelecekle ilgili beklentileri olumsuz etkilediği için tüketim harcamalarının hemen azaldığı görülmektedir. Türkiye’de de krizler nedeniyle tüketim harcamalarının azaldığı gözlenmiştir. 1994 krizi sonrası sabit fiyatlarla özel nihai tüketim harcamaları yaklaşık yüzde 6; 1999 krizi sonrası yüzde 3; 2001 krizi sonrası yüzde 9 azalmıştır.

Kişilerin gelecekle ilgili planları tüketim harcamaları üzerinde etkili olmaktadır. Yapılan çalışmalarda kişilerin belli bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaması durumunda yaşlılık yıllarını güvence altına almak için daha fazla tasarrufta buldukları gözlenmiştir. Türkiye’de sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfusa baktığımızda 2005 yılına gelindiğinde 1987 yılına göre çok fazla olduğu görülmektedir. 1987 yılında 31.298.727 kişi sosyal sigorta programlarına dahil iken bu sayı 2005 yılında 60.759.549 kişiye ulaşmıştır. Bu yıllar arasında nüfusun da arttığı düşünülecek olursa daha açıklayıcı olması açısından yüzdesel değerlere bakmak yararlı olacaktır. Sigortalı nüfus oranı 1987 yılında yüzde 65,5 iken 2005 yılında yüzde 88,1’e çıkmıştır. Bu durum tüketicilerin gelecekle ilgili endişelerini azaltabilmekte ve dolayısıyla daha fazla tüketimde bulunabilmektedirler.

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı’nda, sosyal güvenlik alanındaki gelişmelerle yeni hedeflere yer verildi. Sosyal güvenliğe ilişkin reform çalışmaları çerçevesinde, sistemin kapsamının genişletilmesi, kaliteli hizmet sunumu ve sürdürülebilirliğinin temini yönünde ilerlemeler gerçekleştirildiği vurgulanırken,

Genel Sağlık Sigortası (GSS) sistemiyle de nüfusun tamamına yakınının kapsama alındığı belirtildi. Sosyal sigortadan yoksunluğa yol açan kayıt dışı istihdamla mücadele kapsamında toplumsal bilincin artırıldığı ve fiili denetim faaliyetlerinin yaygınlaştırıldığı ifade edilirken, bireysel emeklilik sistemi teşviklerinin de yeniden düzenlendiği ayrıca vergi teşviki yerine devlet katkısı uygulamasına geçildiği hatırlatıldı. Düzenlemelerin etkisiyle 2006 yılında yüzde 77,9 olan sigortalı nüfus oranının 2012 yılı sonu itibarıyla yüzde 82,8'e ulaştığı bildirilirken, yüzde 47 olan kayıt dışı istihdam oranının ise 2012 yılında yüzde 39'a gerilediği ifade edildi. Bu yıl, yüzde 84 düzeyinde olan sigortalı nüfus oranında 2018 hedefi ise yüzde 90 olarak açıklandı.

İlk olarak Nisan 2003'te Devlet İstatistik Enstitüsü ve Merkez Bankası beraber yürüttükleri ortak çalışma ile Tüketici Eğilim Anketini gerçekleştirmişlerdir. Tüketici eğilim anketi, tüketicilerin eğilimleri ve beklentilerini ölçmek amacıyla dört alanı kapsamaktadır (TCMB, 2006; 2):

- Kişisel mali durum,
- Genel ekonomi,
- Harcamalar,
- Fiyat bekleyişleri.

Tüketici beklentilerindeki iyileşme geniş harcama yapma ve borca girme eğilimini yükseltebilirken, kötümserlik ise tüketicilerin harcamalarını kısımlarına neden olabilmektedir. Tüketicilerin Türkiye'deki ekonomik durum hakkındaki görüş ve beklentilerini gösteren Tüketici Güven Endeksinde artış meydana gelmesi (Endeksin 100'ün üzerinde olması), tüketicilerin mevcut dönemdeki satın alma güçlerine, gelecek dönem iş bulma olanaklarına ve mevcut dönemin dayanıklı tüketim malı almak için uygunluğuna dair değerlendirmelerinin iyileştiğini göstermektedir. Örneğin 2006 yılının Nisan ayında Tüketici Güven Endeksi Mart ayına göre yüzde 0,58 artarak 101,70 değerine yükselmiştir. Tüketim harcamalarını etkileyen ekonomik ve demografik faktörlerin yanı sıra, etkisi tam olarak ölçülemeyen bir çok davranışsal faktör de vardır. Bu nedenle tüketim ile ilgili yapılan değerlendirmelerde tüm bu faktörlerin tüketim harcamaları üzerinde etkisi olduğunu unutmamak gerekmektedir (Pehlivan, 2006:103).

2.2. Türkiye’de Gelir, Tasarruf ve Tüketim Harcamaları ile İlgili Literatür Özeti

Dünyada ve Türkiye’de gelir, tasarruf ve tüketim üçlüsü detaylı olarak incelenmiş ve çeşitli yaklaşımlar ortaya sunulmuştur. Bu konunun literatürüne ilişkin çalışmalardan örnekler verilerek aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Çapraz ülke zaman serisi örneklerinde çeşitli demografik ve ekonomik özelliklerin, özel tasarruf oranlarına etkisi ile ilgili birçok ampirik çalışma yürütülmüştür. Masson, Bayoumi ve Samiei (1995), Edwards (1996), Bailliu ve Reisen (1998), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerle ilgili çalışmalarını yürütürken; Haque, Pesaran, ve Sharma (1999) gelişmiş ülke örnekleri üzerinde çalışmışlardır. Corbo ve Schmidt-Hebbel (1991); Dayal-Ghulati ve Thimann (1997) ise sadece gelişmekte olan ülkelerle ilgili araştırmalarını sürdürmüşlerdir (Loayza, Schmidt-Hebbel, ve Serven, 2000:3). Bu çalışmaların genel özelliği tasarruf denkleminin indirgenmiş formuna dayanmış olmalarıdır. Fakat çalışmalara genel olarak baktığımızda, farklı zaman dilimlerini ve ülkeleri incelemeleri, farklı model standartları ve tahmin teknikleri gibi unsurlardan dolayı farklılaşmaktadırlar. Bunun yanında yapılan farklı çalışmalarda sadece birkaç tasarruf göstergesi tutarlı olarak önemli görülmüştür. Bunlar; ticaret dönemlerini, mali politika değişkenlerini ve emeklilik sistemi değişkenlerini içermektedir. Her tüketim teorisi için göz önüne alınan belirleyiciler ya diğer belirleyicilerden farklıdır ya da daha genel belirleyicilere doğru dikkat çekmektedirler. Bu ampirik çalışmalar gelir artışı ve faiz oranları konusunda buna ek olarak gelir düzeyi, enflasyon ve demografik özelliklerden dolayı farklılaşmışlardır.

Modigliani (1966), yüksek büyüme oranının (verimlilik artışı ve nüfusa bağlı olarak) toplam tasarrufu artırabileceğini öne sürmüştür. Bu görüş eğitim durumu, artan kazançlar ve emekliliğe geçiş basamaklarında tasarruf davranışını açıklayan yaşam boyu hipotezine dayanır. Bundan dolayı tasarruf, gelir artışı ile pozitif orantılı görünmektedir. Yüksek büyümeye sahip Japonya ve Kore gibi ülkeler, yüksek tasarruf oranına sahiptirler (Çelik, 2009:17).

Corbo ve Schmidt-Hebbel (1991)'in gelişmekte olan ÷lkelerde kamu politikaları ve tasarruf başlıklı makalelerinde Avrupa ÷lkelerindeki işgücü panel verilerini kullanarak toplam özel tasarrufların belirleyicilerini incelemişlerdir. Uzun dönem tasarruf fonksiyonu, genişletilmiş yaşam boyu hipotezine dayandırılıp, ekonomik ve demografik gelişmeler dikkate alınarak tahmin edilmiştir. Uzun dönemli tasarruf fonksiyonu, bağımlılık oranı, eski bağımlılık oranı, likidite kamu finansmanı, reel faiz oranı, reel harcanabilir gelir ve enflasyona duyarlıdır. Ampirik bulgular ışığında, Avrupa'da uzun dönemli tasarruf fonksiyonunun varlığı belirlenmiştir.

Schmidt-Hebbel, Webb, Giancarlo Corsetti (1992)'nin çalışması benzer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çünkü birçok çalışma özel sektör tasarruf verilerine dayanmasına rağımen bu makale Birleşmiş Milletler hanehalkı verilerini baz almaktadır. Henahalkı tasarruf fonksiyonu, hanehalkının gelir ve büyüme verdiğı tepkiyi test etmek amacıyla birleşik zaman serisi ve çapraz ÷lke gözlemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, gelir ve servet değışkenleri, tasarrufu güçlü bir şekilde etkilemektedir. Enflasyon ve faiz oranının tasarruf üzerindeki etkisi çok net değıldir. Yabancı tasarruf ve parasal varlıkların tasarruf üzerinde negatif etkisi vardır.

Browning (1995), çalışmasında, hanehalkı tasarrufu ve hanehalkı gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Tasarruf ve hanehalkı kararları genel bölünmez model ile açıklanmaktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, hanehalkı bireylerinin tasarruf kararlarında değışik tercihlere sahip olduklarıdır. Kadınlar kocalarına göre ortalamada daha gençtirler ve daha uzun yaşam beklentisine sahip oldukları için daha uzun bir emeklilik periyodu beklentisi içindedirler. Bundan dolayı evli çiftlerde kadınlar emeklilik dönemi için daha fazla tasarruf ederler. Browning, ampirik analizde Kanada hanehalkı harcama anketlerinden elde edilen verileri kullanmıştır. Bu anketler finansal tasarruf ölçümleri yanında, emeklilik hesaplarındaki tasarrufu da içermektedir. Parametreler, hanehalkının tasarruf oranının, hanehalkı gelirinde kadının payından dolayı artığını göstermiştir

Masson, Bayoumi ve Samiei (1995) gelişmiş ve gelişmekte olan ÷lkelerin geniş veri setlerini kullanarak, özel tasarruf davranışının mümkün belirleyicilerini incelemişlerdir. Hem zaman serisi hem de yatay kesit ölçümleri elde etmişlerdir. Elde

edilen sonuçlara göre yurt içi ve yurtdışı tasarruflarında özel tasarruf oranındaki değişimlerde tutarlı bir denge mevcuttur, demografi ve büyüme özel tasarruf oranları için önemlidir, ayrıca faiz oranları ve dış ticaret hadleri pozitif etkiye sahiptir. Kişi başına GSYH'da meydana gelen artışlar, düşük gelir gruplarında tasarruf oranını artırmaktadır.

Edwards (1995), dünya ekonomisinde tasarrufun belirleyicilerini analiz etmiştir. Ayrıca ülkeler arasında tasarruf oranlarının niçin bu derece dengesiz olduğunu tartışmıştır. 1970-1992 yılları arasında 36 ülkenin panel data verilerini kullanarak, özel tasarruflar ile devlet tasarrufları arasında bir ayırım yapmıştır. Çalışmada devlet tasarruflarının tamamen dışsal olmadığı, ekonomik ve politik belirleyicilere tepki gösterdiği varsayılmıştır. Dolaylı değişken değerler metodu kullanılarak, hem özel tasarrufların hem de devlet tasarruflarının en önemli belirleyicilerinden birinin kişi başına büyüme oranı olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar ışığında devletin yürüttüğü sosyal güvenlik sisteminin, özel tasarrufları negatif etkilediğini göstermiştir. Edward ayrıca, politik ilişkilerin, demografik yapısal ve politik çeşitliliği, tasarruf oranını göstermek için kullanmıştır.

Özmen (1997), Türkiye İçin Tüketim Fonksiyonunun Ekonometrik Tahmini isimli çalışmasında, 1950-1994 döneminde Mutlak Gelir Hipotezi, Nispi Gelir Hipotezi, Sürekli Gelir Hipotezi ve Rasyonel Beklentiler Sürekli Gelir Hipotezini incelemiş ve de bu hipotezlere ilişkin model tahminleri yapmıştır. Bulduğu sonuçlar ise Hayat Devresi Hipotezini desteklemiştir.

Üçdoğruk ve Akın (1999), "İzmir İli Kentsel Kesimin Tüketim ve Gıda Harcamaları" adlı çalışmalarında, 1987-1994 yılları arasında DİE'nin yapmış olduğu Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi verilerini kullanarak hanelerin aylık gelir ve harcama kalemlerini incelemişlerdir. Buna ilaveten, QREG (Quantile regression) uygulayarak, quantillerde mutlak kalıntıların toplamalarını minimize etmişler ve sonuçları ayrıntılı olarak yorumlamışlardır.

Wakabayashi ve MacKellar'a göre (1999) Çin'deki ekonomik büyümenin kaynağı, kırsal kesimlerin hanehalkı tasarruflarıdır. Wakabayashi ve MacKellar, Çin'deki kırsal ve kentsel kesimler için tasarruf fonksiyonunu tahmin etmişlerdir ve demografik özelliklere büyük önem vermişlerdir. Bu araştırma, geçmişte yapılan

araştırmaların bulgularını destekler niteliktedir ki tasarruf oranları yaşlılık ve gençlik bağımlılık oranları ile farklılık göstermektedir. Çin'deki olası demografik eğilimler hanehalkı tasarruflarını aşağıya doğru çekmektedir.

Das ve Donkers'ın (1999) ihtiyati tasarruf araştırmaları gösteriyor ki gelirdeki belirsizlik, tasarruf ve serveti artırmaktadır. Bu büyüklüğün etkisini tahmin etmek için, gelir belirsizliğinin ölçümü gerekmektedir. Das ve Donkers, Hollanda'daki subjektif gelir dengesizliklerini ampirik olarak test etmektedir. 12 ay boyunca umulan hanehalkı geliri üstüne sorular sorularak gelir dengesizliği ölçülmüştür. İlk olarak veriler tanımlanmış daha sonra hanehalkı gelir dengesizliği ölçümleri arasındaki ilişki belirlenmiştir. Beklenen gelir değişiklikleri üzerindeki büyüme kontrol edilmiş ve iş gücü piyasası ile hanehalkı tarafından belirtilen subjektif gelir dengesizlikleri arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Son olarak ABD'deki ve İtalya'daki gelir dengesizlikleri ile Hollanda'nın gelir dengesizlikleri karşılaştırılmıştır. Hollanda'daki gelir dengesizliği, ABD'ye göre daha düşük bulunmuştur.

Özer (2001) çalışmasında 1991 yılında Erzurum'da Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketinden elde etmiş olduğu verileri kullanmıştır. Bu veriler ile hanehalklarının tüketim kalıplarını incelemiş ve temsilen oluşturduğu modelleri tahmin ederek Erzurum'daki hanehalklarının tüketim eğilimini açıklayan modelin elde edilmesine çalışmıştır. Sonuç olarak, Engel Kanununun Erzurum için geçerli olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca gelirin yanında, meslek ve eğitim gibi demografik özelliklerin tüketimi etkilediğini ve hanehalklarının tüketim eğilimlerini açıklamada doğrusal modelin en iyi model olduğunu belirtmiştir.

Karataş ve Gavcar (2001), bazı meslek gruplarının tasarruf eğilimlerinin araştırılması çalışmasında toplumdaki farklı meslek gruplarının tasarruf meyillerini incelemiş olup tasarruf yapılmasında ve yapılamamasındaki sebepler anket çalışması ile araştırılıp istatistiksel bulgular elde edilmiştir. Anket toplam 120 kişiye uygulanmıştır. Ankete katılanların içerisinde tasarruf yapanların yaş ortalamaları 36.3 iken tasarruf yapmayanların yaş ortalaması 32.9 dur. Bir tek tasarruf aracını tercih edenlerin tercih sıralaması gayrimenkul, döviz, faiz, repo, hisse senedi ve fondur. İki ve daha fazla tasarruf aracı çeşidinde tasarruflarını değerlendirenlerin ilk sırayı döviz ve gayrimenkulu tercih edenler ilk sırayı almaktadır. Ankete katılanlar en karlı tasarruf aracı olarak döviz tercih etmektedir. Eğitim seviyesinin tasarruf araçlarını

tercihi sıralaması üzerine etkisi varken yaşın tasarruf araçları tercihi üzerine etkisi vardır. Cinsiyetin tasarruf yapma üzerine bir etkisi yok iken meslek gruplarının tasarruf yapma üzerine etkisi vardır. İnsanlar yaşlandıkça tasarruf eğilimleri de artmaktadır.

Nişancı (2002), 1987- 1994 yılları kentsel kesime ait hanehalkı anket verileri kullanılarak, gelir grupları itibariyle tüketim kalıplarını araştırmıştır. İncelenen malların tümü normal mal olarak bulunmuştur. Her iki anket dönemi için de gelir yükseldikçe, yiyecek harcamalarının esnekliğinin azaldığını belirlemiştir. Nişancı (2002), 1987- 1994 yılları kentsel kesime ait hanehalkı anket verileri kullanılarak, gelir grupları itibariyle tüketim kalıplarını araştırmıştır. İncelenen malların tümü normal mal olarak bulunmuştur. Her iki anket dönemi için de gelir yükseldikçe, yiyecek harcamalarının esnekliğinin azaldığını belirlemiştir.

Şengül (2002), Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Kesimde Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi başlıklı çalışmada, Devlet İstatistik Enstitüsünün 1994 yılında gerçekleştirdiği Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi ham verilerini kullanarak, Türkiye’de kentsel ve kırsal kesimde gelir gruplarına göre hanelerin gıda talepleri Doğrusal Formda Yaklaşık İdeal Talep sistemiyle incelemiştir. Düşük ve en düşük gelir gruplarındaki hanelerin gıda talep parametrelerinin, yalnızca fiyatlara ve gelire; orta, yüksek ve en yüksek gelir gruplarındaki hanelerin gıda talep parametrelerinin fiyatlara, gelire ve sosyo-demografik değişkenlere duyarlı olduğunu belirlemiştir. Ayrıca Türkiye’de gıda fiyat ve gelir esnekliklerinin, kentsel ve kırsal yerleşim yerleri arasında değişmesinin yanında, gelir gruplarına göre de değiştiği çalışmanın diğer önemli bir bulgusudur.

Marangoz (2006) çalışmada yaşlı tüketicilerin harcama eğilimlerini belirlemeye çalışmıştır. 350 kişiye yapılan anketler ile elde edilen sonuçlar, SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, bir ürün veya hizmette bulunması istenilen en önemli özellik güvenilir olmasıdır. Alışverişlerde, yaş aralığını da dikkate aldığımızda, öncelik verilen ürünlerin ve hizmet grubunun sağlıkla ilgili ürün ve hizmet grubunun olması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Yapılan analizler sonucunda, demografik özellikler de göz önüne alınırsa, yaşlı tüketicilerin alışverişlerinde ürün ve hizmet gruplarına verdikleri öncelik değişiklik gösterebilmektedir.

Yükseler ve Türkan (2008), Türkiye'de hanehalkı: işgücü, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analizi çalışmasında, herşeyden önce hanehalkını daha yakından tanıma amacındadırlar. Önemli ekonomik birimlerden biri olan hanehalkının, ülkedeki değişim sürecinden ne yönde ve hangi miktarda etkilendiğinin ortaya konulması çalışmanın ana amaçlarından birisidir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal politikaların daha iyi değerlendirilebilmesi için, TÜİK tarafından açıklanan hanehalkına ilişkin bazı verilerin tanım ve kapsamlarının da iyileştirilmesine yönelik önerilerin gündeme getirilmesi, bu çalışmanın bir diğer ana amacıdır. Türkiye'de değişimin hanehalkı üzerine etkilerini analiz etmek ve hanehalkına daha yakından bakabilmek için kullanılacak kaynak, TÜİK tarafından açıklanan Hanehalkı İşgücü Anketi ve gelir, harcama ve yoksulluk ile ilgili olarak Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarıdır. Ayrıca, hanehalkının yaşam memnuniyetinin ölçülmesine yönelik yapılan araştırmalar da incelenmiştir. Çalışma da, 2002-2006 dönemi anket ve verileri değerlendirilmiştir. Ancak, TÜİK tarafından 2006 yılı hanehalkı gelir dağılımı anketi henüz açıklanmadığından, gelir dağılımı ve buna bağlı diğer değerlendirmeler 2002-2005 dönemi ile sınırlı kalmıştır.

Hayta (2008), ailelerin tasarruf ve yatırım eğilimlerinin incelenmesi çalışmasında farklı öğrenim düzeyine sahip olan ailelerin tasarruf ve yatırıma yönelik eğilimlerini belirlemiştir. Araştırma kapsamına Ankara ilinin orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyini temsil eden semtlerde oturan aileler arasından tabakalı rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen 440 aile alınmıştır. Araştırma sonucunda ailelerin yarısından fazlasının tasarruf ve yatırım yapabildiği, öğrenim düzeylerindeki yükselmeye paralel olarak yapılan aylık tasarruf miktarında ve yatırım yapma oranlarında artış olduğu, ailelerin tasarruf yapma amaçları arasında en başta çocukların eğitimini ve geleceğini garanti altına almanın geldiği, yatırım yapma amaçları arasında da refaha ulaşmanın ilk sırada olduğu, ailelerin tasarruf yaparken en çok kendi bilgi ve deneyimlerinden yararlandıkları, yatırımlarını çoğunlukla gayrimenkul, döviz, altın ve vadeli mevduat olarak değerlendirdikleri, yatırım modelini seçerken de en çok finansal açıdan güvenli olduğunu düşündükleri yatırım aracına yöneldikleri saptanmıştır.

Cilasun (2009), çalışmasında Türkiye'deki hanehalklarının gelirleri, tüketim ve tasarruf davranışlarını incelemiş, bu çalışma da, 2002-2006 hanehalkı bütçe anketlerini kullanıp, Türkiye'deki hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruf dinamiklerini yaşam döngüsü teorisi çerçevesinde, yatay kesit analizleri ve kohort

tekniklerinden faydalanarak incelemiştir. Analizler, örnekleme kır- kent ayrımına gidilerek derinleştirilmiş ve kırdaki ve kentte yaşayan hanehalkları arasında, özellikle tasarruf davranışı açısından, önemli farklar bulunmuştur. Ayrıca, formel ve enformel hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarrufları da incelenmiştir. Bu inceleme bize ihtiyat güdüsünün önemi hakkında bilgi de vermektedir çünkü enformel hanehalklarının daha fazla gelir riskine maruz kalmaları ve bu yüzden formel hanehalklarına göre ihtiyat güdüsüyle daha fazla tasarruf yapmaları beklenmektedir. Son olarak çalışmada yaşam döngüsü modeli ve ihtiyat güdüsü hipotezi, doğrusallaştırılmış ve logaritması alınmış Euler denklemi tahminleriyle test edilmiştir. İhtiyat güdüsü hipotezinin testinde, formel-enformel verisi riskin bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre Türkiye'deki hanehalkları yaşam döngüsü modelinin öngördüğü şekilde davranmamaktadırlar ancak bunun sebebi ihtiyat güdüsüyle hareket etmeleri değildir.

Kızılgöl (2009), Türkiye'de hanehalkının yaşam standardını ve yoksulluk durumunu etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi ve hanehalkı bazında yoksulluk olasılıklarının ortaya konması amacıyla 2002-2006 yılları arasında hanehalkının tüketim harcamasına göre yaşam düzeyini belirleyen önemli faktörleri ele alarak yoksulluk boyutunu incelemeye çalışmıştır. Bu çalışmada 2002 ve 2006 yılları arasında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan hanehalkı bütçe anketinden elde edilen veriler bir araya getirilerek beş yıllık bir süreci kapsayan birleştirilmiş veri seti oluşturulmuştur. Bu veri seti yardımıyla yoksulluk analizleri yapılmış, Türkiye'de hanehalkının yaşam standardı ve yoksulluğu etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Cafrı (2009), Adana ilinde yoksulluğun analizi isimli çalışmasında 107K065 numaralı "Adana İli Seyhan ve Yüreğir İlçe Merkezlerinde Hanehalkı Gelir, Tasarruf Eğilimleri ve Yoksulluğun Ölçülmesi" isimli TÜBİTAK araştırma projesi 2008 yılı Kasım ayı anket verilerini kullanarak, mutlak, göreceli ve öznel olmak üzere üç farklı yaklaşıma göre yoksulluk sınırını belirlemiştir. Yoksulluk sınırları; her ilave bireyin maliyetinin hesaplandığı, ölçek ekonomisini dikkate alan Engel ve Rothbarth eşdeğerlik ölçekler dikkate alınarak hesaplanmıştır. Ayrıca karşılaştırma yapmak amacıyla, yoksulluk sınırları OECD eşdeğerlik ölçeğine göre de tespit edilmiştir. Sonrasında, yoksulluk ölçütleri hesaplanmış ve yoksulluk profili çıkartılmıştır. Yoksulluk ölçütlerinin belirlenmesiyle, Adana İli Seyhan ve Yüreğir İlçe Merkezlerinde, Birleşmiş Milletlerin belirlemiş olduğu Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne

göre 2015 yılına kadar ulaşılması hedeflenen amaçların ne derece gerçekleştirilebileceği belirlenmiştir.

Çelik (2009), Adana ilinde hanehalkı gelir ve tasarruf eğilimlerinin incelenmesi çalışmasında, Adana ili hanehalkının gelir eğilimleri, hanehalkı reisinin gelir kaynakları, hanehalkının toplam geliri, tasarruf eğilimleri ve tasarruflarını hangi yatırım araçlarına yönlendirdiklerini incelemiştir. Bu inceleme yapılırken Adana ilinde yaşayan ve değişik mahallelerden seçilmiş 1250 hanehalkı ile anket yapılmıştır. Hanehalklarının gelir ve tasarruf eğilimlerinden önce, gelir ile bağlantılı kavramlar ve bu kavramlarla ilgili bazı teoriler de açıklanmıştır. Tüketim, tüketimin gelir ile ilişkisi ayrıca hanehalklarının tüketim davranışını anlamak için tüketim teorileri araştırılmıştır. Tasarruf, gelir ve tüketim ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar incelenmiştir. Adana hanehalkının genel yapısı (eğitim, fiilen çalıştığı iş, sosyal güvenlik kurumu), gelir kaynakları, hangi oranda tasarruf yapıldığı ya da neden tasarruf yapılmadığı, tasarruf yapılması durumunda hangi araçları hangi amaçlar için tercih ettikleri hakkında bilgi verilmesi ve yorumlanması çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu amaca ulaşmak için Kasım 2007 ve Kasım 2008 verileri ayrı ayrı grafikler ve tablolarla karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak ailelerin bir çoğu tasarruf yapmamaktadır. Yatırım amaçlı borçlanmaları az fakat tüketim amacıyla borçlanmaları fazladır. Aileler genelde çocuklarının geleceğini güvence altına almak için tasarruf yapmaktadırlar ve bu tasarruflarını değerlendirmede daha çok altını araç olarak kullanmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAYIS 2013 VERİLERİ İLE NİĞDE İLİNDE HANEHALKI GELİR, TÜKETİM VE TASARRUF EĞİLİMLERİNİN ANALİZİ

3.1. Niğde İli Genel Nüfus Bilgileri

Niğde ili Cumhuriyetin kurulmasıyla 1923 yılında il statüsüne kavuşmuştur. TÜİK'in Niğde ili ile ilgili 2012 yılında yaptığı son çalışmaya göre, Niğde'de 2012 yılı itibari ile 6 ilçe, 52 belediye ve 112 köy bulunmaktadır.

Niğde ilinin nüfusu, 2012 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre toplam 340.270 kişidir, il merkezi nüfusu ise 118.186'dır. Niğde ilinde genç nüfusun ağırlığı dikkat çekicidir. 2012 yılında il nüfusunun % 44'ü 25 yaşın altındadır. 25-64 yaş arası nüfus toplam nüfusun % 47'sini, 65 yaş ve üstü nüfus toplam nüfusun % 9'unu oluşturmaktadır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre ilin kilometrekareye 46 kişi olan nüfus yoğunluğu, 98 olan ülke nüfus yoğunluğunun altındadır. Niğde ili 2012 yılı yıllık nüfus artış hızı %8,02'dir. Aynı yılda 6 yaş üzeri nüfus için okuryazarlık oranı % 95,30'dur. 2011-2012 yılları için Niğde ilinin %-3,39 net göç hızı ile göç verdiği anlaşılmaktadır.

Niğde ilinde nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal yerleşmelerde yaşamakta ve faal nüfusun %73,5'i tarım sektöründe çalışmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde hizmet sektörü, kırsal yerleşmelerde ise tarım sektörü hakimdir. Negatif göç bilânçosuna sahip Niğde İli'nin, son yıllarda net göç hızında düşme görülmüştür. İl dışına gerçekleşen göçün esas yönünü ülkenin batı yarısındaki büyük şehirler ve sahil şehirleri oluşturmaktadır. Göçün bu yönelimde illerin kişi başına milli gelirinin yüksekliği de etkili olmaktadır. İldeki göçlerin cinsiyet yapısında erkek fazlalığı görülmekte ve 15-29 yaş aralığı önemli bir yer tutmaktadır. İl, eğitimli nüfusuna yeterli istihdam sağlayamadığından göçle giden nüfus içerisinde lise ve üniversite mezunu olanların oranı (%35) yüksektir.

Niğde ili şehirleşme oranı, yıllık nüfus artış hızı, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla ve sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından Türkiye ortalamalarının altındadır. Tarım kolunda çalışanların toplam istihdam oranı ise

Türkiye ortalamasının üstündedir. Niğde ilinde 1992 yılında Niğde Üniversitesi kurulmuştur. Niğde Üniversitesi ile büyük bir ekonomik ve kültürel canlılık kazandırmıştır. Üniversite, Niğde'nin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır (TÜİK, 2012:8).

3.2. Niğde İlinde Hanehalklarının Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri ile Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma

Niğde ilinde hanehalkı gelir, tüketim ve tasarruf eğilimlerinin analizi konulu bu araştırmaya hazırlanırken ve sonuçların değerlendirilmesinde, gelir dağılımı, tüketim ve tasarruf eğilimleri ile ilgili mevcut literatürden, Niğde Valiliği web sitesinden ve TÜİK'ten yararlanılmıştır. Araştırma sırasında Niğde merkez ilçede oturan 230 hanehalkı ile Niğde İlinde Hanehalkı Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri konulu 23 soruluk bir anket çalışması uygulanmıştır.

3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmada; Niğde il merkezinde oturan 230 hanehalkına 23 sorudan oluşan bir anket birebir görüşülerek uygulanmıştır. Ankette, Niğde ilinde yaşayan hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruf eğilimleri ile ilgili sorular yer almaktadır. Anket soruları birey özelinde tüm aileyi kapsayan sorulardır. Ankette deneklere; yaş, cinsiyet, öğrenim durumu gibi demografik soruların yanı sıra; anket yapılan kişinin geliri, eşinin geliri, aylık toplam gelir, aylık tasarruf miktarı, aylık gıda harcaması tutarı gibi ekonomik içerikli sorular da yöneltilmiştir. Niğde il merkezinin farklı kesimlerinden 230 hanehalkı ile görüşülerek elde edilen veriler bu bölümdeki tabloların temelini oluşturmaktadır.

Hanehalkının iktisadi açıdan ne durumda olduğunu anlamak için ve ekonominin seyrini takip etmek açısından bu anketler çok önemlidir. Anketlerin amacı, sürekli gelişen ve değişme eğiliminde olan ülkemizde, Niğde ilindeki kişilerin ve hanehalklarının yapılarını, tüketimlerini, tasarruflarını ve gelir düzeylerini belirlemek ve elde edilen sonuçları yüzde paylarına göre düzenleyerek yorumlamak ve değerlendirmektir.

3.2.2. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Anket cevaplarının değerlendirilmesinde, SPSS istatistik programı kullanılmıştır. bu anket çalışması ile kategorik-nominal veri üretilmiş ve bu veri türüne ilişkin tanımlayıcı istatistikler kullanılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen veriler, aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Her tabloyla ilgili ayrı ayrı yorum yapılmış, bazı tablolarda da sonuçlara ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur.

Tablo 3

Ankete Katılan Kişilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Kadın	104	45,2	45,2	45,2
Erkek	126	54,8	54,8	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 3’de görüldüğü üzere, ankete katılanların %45,2’si kadın, %54.8’i erkektir. Bu da anket sonuçlarının güvenilirliği açısından olumlu bir durumdur. Zira; Türk aile yapısında, genel yargı erkeğin evin reisi olduğudur ve çoğunlukla da tek gelir sahibi kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyleyken; gelir ve geçime yönelik anket soruları karşısında erkek deneklerin verecekleri cevaplar, ailenin durumunu tespit etmede daha isabetli olacaktır. Öte yandan; dünyada ve Türkiye’de, erkeklerin yoksulluk oranının kadınların yoksulluk oranından daha düşük olduğu bilinen bir gerçektir.

Tablo 4

Ankete Katılan Kişilerin Medeni Hallerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evli	172	74,8	74,8	74,8
Bekar	24	10,4	10,4	85,2
Dul	23	10,0	10,0	95,2
Nikahsız Birliktelik	11	4,8	4,8	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 4’de ankete katılanların medeni hallerine bakıldığında; %74,8’inin evli, %10,4’ünün bekar, % 10’unun dul ve %4,8’inin nikahsız birliktelik içinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların ağırlıklı olarak evli olmaları, çocuk sahibi olan hanehalkı sayısının yüksek olması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da bilindiği gibi, yoksulluk riskini arttıran bir unsurdur.

Tablo 5

Ankete Katılan Kişilerin Medeni Hallerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
20'nin Altında	12	5,2	5,2	5,2
20-29	53	23,0	23,0	28,3
30-39	48	20,9	20,9	49,1
40-49	45	19,6	19,6	68,7
50-59	44	19,1	19,1	87,8
59'un Üstü	28	12,2	12,2	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 5’e baktığımızda ankete katılan hanelerin hanehalkı reislerinin % 23 ile çoğunluğu 20-29 yaşları arasındadır. Buna yakın olarak 30-39 yaşları arasında olan katılımcılar %20,9, 40-49 arası %19,6 ve 50-59 arası katılımcı sayısı %19,1’dir. Geri kalan hanelerin % 12,2’sinde hanehalkı reisi 59 yaş ve üzeri, % 5,2’sinde ise 20 yaş ve altındadır. Burada görüldüğü gibi şehir merkezinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu genç ve orta yaş grubudur. 59 ve üzeri yaş grubunda ki genel olarak emekli olan kesimin daha çok kırsal bölgelerde yaşadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 6

Ankete Katılan Kişilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Okur-Yazar Değil	5	2,2	2,2	2,2
Diplomasız Okur-Yazar	14	6,1	6,1	8,3
İlkokul	26	11,3	11,3	19,6
Ortaokul	27	11,7	11,7	31,3
İlköğretim	12	5,2	5,2	36,5
Lise	60	26,1	26,1	62,6
Lise Dengi Meslek	10	4,3	4,3	67,0
2 Yıllık Yüksekokul	22	9,6	9,6	76,5
4 Yıllık Yüksekokul/Fakülte	40	17,4	17,4	93,9
Yüksek Lisans/Doktora	14	6,1	6,1	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 6’da hanelerin büyük çoğunluğunda hane halkı reisi % 26,1’lik bir oran ile lise mezunudur. İkinci sırayı % 17,4 ile 4 yıllık yüksekokul/fakülte, üçüncü sırayı % 11,3 ile ilkokul ve % 11,7 ile ortaokul mezunları almaktadır. % 2,2’lik bir kesim okur-yazar değildir. Hane halkının % 6,1’i yüksek lisans/doktora mezunudur. Ayrıca %6,1’ü diplomasız okur-yazar, % 4,3’ü lise denge meslek ve %9,6’sı iki yıllık yüksekokul mezunudur. % 5,2’lik kesim ilköğretim mezunudur. Ankete katılan 230 kişiden 146’sının lise ve üstü mezuniyete sahip olmaları, yoksul olma risklerini azaltmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedildiği üzere, eğitim durumuyla yoksul olma riski ters orantılıdır.

Tablo 7

Ankete Katılan Kişilerin Mesleklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Emekli	25	10,9	10,9	10,9
İşçi	29	12,6	12,6	23,5
Serbest Meslek	23	10,0	10,0	33,5
Tüccar/İşadamı	8	3,5	3,5	37,0
Tarım/Hayvancılık Vb.	13	5,7	5,7	42,6
Ev Hanımı	38	16,5	16,5	59,1
Özel Sektör Yönetici	10	4,3	4,3	63,5
Özel Sektör İşçi/Teknik Eleman	21	9,1	9,1	72,6
Kamu Sektörü İşçisi/Memur	44	19,1	19,1	91,7
Kamu Sektörü Yüksek Kademede Memur/Yönetici	7	3,0	3,0	94,8
İşsiz	9	3,9	3,9	98,7
Diğer	3	1,3	1,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 7’de hanehalkı reisinin fiilen çalıştığı işlerin genel dağılımına göz attığımızda; % 19,1 ile kamu sektörü işçisi/memur oranı diğer hanehalkı bireylerinin fiilen çalıştığı işlerin oranına göre daha fazladır. Ev hanımlarının oranı %16,5 ile ikinci sırayı almaktadır. Hanehalkının % 12,6’lık dilimine göz attığımızda işçiler bu dilimde yer almaktadır. Hanehalkı reislerinin % 10,9’u emekli, %10’u ise serbest meslektedir. %9,1’i özel sektörde işçi, teknik eleman ya da büro elemanı olarak çalışmaktadırlar. Tarım, hayvancılık, avcı vb işlerle meşgul olanlar %5,7, kamu sektörü yüksek kademede memur/yönetici olarak çalışanlar %3, özel sektörde yönetici olarak çalışanlar % 4,3, tüccar ve işadamları % 3,5 ve diğer işlerle ilgilenenler % 1,3’lük dilimdedir. Ayrıca işsiz hanehalkı reislerinin oranı %3,9’dur.

Tablo 8

Ankete Katılan Kişilerin İşteki Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Ücretli	17	7,4	7,4	7,4
Maaşlı	108	47,0	47,0	54,3
Yevmiyeli	19	8,3	8,3	62,6
Kendi Hesabına	18	7,8	7,8	70,4
İşveren	17	7,4	7,4	77,8
Ücretsiz Aile İşçisi	5	2,2	2,2	80,0
İktisaden Faal Olmayan	4	1,7	1,7	81,7
Çalışmıyor	42	18,3	18,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 8’de maaşlı olarak çalışan hanehalkı reislerinin oranı %47’dir. Yevmiyeli olarak çalışanlar %8,3, kendi hesabına çalışanlar %7,8, ücretli ve işverenler %7,4, iktisaden faal olmayanlar ise %1,7’dir. Bir akrabasının yanında yardım etmek amacıyla çalışan ücretsiz aile işçilerinin oranı %2,2’dir. Bunların dışında ankete katılanlar arasında ev hanımı olanlar ve işsizlerin payı ise burada %18,3 olmuştur. TÜİK yayınladığı bir bültende (2012); Türkiye’de yıllık kullanılabilir fert gelirleri içinde, Maaş-ücret gelirlerinin %46,5’lik oranla toplam gelir içerisinde en fazla paya sahip olduğunu söyleyerek, diğer gelir türlerinin payından daha fazla olduğunu belirlemiştir. Bu durum da; işçi ve memurları, fonksiyonel gelir dağılımı bazında daha avantajlı bir konuma getirmektedir. Yoksulluk açısından ücretli-maaşlı çalışanlar ve işveren kesimi ortalamanın oldukça altında yoksulluk oranlarına sahiptir. Bunun yanı sıra yevmiyeli veya kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranları oldukça yüksektir. Ülkemizde bu tür çalışma en çok tarım ve inşaat sektörlerinde yaygındır.

Tablo 9

Ankete Katılan Kişilerin Bağlı Oldukları Sosyal Güvenlik Kurumuna Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Ssk-Sigortalılar	71	30,9	30,9	30,9
Ssk-Sigortalı Sözleşmeliler	6	2,6	2,6	33,5
Emekli Sandığı-Kadrolular	63	27,4	27,4	60,9
Emekli Sandığı-Kadrolu Sözleşmeliler	6	2,6	2,6	63,5
Bağ-Kur	33	14,3	14,3	77,8
Özel Sandık (Banka)	3	1,3	1,3	79,1
Hiçbir Kuruma Bağlı Olmayanlar	48	20,9	20,9	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 9’da hanehalkı reisinin bağlı olduğu sosyal güvenlik kurumuna göre dağılım şöyledir, % 30,9 gibi büyük bir oranı SSK- sigortalılar grubunda yer almaktadır. Buna yakın olarak %27,4 ise emekli sandığına bağlıdır. Hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanlar ise % 20,9’luk bir dilim ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bağ-kur’a kayıtlı olanların oranı % 14,3’tür. Emekli sandığı-kadrolu sözleşmeliler ve SSK-sigortalı sözleşmeli hanehalkı reisi oranı %2,6’dır. Özel sandığa bağlı olanlar % 1,3 diliminde yer almaktadır. Hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanların büyük bir çoğunluğu yeşil karttan yararlanmaktadır. Bu grup yoksulluk konusunda en dezavantajlı gruptur.

Tablo 10

Ankete Katılan Kişilerin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-500 TL	15	6,5	6,5	6,5
500-1000 TL	51	22,2	22,2	28,7
1000-2000 TL	67	29,1	29,1	57,8
2000-3000 TL	43	18,7	18,7	76,5
3000-4000 TL	16	7,0	7,0	83,5
5000-6000 TL	2	0,9	0,9	84,3
6000 TL ve üzeri	2	0,9	0,9	85,2
Yok	34	14,8	14,8	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 10’da görüldüğü gibi 0 ile 500 TL arasında geliri bulunan hanehalkı reisi oranı % 6,5’dir. Aylık geliri 500- 1000 TL arasında olan hanehalkı reisi oranı % 22,2’dir. 1000- 2000 TL arasında bulunan hanehalkı reisi oranı % 29,1’dir. % 18,7’lik dilimde 2000-3000 TL gelir aralığında olan hanehalkı reisi ve % 7’lik dilimde 3000-4000 TL aylık gelire sahip olan hanehalkları bulunmaktadır. 5000-6000 TL arasında ve 6000 TL ve üzeri aylık gelire sahip hanehalkı reisi oranları % 0,9’dur. Anket ayı içinde hanehalkına giren aylık toplam geliri incelememiz tasarrufların seyrini izlememiz açısından da önemlidir. Çünkü tasarruflar bireysel olarak değil de hanehalkının aile içindeki toplam tasarrufu dikkate alınarak incelenmiştir. Fakat daha önce hanehalkı reisinin aylık gelirinin yüzde dağılımını görmemiz yerinde olacaktır.

Tablo 11

Ankete Katılan Kişilerin Eşlerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Emekli	20	8,7	8,7	8,7
İşçi	18	7,8	7,8	16,5
Serbest Meslek	14	6,1	6,1	22,6
Tarım/Hayvancılık Vb.	10	4,3	4,3	27,0
Ev Hanımı	69	30,0	30,0	57,0
Özel Sektör Yönetici	4	1,7	1,7	58,7
Özel Sektör İşçi/Teknik Eleman	12	5,2	5,2	63,9
Kamu Sektörü İşçisi/Memur	24	10,4	10,4	74,3
Kamu Sektörü Yüksek Kademedeki Memur/Yönetici	3	1,3	1,3	75,7
İşsiz	6	2,6	2,6	78,3
Diğer	3	1,3	1,3	79,6
Eşi Yok	47	20,4	20,4	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 11’de hanehalkı reisinin eşinin fiilen çalıştığı işlerin genel dağılımına göz attığımızda; anket yapılan kişilerin çoğunlukla erkek olmasından dolayı %30 ile ev hanımı oranı diğer hanehalkı bireylerinin eşlerinin fiilen çalıştığı işlerin oranına göre daha fazladır. Kamu sektörü işçisi/memur olanların oranı %10,4 ile ikinci sırayı almaktadır. Hanehalkının % 8,7’lik dilimine göz attığımızda emekliler bu dilimde yer almaktadır. Hanehalkı reislerinin eşlerinin %7,8’i işçi, %6,1’i ise serbest meslektedir. %5,2’si özel sektörde işçi, teknik eleman ya da büro elemanı olarak çalışmaktadırlar. Tarım, hayvancılık, avcı vb işlerle meşgul olanlar %4,3, kamu sektörü yüksek kademedeki memur/yönetici olarak çalışanlar %1,3, özel sektörde yönetici olarak çalışanlar % 1,7, diğer işlerle ilgilenenler % 1,3’lük dilimdedir. Ayrıca işsiz hanehalkı reislerinin oranı %2,6’dır.

Tablo 12

Ankete Katılan Kişilerin Eşlerinin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-500 TL	17	7,4	7,4	7,4
500-1000 TL	33	14,3	14,3	21,7
1000-2000TL	40	17,4	17,4	39,1
2000-3000TL	19	8,3	8,3	47,4
3000-4000TL	3	1,3	1,3	48,7
Yok	118	51,3	51,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 12’de görüldüğü gibi 0 ile 500 TL arasında geliri bulunan eşlerin oranı % 7,4’tür. Aylık geliri 500- 1000 TL arasında olan eşlerin oranı %14,3’tür. 1000- 2000 TL arasında bulunan eşlerin oranı % 17,4’dür. % 8,3’lük dilimde 2000-3000 TL gelir aralığında olan eşler ve % 1,3’lük dilimde 3000-4000 TL aylık gelire sahip olan eşler bulunmaktadır. Ayrıca bekar ve dul olanlar ile eşleri ev hanımı olan ya da işsiz grupta yer alanların oranı en fazla payı alarak %51,3’tür. Burada Niğde ilinde genel olarak hanede çalışan birey sayısının az olduğu, bununda hanelerin yoksullukları açısından bir dezavantaj olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Hanehalkı reisinin ve eşinin çalıştığı sektörler hanenin tüketimini ve gelirini belirleyici faktörlerdir. Başka bir deyişle, hanehalkının yoksulluk analizlerinde dikkat edilmesi gereken değişkenlerden birisi hanehalkı reisinin ve eşinin faaliyette bulunduğu sektörlerdir. Çünkü bireylerin geçimlerini sağlayabilmeleri için çalışmaları gerekmektedir; böylece hangi iş ile meşgul oldukları ve bu işin dahil olduğu sektör, onların yaşam standartlarını belirleyici bir unsur olmaktadır (Kızılgöl,2009:112).

Tablo 13

Ankete Katılan Hanehalkının Aylık Toplam Gelirlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-500 TL	6	2,6	2,6	2,6
500-1000 TL	41	17,8	17,8	20,4
1000-2000 TL	74	32,2	32,2	52,6
2000-3000 TL	51	22,2	22,2	74,8
3000-4000 TL	25	10,9	10,9	85,7
5000-6000 TL	24	10,4	10,4	96,1
6000 TL ve üzeri	6	2,6	2,6	98,7
Gelir Yok	3	1,3	1,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Hanehalkı reisinin gelirine artı olarak, hanehalkında ki diğer çalışan bireylerin de aylık gelirlerinin eklenmesi ile hanelerin gelirleri beklenildiği gibi artmıştır. Sadece hanehalkı reisinin gelirinin olduğu tabloda 5000- 6000 TL ve 6000 ve üzeri gelir gruplarının oranları %0,9'ar iken toplam gelire bakıldığında 5000-6000 TL aralığı %10,4, 6000 TL ve üzeri ise %2,6 olmuştur. Geliri 0-500 TL aralığında olan hanehalkının dilimi %2,6'dır. 500-1000 TL gelir aralığında bulunan hanelerin oranı % 17,8'dir. 1000-2000 TL gelir elde eden hanehalkı % 32,2'dir. % 22,2'lik dilimi, geliri 2000- 3000 TL arasında olan hanehalkı almıştır. Geliri 3000- 4000 TL arasında olan hanehalkları % 10,9'dur. Bu durumda hanede çalışan kişi sayısı arttıkça gelir artış göstermekte ve hanehalklarının refahı da bununla doğru orantılı olarak artmaktadır.

Tablo 14

Ankete Katılan Hanehalkının İkramiye Durumu

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet, Alıyorum	35	15,2	15,2	15,2
Hayır, Almıyorum	195	84,8	84,8	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Hanehalkının ay içinde elde ettiği ikramiye geliri durumuna bakacak olursak, hanelerin %15,2'sine ikramiye geliri girmiştir. % 84,8'lik dilimdeki hanehalkı ise ikramiye elde edememiştir. 230 hanehalkından 195'i ikramiye geliri elde edememiş, 35'i elde etmiştir.

Tablo 15

Ankete Katılan Hanehalkının Sosyal Yardım Durumu

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet, Alıyorum	45	19,6	19,6	19,6
Hayır, Almıyorum	185	80,4	80,4	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Sosyal yardım almayan hanehalkı 185 hane ile % 80,4'lük dilimi almaktadır. Sosyal yardım alan hanehalkı, 45 hane ile % 19,6'lık dilimi almaktadır. Anket ayı içinde sosyal yardım niteliğinde yiyecek, giyecek, yakacak, ulaşım vb. şeklinde haneye aynı (mal ve hizmet olarak) gelir getiren hanehalkı sayısı görüldüğü gibi toplam hanehalkı sayısı içinde çok azdır.

Tablo 16

Ankete Katılan Hanehalkının Elde Ettiği Transfer Gelirine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Emekli Maaşı	42	18,3	18,3	18,3
Yaşlılık Maaşı	5	2,2	2,2	20,4
Karşılıksız Yardım	26	11,3	11,3	31,7
İşçi Dövizi	3	1,3	1,3	33,0
Nafaka	4	1,7	1,7	34,8
Burs	13	5,7	5,7	40,4
Diğer	7	3,0	3,0	43,5
Elde Etmeyorum	130	56,5	56,5	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Anket ayı içinde devletten, yurtdışından, özel kişi (akraba vb) veya kuruluşlardan aynı veya nakdi olarak transfer geliri elde eden hanehalkı dağılımı tablo 14’te gösterilmiştir. Buna göre, transfer geliri elde etmeyenlerin oranı %56,5 ile birinci sıradadır. İkinci sırada emekli maaşı elde eden hanehalkı %18,3 ile yer almaktadır. Karşılıksız yardım alan hanehalkı %11,3 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Yaşlılık maaşı alan hanehalkı oranı %2,2’dir. Hanesine transfer geliri olarak burs girenlerin oranı ise %5,7’dir. Son olarak, nafaka alanlar %1,7, işçi dövizinin oranları % 1,3 ve bunlar dışında diğer transfer gelirlerini elde edenlerin oranı %3’tür.

Tablo 17
Ankete Katılan Hanehalklarının Tasarruf Oranı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet, Yapıyorum	134	58,3	58,3	58,3
Hayır, Yapmıyorum	96	41,7	41,7	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Türkiye ekonomisinin şu andaki hali, hanehalkı gelir ve tasarrufuna yansımaktadır. Tasarruf yapan hanehalkı oranını göz önüne aldığımızda tasarruf yapan ve yapmayan ya da yapamayan hanehalkları sayısının birbirine çok yakın olduğunu görmekteyiz. Tasarruf yapan hanehalkı oranı %58,3 ve tasarruf yapmayan ya da yapamayan hanehalkı % 41,7’dir. Her ne kadar tasarruf yapan hanehalkı oranı daha fazla görünse de bir sonraki tablodan anlaşılacağı gibi tasarruf yapan hanehalkları çok düşük miktarlarda tasarruf yapabilmektedir.

Tablo 18

Ankete Katılan Hanehalklarının Yaptıkları Tasarruf Miktarlarına Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-500 TL	68	29,6	29,6	29,6
500-1000 TL	37	16,1	16,1	45,7
1000-2000 TL	21	9,1	9,1	54,8
2000-3000 TL	6	2,6	2,6	57,4
3000-4000 TL	2	0,9	0,9	58,3
Tasarruf Yok	96	41,7	41,7	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 18’de hanehalklarının yapmış oldukları tasarruf miktarlarının en başında %41,7 ile tasarruf yapmayanlar gelmektedir. Bunu %29,6 ile izleyen 0-500 TL aralığında tasarruf yapanlardır. Buradan gördüğümüz üzere Niğde ilinde hanehalklarının büyük bir çoğunluğu tasarruf yapmamakta ya da yapamamakta, yapanların büyük bir kısmı ise az miktarlarda tasarruf yapabilmektedir. Hanehalklarının %16,1’i ise 500-1000 TL, %9,1’i 1000-2000 TL, %2,6’sı 2000-3000 TL, %0,9’u da 3000-4000 TL aralığında tasarruf yapmaktadırlar.

Tablo 19

Ankete Katılan Hanehalklarının Tasarruflarını Değerlendirme Biçimlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Altın	36	15,7	15,7	15,7
Repo	1	0,4	0,4	16,1
Döviz	2	0,9	0,9	17,0
Hisse Senedi	5	2,2	2,2	19,1
Banka	45	19,6	19,6	38,7
Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler	25	10,9	10,9	49,6
Diğer	20	8,7	8,7	58,3
Tasarruf Yok	96	41,7	41,7	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Hanehalkları tasarruflarını değerlendirirken tercihini %19,6 ile en çok bankaya yatırmaktan yana kullanmaktadır. Bunu % 15,7 ile altın takip etmektedir. % 10,9'luk hanehalkı varlığa dayalı menkul kıymetle tasarruflarını değerlendirmektedir. Burada sıralanan araçlar dışında tasarruflarını değerlendirenler % 8,7'lik, hisse senedi ile değerlendirenler % 2,2'lik, döviz ile %0,9 ve repo ile değerlendiren hanehalkları %0,4 oranındadır.

Tablo 20

Ankete Katılan Hanehalklarının Tasarruf Yapma Amaçlarına Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Çocuklara Güvence Sağlamak	30	13,0	13,0	13,0
Ev Almak	35	15,2	15,2	28,3
Emeklilikte Ek Gelir	2	0,9	0,9	29,1
Araba Almak	6	2,6	2,6	31,7
Ev Eşyası Almak	5	2,2	2,2	33,9
Sağlık	8	3,5	3,5	37,4
Evlenmek	12	5,2	5,2	42,6
İşe Yatırım	12	5,2	5,2	47,8
Gelecek	17	7,4	7,4	55,2
Tatil	4	1,7	1,7	57,0
Diğer	2	0,9	0,9	57,8
Amacı Yok	1	0,4	0,4	58,3
Tasarruf Yok	96	41,7	41,7	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Hanehalkının tasarruf yapma amaçlarından ilki % 15,2 ile ev almaktır. Hanehalkının % 13'ü çocuklarına güvence sağlamak için tasarruf yapmaktadır. Evlenmek ve işe yatırım için %5,2, sağlık için %3,5, geleceği güvence altına almak için tasarruf yapan hanehalkı oranı % 7,4'tür. Ev eşyası almak için tasarruf yapan hanehalkı oranı %2,2'dir. Emekliliğinde güvence sağlamak ve diğer sebepler için tasarruf yapan hanehalkı oranı % 0,9'dur. Son olarak tatil için tasarruf yapan

hanehalkı oranı % 1,7'dir. Hanehalkının %0,4'ü amaçsız bir şekilde tasarruf yapmaktadır.

Tablo 21

Ankete Katılan Hanehalklarının Oturduğu Konut Tipine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Lüks Bina	24	10,4	10,4	10,4
Müstakil	47	20,4	20,4	30,9
Apartman	104	45,2	45,2	76,1
Bodrum/Zemin	14	6,1	6,1	82,2
Normal Kat	11	4,8	4,8	87,0
Çatı Katı	5	2,2	2,2	89,1
Dubleks	8	3,5	3,5	92,6
Gecekondu	17	7,4	7,4	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 21'e baktığımızda hanehalklarının %45,2'lik bir oranla apartmanda oturdukları görülmektedir. Bunda anketlerin il merkezinde yapılmış olması etkilidir. Müstakil konutlarda oturan hanehalkı %20,4'tür. %10,4'lük bir kesim lüks binalarda oturmaktadır. Gecekondularda yaşayan hanehalkı %7,4, apartmanların bodrum/zemin katında yaşayanlar %6,1, normal katta oturan hanehalkları %4,8, çatı katında oturanlar %2,2 ve dubleks dairelerde oturan hanehalkı oranı %3,5'tur.

Tablo 22

Ankete Katılan Hanehalklarının Mülkiyet Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Ev Sahibi	122	53,0	53,0	53,0
Lojman	4	1,7	1,7	54,8
Kiracı	94	40,9	40,9	95,7
Diğer	10	4,3	4,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Ankete katılan hanehalklarının %53'ünün kendi evinde, %40,9'unun kiralık bir evde, %1.7'sinin lojmanda; %4.3'ünün diğer şekillerde bir konutta ikamet ettikleri belirlenmiştir. Diğer şekilde ikamet eden grupta özellikle kira ödemedi bir yakının evinde ikamet eden hanehalkları yer almaktadır. 230 denekten 122'si ev sahibidir; barınma sorununun giderilmiş olması, geçinebilme potansiyelini güçlendirmektedir. Bu durumda yoksulluğu çok fazla vurgulamak anlamlı değildir.

Tablo 23

Ankete Katılan Hanehalklarının Türlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Çekirdek Aile (Çocuklu)	117	50,9	50,9	50,9
Çekirdek Aile (Çocuksuz)	54	23,5	23,5	74,3
Geniş Aile	18	7,8	7,8	82,2
Tek Yetişkinli Aile	41	17,8	17,8	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 23'de ankete katılan hanehalklarının %50,9'unun hanehalkı türünün çocuklu çekirdek aile, %23,5'inin çocuksuz çekirdek aile, %7,8'inin geniş aile, %17,8'inin ise tek yetişkinli aile olduğu görülmektedir. TÜİK'in çalışmasına göre; Türkiye'de geniş ailelerde yaşayan fertlerin yoksulluk oranı çocuklu çekirdek ailelerde yaşayan fertlerden, onların yoksulluk oranı da çocuksuz çekirdek ailelerde yaşayan fertlerden daha yüksektir. Bu bağlamda; 230 hanehalkından 117'sinin hanehalkı türünün çocuklu çekirdek aile olması, onların yoksulluk riskini arttıracak bir unsurdur.

Tablo 24

Ankete Katılan Hanelerde Yaşayan Kişi Sayısına Göre Dağılım

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
1	26	11,3	11,3	11,3
2	57	24,8	24,8	36,1
3	49	21,3	21,3	57,4
4	59	25,7	25,7	83,0
5	25	10,9	10,9	93,9
6	9	3,9	3,9	97,8
7	3	1,3	1,3	99,1
8 ve üzeri	2	0,9	0,9	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 24’de ankete katılan 230 hanehalkından %25,7’inde yaşayan kişi sayısı 4’tür. %24,8’inin hanehalkı sayısı 2, %21,3’ünde ise 3 kişi yaşamaktadır. %11,3’lük bir dilim tek yaşamaktadır. 5 kişilik hanehalkı %10,9, 6 kişi yaşayan hanehalkı %3,9, 7 kişi yaşayan hanehalkı %1,3 ve 8 ve üzeri kişinin yaşadığı hanehalkı oranı %0,9’dur. Bu sonuçlara göre Niğde il merkezinde genel olarak nüfusun kalabalık ailelerden oluşmadığı gözlemlenmektedir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin de arttığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda; 230 denekten 108’inin hanehalkı sayısının 3 ya da 4 olması, oldukça avantajlı bir durum olarak değerlendirilebilir. Hane halkında bulunan bireylerin sayısı yoksulluk analizlerinde sıklıkla kullanılan ve yoksulluğu arttırması beklenen bir değişkendir. Hanehalkı büyüklüğü, hanede bulunan kişi sayısındaki artış, hem geliri temel alan hem de tüketim harcamalarını temel alan yoksulluk ölçümlerinde hanehalkının yoksulluk olasılıklarını arttırmaktadır. Yani hanehalkı büyüklüğü arttıkça hanelerin yoksulluk içine düşmesi olasılığı artmaktadır (Kızılgöl, 2009:117).

Tablo 25

Ankete Katılan Hanehalklarının Gıda ve Alkolsüz İçecek Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	5	2,2	2,2	2,2
100-200 TL	27	11,7	11,7	13,9
200-300 TL	48	20,9	20,9	34,8
300-400 TL	46	20,0	20,0	54,8
400-500 TL	42	18,3	18,3	73,0
500-600 TL	21	9,1	9,1	82,2
600-700 TL	14	6,1	6,1	88,3
700-800 TL	16	7,0	7,0	95,2
800-900 TL	2	0,9	0,9	96,1
900-1000 TL	1	0,4	0,4	96,5
1000 TL ve üzeri	8	3,5	3,5	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 25’de Gıda ve Alkolsüz içecek harcamalarına 200-300 TL harcayanların oranı % 20,9 1000 TL ve üzeri harcama yapanların %3,5’ dir. Ortalama harcama yapan olarak kabul ettiğimiz 500-600 TL harcama yapanların oranı %9,1’ dir.

Tablo 26

Ankete Katılan Hanehalklarının Alkollü İçecek, sigara ve tütün Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	28	12,2	12,2	12,2
100-200 TL	37	16,1	16,1	28,3
200-300 TL	34	14,8	14,8	43,0
300-400 TL	11	4,8	4,8	47,8
400-500 TL	3	1,3	1,3	49,1
500-600 TL	3	1,3	1,3	50,4
1000 TL ve üzeri	1	0,4	0,4	50,9
Harcama Yok	113	49,1	49,1	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 26’da Alkollü içecek sigara ve tütün ürünlerine, ankete katılanların % 49,1’i hiç harcama yapmamış % 0,4’ü 1000 TL ve üzerinde harcama yapmıştır.

Tablo 27

Ankete Katılan Hanehalklarının Giyim ve Ayakkabı Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	81	35,2	35,2	35,2
100-200 TL	71	30,9	30,9	66,1
200-300 TL	30	13,0	13,0	79,1
300-400 TL	13	5,7	5,7	84,8
400-500 TL	10	4,3	4,3	89,1
500-600 TL	6	2,6	2,6	91,7
600-700 TL	2	0,9	0,9	92,6
700-800 TL	2	0,9	0,9	93,5
1000 TL ve üzeri	2	0,9	0,9	94,3
Harcama Yok	13	5,7	5,7	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 27’de Ankete Katılan Hanehalklarının % 35,2 ‘si 0-100 TL arası harcama yaparken, 100- 200 TL harcama yapanların oranı 30,9’ dur. 1000 TL ve üzeri harcama yapanların oranı %0,9 da kalmıştır.

Tablo 28

Ankete Katılan Hanehalklarının Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıt Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	13	5,7	5,7	5,7
100-200 TL	54	23,5	23,5	29,1
200-300 TL	44	19,1	19,1	48,3
300-400 TL	33	14,3	14,3	62,6
400-500 TL	27	11,7	11,7	74,3
500-600 TL	23	10,0	10,0	84,3
600-700 TL	11	4,8	4,8	89,1
700-800 TL	11	4,8	4,8	93,9
800-900 TL	5	2,2	2,2	96,1
900-1000 TL	7	3,0	3,0	99,1
1000 TL ve üzeri	2	0,9	0,9	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 28’de Ankete Katılan Hanehalklarının Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıt Harcamalarına %23,5 gibi bir oranın 100-200 TL, 19,1’ lik oranın ise 200-300 TL harcama yaptığı görülmüştür.

Tablo 29

Ankete Katılan Hanehalklarının Mobilya, Ev Aleti ve Bakım Hizmeti Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	112	48,7	48,7	48,7
100-200 TL	76	33,0	33,0	81,7
200-300 TL	17	7,4	7,4	89,1
300-400 TL	4	1,7	1,7	90,9
400-500 TL	2	0,9	0,9	91,7
500-600 TL	2	0,9	0,9	92,6
Harcama Yok	17	7,4	7,4	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 29’da Hanehalklarının %48,7’lik oranını Mobilya, Ev Aleti ve Bakım Hizmeti Harcamalarına 0-100 TL harcadığı %7,4 lük oranını 200-300 TL harcadığı, Hiç harcama yapmayan oranını ise % 7,4 lük bir yüzdeye sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 30

Ankete Katılan Hanehalklarının Sağlık Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	125	54,3	54,3	54,3
100-200 TL	53	23,0	23,0	77,4
200-300 TL	9	3,9	3,9	81,3
300-400 TL	1	0,4	0,4	81,7
500-600 TL	2	0,9	0,9	82,6
700-800 TL	2	0,9	0,9	83,5
Harcama Yok	38	16,5	16,5	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 30’da Ankete Katılan Hanehalklarının %16,5’lik bir kısmının sağlık harcamalarına hiç harcama yapmadığı, %23,0 oranını 100-200 TL harcadığı %54,3’lük oranını 0-100 TL harcadığı görülmüştür.

Tablo 31

Ankete Katılan Hanehalklarının Ulaştırma Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	85	37,0	37,0	37,0
100-200 TL	71	30,9	30,9	67,8
200-300 TL	27	11,7	11,7	79,6
300-400 TL	13	5,7	5,7	85,2
400-500 TL	7	3,0	3,0	88,3
500-600 TL	4	1,7	1,7	90,0
700-800 TL	1	0,4	0,4	90,4
1000 TL ve üzeri	1	0,4	0,4	90,9
Harcama Yok	21	9,1	9,1	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 31’de Ankete Katılan Hanehalklarının % 37,0 oranı ulaşıma 0-100 TL verirken, %30,9’luk oranın 100-200 TL verdiği görülmüştür.

Tablo 32

Ankete Katılan Hanehalklarının Haberleşme Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	121	52,6	52,6	52,6
100-200 TL	87	37,8	37,8	90,4
200-300 TL	16	7,0	7,0	97,4
300-400 TL	1	0,4	0,4	97,8
400-500 TL	1	0,4	0,4	98,3
500-600 TL	1	0,4	0,4	98,7
Harcama Yok	3	1,3	1,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 32’ de Hanehalklarının % 52,6 oranının haberleşmeye 0-100 TL arası harcama yaptığı, % 37,8 oranının 100-200 TL verdiği görülmüştür. 1,3 oranının haberleşmeye hiç harcama yapmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 33

Ankete Katılan Hanehalklarının Eğlence ve Kültür Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	90	39,1	39,1	39,1
100-200 TL	31	13,5	13,5	52,6
200-300 TL	5	2,2	2,2	54,8
500-600 TL	2	0,9	0,9	55,7
Harcama Yok	102	44,3	44,3	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 33’ de Hanehalklarının % 44,3 oranının eğlence ve kültür’e hiç harcama yapmadığı, %39,1 oranında hanehalkının 0-100 TL harcama yaptığı tespit edilmiştir. 500-600 TL harcayan oran ise %0,9’da kalmıştır.

Tablo 34

Ankete Katılan Hanehalklarının Eğitim Hizmeti Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	38	16,5	16,5	16,5
100-200 TL	30	13,0	13,0	29,6
200-300 TL	21	9,1	9,1	38,7
300-400 TL	15	6,5	6,5	45,2
400-500 TL	4	1,7	1,7	47,0
500-600 TL	3	1,3	1,3	48,3
600-700 TL	1	0,4	0,4	48,7
800-900 TL	1	0,4	0,4	49,1
900-1000 TL	1	0,4	0,4	49,6
1000 TL ve üzeri	1	0,4	0,4	50,0
Harcama Yok	115	50,0	50,0	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 34’ de Hanehalklarının % 50,0 oranına tekabül eden kısmın Eğitim Hizmetlerine hiç harcama yapmadığı görülmüştür. % 0,4’lük oranla en çok harcama 1000 TL ve üzeri harcamalarda olmuştur. %16,5 oranı ise 0-100 TL harcamıştır.

Tablo 35

Ankete Katılan Hanehalklarının Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Otel Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	67	29,1	29,1	29,1
100-200 TL	59	25,7	25,7	54,8
200-300 TL	26	11,3	11,3	66,1
300-400 TL	5	2,2	2,2	68,3
400-500 TL	3	1,3	1,3	69,6
500-600 TL	3	1,3	1,3	70,9
1000 TL ve üzeri	1	0,4	0,4	71,3
Harcama Yok	66	28,7	28,7	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 35’de hanehalklarının % 0,4 lük kısmı 1000 TL ve üzeri harcama yaparak en çok harcama yapan kısmı oluşturmuştur. 0-100 TL harcamalarını % 29,1’ lik bir oran temsil etmiştir. 28,7 oranı ise lokanta, yemek hizmetleri ve otel harcamalarına hiç harcama yapmamıştır.

Tablo 36

Ankete Katılan Hanehalklarının Çeşitli Mal ve Hizmet Harcamaları

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0-100 TL	63	27,4	27,4	27,4
100-200 TL	48	20,9	20,9	48,3
200-300 TL	12	5,2	5,2	53,5
300-400 TL	3	1,3	1,3	54,8
400-500 TL	1	0,4	0,4	55,2
500-600 TL	1	0,4	0,4	55,7
700-800 TL	1	0,4	0,4	56,1
Harcama Yok	101	43,9	43,9	100,0
Toplam	230	100,0	100,0	

Tablo 36’da Hanehalklarının Çeşitli Mal ve Hizmetlere % 43,9 oranı hiç harcama yapmazken, %27,4 oranı ise 0-100 TL harcama yapmıştır.

Hanehalkı tüketim harcamaları yaşam standardının önemli bir göstergesidir. Niğde ili için harcama gruplarına bir bütün olarak bakıldığında, gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı, konut, su, elektrik, yakıt, haberleşme gruplarına yapılan harcamalar yüksek oranlarda olduğu için zorunlu mallar sınıfına girdiğini söylenebilir. Aynı zamanda, sağlık, ulaştırma, alkollü içecek, sigara ve tütün, eğitim hizmetleri, kültür ve eğlence, lokanta, otel ve pastane mal gruplarına birçok hanehalkının gelir ayırmadığını görmekteyiz, bu mal gruplarının lüks mallar sınıfına girdiği söylenebilir.

Niğde ili hanehalkı tüketim harcamalarına baktığımızda gelirin en çok ayrıldığı grubun konut harcamaları olduğunu görmekteyiz. İkinci olarak ise gıda ve alkolsüz içecekler gelmektedir. Tablo 23’de ankete katılan 230 hanehalkından %2,2’sinde bir insanın temel ihtiyaçlarından olan gıda ve alkolsüz içeceklere 0-100 TL, %11,7’sinde 100-200 TL, %20,9’unda ise 200-300 TL, %20’sinde 300-400 TL arası harcama

yapılabilmektedir. Niğde ili hanehalklarının kalabalık ailelerden oluşmadığını Tablo 22’de gördüğümüzden gıda ve alkolsüz içeceklere yapılan harcamaların çok yüksek olmamasına neden olmaktadır.

Niğde ilinde eğitime yapılan harcamaların çok yüksek olmadığı görülmektedir. Bunun bir sebebi genç nüfusun sayısının az olmasıdır. Niğde ili göç veren bir şehirdir. Genç nüfus çalışmak ve eğitimleri için başka şehirlere kalıcı ya da geçici göç gerçekleştirdiklerinden il içinde eğitime yapılan masraflar düşmektedir. Eğitime ayrılan gelirin düşük olması var olan yoksulluğun azaltılması açısından negatif bir göstergedir. Çünkü eğitim durumuyla yoksul olma riski ters orantılıdır.

SONUÇ

Gelir, tüketim ve tasarruf ilişkisi iktisat biliminin temelini oluşturan bir konudur. Bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacı olarak kabul edilen tüketim, ekonomik mal ve hizmetlerin, insan ihtiyaçlarını doğrudan doğruya tatmin etmede kullanılması şeklinde tanımlanabilir. Tüketim harcamaları ise; insan ihtiyaçlarını tatmin eden mal ve hizmetlerin alımı için yapılan harcamaların toplamıdır. Gelir, tüketimi, tüketim için yapılan harcamadan geriye kalan ise tasarrufları oluşturmaktadır.

Türkiye’de Hanehalklarının içinde bulunduğu mevcut yapı ve bu yapıdaki değişim hakkında, TÜİK tarafından 2003 yılından beri yapılmakta olan “Yaşam Memnuniyeti Araştırmaları” kapsamında “Hanehalkı Bütçe Anketleri” yapıldığı görülebilmektedir. Bu anketlerde hanehalklarının sosyal ve ekonomik durumları sorularak ülke genelinde refah seviyesi ölçülebilmektedir. Çalışmamız TÜİK’in yaptığı bu araştırmalardan yola çıkılarak hazırlanmış ve Türkiye genelinde yapılan anket Niğde özeline indirgenerek, Niğde ilindeki hanehalklarına uygulanmıştır. Araştırma sırasında Niğde merkez ilçede oturan 230 hanehalkı ile Niğde İlinde Hanehalkı Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri konulu 23 soruluk bir anket çalışması uygulanmıştır.

Tezimizde farklı öğrenim düzeylerine sahip ailelerin çalıştıkları işler, elde ettikleri gelir, tasarruf ve yatırıma yönelik kararları incelenmiştir. Bu ailelere ait veriler değişik tablolarla açıklanmıştır. Tablolar incelenirken hanede yaşayan kişi sayısına göre gelir grupları, hanehalkının aylık gelir gruplarına göre tasarruf yapıp yapmama durumu, hanehalkı reisinin işteki durumuna göre hanehalkının tasarruf yapıp- yapmama durumu, hanehalkının öğrenim durumuna ve mülkiyet durumuna göre hanehalkının geliri, harcaması ve tasarrufu, hanehalkı reisinin işteki durumuna göre hanehalkının aylık gelir grupları, aylık gelir gruplarına göre aylık tasarruf grupları açısından ele alınmıştır.

Yapılan anket çalışmasının sonucunda, Niğde ilinde hane geçim yükünün erkekler üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ağırlıklı olarak evli olmaları, çocuk sahibi olan hanehalkı sayısının yüksek olması durumunu ortaya çıkarmaktadır. 59 ve üzeri yaş grubunda ki genel olarak emekli olan kesimin daha çok kırsal bölgelerde yaşadığı gözlemlenmiştir. Genç ve çalışan nüfusun fazla olması yoksulluğun azalması açısından pozitif bir durumdur. Fakat ankete katılanlar arasında

ev hanımı olanlar ve işsizlerin payı burada %18,3 olmuştur. Yani işsizlik oranı fazladır. Hanehalkı reisinin ve eşinin çalıştığı sektörler hanenin tüketimini ve gelirini belirleyici faktörlerdir. Başka bir deyişle, hanehalkının yoksulluk analizlerinde dikkat edilmesi gereken değişkenlerden birisi hanehalkı reisinin ve eşinin faaliyette bulunduğu sektörlerdir. Niğde iline baktığımızda çalışmayan eşlerin yüzdesi %32,6'dır. Hanehalklarında sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanlar % 20,9'luk bir dilimi oluşturmuştur. Hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanların büyük bir çoğunluğu yeşil karttan yararlanmaktadır. Hanehalkı reisinin gelirine artı olarak, hanehalkında ki diğer çalışan bireylerin de aylık gelirlerinin eklenmesi ile hanelerin gelirleri beklenildiği gibi artmıştır. Sadece hanehalkı reisinin gelirinin olduğu tabloda 5000- 6000 TL ve 6000 ve üzeri gelir gruplarının oranları %0,9'ar iken toplam gelire bakıldığında 5000-6000 TL aralığı %10,4, 6000 TL ve üzeri ise %2,6 olmuştur. Anket ayı içinde sosyal yardım niteliğinde yiyecek, giyecek, yakacak, ulaşım vb. şeklinde haneye aynı (mal ve hizmet olarak) gelir getiren hanehalkı sayısı toplam hanehalkı sayısı içinde çok azdır. Bu durum yoksul aileler için negatif bir durum oluşturmaktadır. Niğde ilinde hanehalkları arasında transfer geliri elde etmeyenlerin yüzdesi %56,5'tur. Türkiye ekonomisinin şu andaki hali, hanehalkı gelir ve tasarrufuna yansımaktadır. Tasarruf yapan hanehalkı oranını göz önüne aldığımızda tasarruf yapan ve yapmayan ya da yapamayan hanehalkları sayısının birbirine çok yakın olduğunu görmekteyiz. Tasarruf yapan hanehalkı oranı %58,3 ve tasarruf yapmayan ya da yapamayan hanehalkı % 41,7'dir. Her ne kadar tasarruf yapan hanehalkı oranı daha fazla görünse de tasarruf yapan hanehalkları çok düşük miktarlarda tasarruf yapabilmektedir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin de arttığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, 230 denekten 108'inin hanehalkı sayısının 3 ya da 4 olması, oldukça avantajlı bir durum olarak değerlendirilebilir.

Hanehalkı tüketim harcamaları refah seviyesinin önemli bir göstergesidir. Niğde ili için harcama gruplarına bir bütün olarak bakıldığında, gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı, konut, su, elektrik, yakıt, haberleşme gruplarına yapılan harcamalar yüksek oranlardadır. Aynı zamanda, sağlık, ulaştırma, alkollü içecek, sigara ve tütün, eğitim hizmetleri, kültür ve eğlence, lokanta, otel ve pastane mal gruplarına birçok hanehalkının gelir ayırmadığını görmekteyiz.

Hanehalklarının, tasarruf yapma amaçları arasında en başta çocuklarına güvence sağlamak ve ev almak gelmektedir. Ailelerin tasarruf yaparken en çok kendi bilgi ve deneyimlerinden yararlandıkları, yatırımlarını çoğunlukla altın, repo ve banka ve banka garantili bono olarak değerlendirdikleri saptanmıştır. Hanehalkı tasarruf ederken, enflasyona karşı korunmak, alım satım karı elde etmek ve aile bütçesine ek gelir sağlamak gibi nedenlerden dolayı bu araçları tercih etmektedirler. Hanehalklarının gelirlerini ne yönde harcadıkları ve tasarruf yapmaları durumunda, bu tasarruflarını nasıl değerlendirdikleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda ailelerin bir çoğunun tasarruf ve yatırım yapamadığı, hanehalklarının öğrenim ve gelir düzeyleri yükseldikçe, yapılan aylık tasarruf miktarında ve yatırım yapma oranlarında artış olmaktadır.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2009). *Türkiye’de Bölgesel Yoksulluk*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktan, C. C. (2002). *Türkiye’de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu*, Ankara: Hak-iş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktaş, A. R. (2008). *Kentsel Alanda Et Talep Analizi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Alıcı, S. (2002), Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo Ekonomik Analizi, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, *Hak-İş Konfederasyonu Yayını*.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), ss: 60-76.
- Arpacıoğlu, Ö. (2012). *Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Atkinson, A. B. (1998). *Poverty in Europe*. UK: Blackwell Publishers.
- Bağdadioğlu, E. (2003, 9-11 Ekim). *Yoksullukla Mücadeleye Yaklaşımlar*. Sosyal Hizmet Sempozyumunda Sunuldu, Antalya.
- Bayraklı, H. H. (2000), Gelir Vergisi Kanununda Gelir Kavramı ve Sapmalar, *Mevzuat Dergisi*, 3(36), ss:1-10.
- Begg, D., S. Fischer ve R. Dornbusch (2001). *Makro İktisat*, (Çev: V. Serin), Aklim Yayıncılık, İstanbul.
- Branson, W. H. (1995). *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*. (Çev. İ. Kanyılmaz). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. (Eserin Orjinali 1972’de Yayınlandı.)
- Cafri, R. (2009). *Adana İlinde Yoksulluğun Analizi : Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Canbay, T. ve Selim, S. (2010). Türkiye’de Hanehalkı Yoksulluğu, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10 (2), ss: 627-649.
- Cilasun, S. M. (2009). *Income and Consumption and Saving Behavior of Turkish Households*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çelik, Z. (2009). *Adana İlinde Hanehalkı Gelir ve Tasarruf Eğilimlerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo Ekonomik Yapılarla İlişkisi*. DPT Uzmanlık Tezi. Yayın No:2472. Ankara.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, DPT-Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Eğilmez, M. (2010). *Makro Ekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, G. (1998), *Poverty Profiles in Turkey*, ECLAC-Meeting of the Expert Group on Poverty Statistics (Rio Group), Rio de Janeiro.
- Erdoğan, E. (2011). *İktisada Giriş*. Ankara: Pozitif Matbaa.
- Erkan, H. (2005). *Ekonomi Sosyolojisi*, Barış Yayınları, İzmir, 2005.
- Ertek, T. (2008). *Makroekonomiye Giriş*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Geda, A., de Jong, N., Kimenyi, M. S. and Mwabu, G. (2005). Determinants of Poverty in Kenya: A Household Level Analysis, *University of Connecticut Department of Economics Working Paper Series*, 2005(44), ss:1-28.
- Güler, A. (2010). *Dünya’da ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hall, R. E. (1978). Stochastic İmplications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence, *Journal of Political Economy*, 86, 971-987.
- Hatipoğlu, Z. (1989), *İktisat Bilimine Giriş*, İşletme Fakültesi Yayınları, No:220, İstanbul.
- Hayta, A. B. (2008). Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Eğilimlerinin İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (2), ss: 345-358.
- İşçiçok, E. (1998). Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi, *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16 (1), ss: 73-85.

İbrişim, N. (2008). *Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Bir Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

İşgüden, T. ve Köne, A. Ç. (2002). Ortodoks İktisat Üzerine Notlar. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, 97-108.

Karataş, M. ve Erdoğan, G. (2001). Bazı Meslek Gruplarının Tasarruf Eğilimlerinin Araştırılması: Muğla İli Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), ss: 38- 46.

Kenna, J.P.M. (1988). *Makroekonomik Analiz*. (Çev: Kutlu, Y. Zoral, T. Hatunoğlu), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Kızılgöl, Ö. (2009). *Türkiye’de Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Bakış*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kocatepe, H. (2011). *Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu: Yalova İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Mankiw, G. N. (2011). *Makro Ekonomi*. (Çev. G. Aykaç). Ankara: Efil Yayınevi. (Eserin Orjinali 2010’da Yaymlandı.)

Marangoz, M. (2006), Yaşlı Tüketiciler ve Yaşlı Tüketicilerin Harcama Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi*, 17 (1), ss:100-115.

Masson, P. R., T. Bayoumi ve H. Samiei (1998). International Evidence on the Determinants of Private Saving, *World Bank Economic Review, Oxford University Press*, 12(3), ss. 483-501

Milanovic, B., B. Jovanovic (1999), Changes in the Perception of the Poverty Line During the Depression in Russia, 1993–96, *The World Bank Economic Review*, 13 (3), pp. 539–559.

Modigliani, F., T. Japelli (2003), The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis, *CSEF (Centre For Studies in Economics and Finance)*, <http://www.csef.it/WP/wp9.pdf>.

Mucuk, İ. (2001). *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitabevi, 13.Baskı, İstanbul.

Nişancı, M. (2002), Gelir Grupları İtibariyle Harcama Kalıpları: 1987-1994 Türkiye Kentsel Kesim Verileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17 (1), ss: 127 - 139.

Okcu, A. B. (2008). *Türkiye için Gelir-Tüketim İlişkisinin Eş Bütünleşme Analizi ile İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Osberg, L. ve Xu, K. (2007). *How Should We Measure Poverty in a Changing World? Methodological Issues and Chinese Case Study*. Paper presented at The 2004 International Conference on Official Poverty Statistics. Manila.

Özdurak, T. S. (2012). *Makro İktisat*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Özer, H. (2001), Erzurum'da Hanehalklarının Tüketim Kalıplarının Yapısı ve Gelir Hipotezlerinin Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16 (1), ss: 35-46.

Özmen, M. (1997). *Türkiye İçin Tüketim Fonksiyonunun Ekonometrik Tahmini*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Parasız, İ. (1994). *Makro Ekonomi*, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Pehlivan, G. G. (2006). *Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Ekonometrik Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Pedersen, J. ve Lockwood, K. (2001). *Determination of a Poverty Line for Haiti*. Norway: FAFO.

Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*. 158, ss:326-348.

Selim, S. (2008). Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluk Düzeyinin Hanehalkı Reisinin İşyeri Statüsüne Göre Analizi, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 45 (523), ss: 95-115.

Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Tekeli, İ. (2002). *Yoksulluğu Düşünme Biçimimiz Samimiyet Sınavını Geçebilir mi?, Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama*, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Ankara:TMMOB.

TÜİK (2008). *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*. Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6.

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011

TÜSİAD (2000). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, Yayın No. T.SÜAD-T/2000-12/295. İstanbul.

Uluatam, Ö. (1998). *Makro İktisat*. Ankara: Savaş Yayınları.

Unay, C. (2001). *Makro Ekonomi*. Bursa: Vipaş A.Ş.

Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), ss:155-173.

Ünsal, E. M. (2001). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yardım, M. S. (2009). Yoksulluk Sınırı Nasıl Hesaplanır?, *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(2), ss:28-29.

Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2012). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

World Bank (1991). *Poverty Reduction Handbook*. Washington.

Wright, R. E. (1996). Standardized Poverty Measurement. *Journal of Economic Studies*, 23 (4),ss:3-17.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Çisil ERKAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Adana-1988
Medeni Hali : Bekar
İletişim Bilgileri : cisilerkan@hotmail.com
0506-347-68-80 (GSM)

EĞİTİM

2002-2006 Enver Kurttepelı Süper Lisesi (Y.D.A)
2007-2011 Niğde Üniversitesi İktisat Bölümü
2011-2014 Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

2012-2013 Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Kütüphane Sorumlusu (Part-time)

YABANCI DİL

İngilizce YDS : 57,5

YAYINLARI

1. Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

1.1. TUTAR, Filiz; TUTAR, Erdinç, ERKAN, Çisil (2012) “Avrupa Birliğı – Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, Adıyaman Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:5, Sayı:10, ss.465-485.

2. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

2.1. ERKAN, Çisil, TUTAR, Filiz, TUTAR, Erdinç ve EREN, Mehmet Vahit (2013), “Yeşil Ekonomi ve Turizm”, Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı, 5-6 Ekim 2013- Kuşadası, İzmir.

3. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceedings) basılan bildiriler

3.1. ERKAN, Çisil, TUTAR, Erdinç, TUTAR, Filiz ve EREN, Mehmet Vahit (2012), “Türkiye'nin Dış Borçlarının Analizi (1980 – 2012)”, International

3.1. ERKAN, isil, TUTAR, Erdinç, TUTAR, Filiz ve EREN, Mehmet Vahit (2012), “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980 – 2012)”, International Conference on Eurasian Economies, 11-13 October 2012 – Almaty, Kazakhstan.

3.2. ÜN, Emre, TUTAR, Filiz, TUTAR, Erdinç ve ERKAN, isil (2012), “Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü:Türkiye Örneği”, International Conference on Eurasian Economies, 11-13 October 2012 – Almaty, Kazakhstan.

3.3. EREN, Mehmet Vahit, TUTAR, Erdinç, TUTAR, Filiz ve ERKAN, isil (2012), “Yerel Ekonomik Kalkınmada Girişimciliğin Rolü: Gaziantep Örneği”, International Conference on Eurasian Economies, 11-13 October 2012 – Almaty, Kazakhstan.

3.4.TUTAR, Filiz, FIRAT, Emine, ERKAN, isil ve TUTAR, Erdinç (2013), “Yerel Ekonomilerin Yeni Aktörü, Bölgesel İnovasyon Stratejileri: RIS Mersin Uygulaması”, International Conference on Eurasian Economies, 17-18 September 2013 – St. Petersburg, Russia.

**"Niğde İlinde Hane Halkı Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Yardımıyla
Yoksulluğun Ölçülmesi: 2012-2013"**

Bu anket Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Çișil ERKAN'ın Yüksek Lisans Bitirme Tezi için yapılmaktadır. Anketin amacı Niğde İlinde Hane Halkı Gelir, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Yardımıyla Yoksulluğun Ölçülmesi'dir.

- Araştırma bilimsel bir nitelik taşıdığından derlenen kişi ve aile bilgileri gizli tutulacaktır.
- Sorulara objektif ve samimi cevaplar vereceğinize inanıyorum. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.
- Lütfen soruları tam olarak okuduktan sonra kendinize en uygun olan cevabı işaretleyiniz.

1) Cinsiyetiniz: 1- Kadın 2- Erkek

2) Medeni Hal: 1- Evli 2- Bekar 3- Dul 4- Nikahsız Birliktelik

3) Yaşınız: 1- 20'nin Altında 2- 20-29 3- 30-39 4- 40-49 5- 50-59
6- 59'un Üstü

4) Eğitim Durumunuz: 1- Okur-Yazar Değil 2- Diplomasız Okur-Yazar 3- İlkokul
4- Ortaokul 5- İlköğretim 6- Lise 7- Lise Dengi Meslek
8- 2 Yıllık Yüksekokul 9- 4 Yıllık Yüksekokul/Fakülte 10- Yüksek Lisans / Doktora

5) Mesleğiniz:

1- Emekli 2- İşçi 3- Serbest Meslek 4- Tüccar/İşadamı

5- Tarım/Hayvancılık vb.

6- Ev Hanımı 7- Özel Sektör Yönetici 8- Özel Sektör İşçi/Teknik Eleman

9- Kamu Sektörü İşçisi/Memur 10- Kamu Sektörü Yüksek Kademede

Memur/Yönetici

11- İşsiz 12- Diğer

6) İşteki Durumunuz: 1- Ücretli 2- Maaşlı 3- Yevmiyeli 4- Kendi Hesabına
5- İşveren 6- Ücretsiz Aile İşçisi 7- İktisaden Faal Olmayan

7) Bağlı Olduğunuz Sosyal Güvenlik Kurumu:

1- SSK –Sigortalılar 2- SSK – Sigortalı Sözleşmeliler 3- Emekli Sandığı – Kadrolu

4- Emekli Sandığı – Kadrolu Sözleşmeliler 5- Bağ-kur

6- Özel Sandık (Banka) 7- Hiçbir Kuruma Bağlı Olmayanlar

8- Cevap Vermeyenler

8) Aylık Geliriniz: 1- 0 – 500 TL 2- 500 – 1000 TL 3- 1000 – 2000 TL

4- 2000 – 3000 TL 5- 3000 – 4000 TL 6- 5000 – 6000 TL

7- 6000 TL ve Üzeri

9) Ailenizde sizin dışınızda çalışan var ise kaç kişi? 1- 1 2- 2 3- 3 4- 4

5- 5 ve üzeri

10) Evli İseniz, Eşinizin Mesleği:

- 1- Emekli 2- İşçi 3- Serbest Meslek 4- Tüccar/İşadamı
5- Tarım/Hayvancılık vb.
6- Ev Hanımı 7- Özel Sektör Yönetici 8- Özel Sektör İşçi/Teknik Eleman
9- Kamu Sektörü İşçisi/Memur 10- Kamu Sektörü Yüksek Kademede
Memur/Yönetici 11- İşsiz 12- Diğer

- 11) Eşinizin Aylık Geliri:** 1- 0 – 500 TL 2- 500 – 1000 TL 3- 1000 – 2000 TL
4- 2000 – 3000 TL 5- 3000 – 4000 TL 6- 5000 – 6000 TL 7- 6000 TL ve
Üzeri

- 12) Hanehalkının Toplam Geliri:** 1- 0 – 500 TL 2- 500 – 1000 TL
3- 1000 – 2000 TL 4- 2000 – 3000 TL 5- 3000 – 4000 TL 6- 5000 – 6000 TL
7- 6000 TL ve Üzeri

- 13) İkramiye Alıyor musunuz?** 1- Evet, Alıyorum. 2- Hayır, Almıyorum.

- 13) Sosyal Yardım Alıyor musunuz?** 1- Evet, Alıyorum. 2- Hayır, Almıyorum.

- 14) Elde Ettiğiniz Transfer Geliri:** 1- Emekli Maaşı 2- Yaşlılık Maaşı 3- Karşılıksız
Yardım
4- İşçi Dövizi 5- Nafaka 6- Burs 7- Diğer 8- Elde
Etmeyorum

- 15) Tasarruf Yapıyor musunuz?** 1- Evet, Yapıyorum. 2- Hayır, Yapmıyorum.

16) 15. Soruya Yanıtınız Evet ise, Aylık Tasarruf miktarınız:

- 1- 0 – 500 TL 2- 500 – 1000 TL 3- 1000 – 2000 TL 4- 2000 – 3000
TL
5- 3000 – 4000 TL 6- 5000 – 6000 TL 7- 6000 TL ve Üzeri

17) 15. Soruya Yanıtınız Evet ise, Tasarruflarınızı ne şekilde değerlendiriyorsunuz?

- 1- Altın 2- Repo 3- Döviz 4- Hisse senedi 5- Banka 6- Devlet
tahvili
7- Varlığa dayalı menkul kıymetler 8- Diğer

18) 15. Soruya Yanıtınız Evet ise, Tasarruf yapma amaçlarınızı işaretleyiniz.

- 1- Çocuklara Güvence Sağlamak 2- Ev Almak 3- Emeklilikte Ek Gelir 4- Araba
Almak
5- Ev Eşyası Almak 6- Sağlık 7- Evlenmek 8- İşe Yatırım
9- Gelecek 10- Tatil 11- Diğer 12- Amacı yok

19) Oturduğunuz Konut Tipi:

- 1- Lüks Bina 2- Müstakil 3- Apartman 4- Bodrum/Zemin 5- Normal Kat
6- Çatı Katı 7- Dupleks 8- Gecekondu 9- Diğer

- 20) Oturduğunuz Konuta İlişkin Mülkiyet Durumunuz:** 1- Ev Sahibi 2- Lojman 3- Kiracı
4- Diğer

- 21) Hanehalkı Türü:** 1- Çekirdek Aile (Çocuklu) 2- Çekirdek Aile (Çocuksuz)
3- Geniş Aile 4- Tek Yetişkinli Aile

22) Hanede Yaşayan Kişi Sayısı: 1-1 2-2 3-3 4-4 5-5 6-6 7-7
8-8 ve Üzeri

23) Hanenizde Bulunan Çocuk Sayısı: 1-1 2-2 3-3 4-4 5-5 ve üzeri

24) Hanehalkı Tarafından Yapılan Tüketim Harcamaları Miktarını Karşılıklarına Yazınız:

1- ☐ Gıda ve alkolsüz içecekler	____
2- ☐ Alkollü içecekler, sigara ve tütün	____
3- ☐ Giyim ve ayakkabı	____
4- ☐ Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	____
5- ☐ Mobilya, ev aletleri ve bakım hizmetleri	____
6- ☐ Sağlık	____
7- ☐ Ulaştırma	____
8- ☐ Haberleşme	____
9- ☐ Eğlence ve kültür	____
10- ☐ Eğitim hizmetleri	____
11- ☐ Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	____
12- ☐ Çeşitli mal ve hizmetler	____

Anket Bitti, Katılımınız İçin Teşekkür Ederim.